

เอกสารนี้ เป็นเอกสารที่รวบรวมมาเพื่อให้ผู้เข้าร่วมอบรม ได้ศึกษาเพิ่มเติม เป็นการเปิดมุมมองและปรับแนวคิดในการทำงานการ นำไปสู่การพัฒนาทักษะการทำงานในชุมชน บนยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เนื้อหา

บทบาทชุมชนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนสู่โมเดลประเทศไทย 4.0.....	1
สรุปภาพรวมของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	19
บทบาทภาคธุรกิจกับการพัฒนานวัตกรรมสังคมอย่างยั่งยืน	24
แปดสิบคำที่ควรรู้.....	27

บทบาทชุมชนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนสู่โมเดลประเทศไทย 4.0

โพสต์ 24 ส.ค. 2560 11:11 โดย admin lifeacth [อัปเดต 29 ส.ค. 2560 04:05 โดย สุภาพรณ คงเจริญ]

ดร.วงศ์สถิตย์ วิสุที

อาจารย์ประจำ บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

บทนำ

สังคมไทยในปัจจุบันปรับเปลี่ยนตัวเองจากสังคมอยู่แบบพอเพียง มาเป็นสังคมที่มุ่งมันอยากอยู่แบบมั่งคั่งและร่ำรวย มีการสะสมส่วนเกินในการผลิตเพื่อขาย มุ่งแสวงหากำไรมากที่สุด และส่งเสริมการบริโภคในนามของ “การพัฒนา” รวมถึงการทำให้ทันสมัย (Modernization) ซึ่งในความเป็นจริง คุณภาพชีวิตของคนไทยมิได้เพิ่มขึ้นจริงตามดัชนีการบริโภคและกำไร ตามวัตถุประสงค์ของเครื่องอำนวยความสะดวกที่ล้นเหลือแต่อย่างไร ปัจจุบันจึงถือเป็นยุคสมัยที่ผู้คนมีหนี้สินมากมาย ครอบครัวแตกแยกล้มเหลว เด็กขาดความอบอุ่น ชุมชนล่มสลาย พ่อแม่ขายทุกอย่างเพื่อให้ได้เงินมาบริโภคตามกระแสทุนนิยมอันบ้าคลั่ง จึงเป็นผลพวงของการพัฒนา “เอาเงินนำหน้า เอาปัญญาตามหลัง” การพัฒนาประเทศในรอบกว่า ๔๐ ปีที่ผ่านมาที่มุ่งเอาเศรษฐกิจนำหน้า เอาตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัด (GDP) ได้สร้างช่องว่างรายได้ระหว่างคนจนกับคนรวยมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งมีคำเปรียบเปรยว่า “สังคมไทยเป็นสังคมรวยกระจุก จนกระจาย” ดัชนีความสุข (GDH) จึงเป็นประเด็นที่คนทั่วไปเริ่มกล่าวถึงและเรียกร้องให้กลับมาใช้เป็นหลักหรือเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น”

รัฐบาลทุกยุคสมัยต่างก็พัฒนาหลายโมเดล นับตั้งแต่โมเดล “ประเทศไทย ๑.๐” ที่เน้นภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก ก้าวสู่โมเดล “ประเทศไทย ๒.๐” ที่เน้นภาคอุตสาหกรรมเบาและ “ประเทศไทย ๓.๐” ภาคอุตสาหกรรมหนัก จนถึงปัจจุบันที่พล

พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้ารักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้แถลงนโยบายเพื่อนำพาพี่น้องประชาชนก้าวเข้าสู่โมเดล “ประเทศไทย ๔.๐” เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม ในอีก ๓ - ๕ ปีข้างหน้า

บทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนโมเดลประเทศไทย ๔.๐ เป็นการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นจะเกิดขึ้นได้นั้น ชุมชนท้องถิ่นเองจะต้องมีแนวคิดโดยเฉพาะความเชื่อพื้นฐานในปรัชญาการพัฒนาชุมชนว่า **มนุษย์มีความสามารถ และมีพลังอันซ่อนเร้น (Potential Ability) แฝงอยู่ทั้งพลังความคิด ทักษะ แรงงานที่มีความสามารถพัฒนาตนเองได้ตามขีดความสามารถทางคุณภาพและคุณธรรม หากโอกาสอำนวยและผู้ให้การสนับสนุน** ซึ่งการอยู่กันชุมชนสังคมมนุษย์ต้องการอยู่ด้วยความสุขกาย สบายใจและมีความเป็นธรรมโดยชุมชนมีความสมดุลในการพัฒนา ดังนั้นการที่ชุมชนท้องถิ่นจะสามารถจัดการตนเองได้นั้น **ชุมชนต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคน และชุมชนจะสามารถจัดการตนเองได้ ด้วยการยึดหลักการพึ่งตนเองเป็นที่ตั้ง^๓**

ถอดรหัสโมเดลประเทศไทย ๔.๐

พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้ารักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้กล่าวมอบนโยบายและปาฐกถาพิเศษในโอกาสงานต่างๆ เกี่ยวกับการนำพาประเทศไทยก้าวสู่โมเดล “ประเทศไทย ๔.๐” หรือ “ไทยแลนด์ ๔.๐” ประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมามีการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ มาหลายโมเดล นับตั้งแต่โมเดล ๑.๐ ถึง ๔.๐ หลายๆ ท่านที่ติดตามคงจะทราบดีว่า คืออะไร? แต่ผู้เขียนคิดว่ามีอีกหลายคน ที่ยังไม่ทราบรายละเอียดเช่นกัน ดังนั้น ขอถอดรหัสโมเดลประเทศไทย ๑.๐ ถึง ๔.๐ ดังนี้

ประเทศไทย ๑.๐ เป็นการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นภาคการเกษตรเป็นหลัก โดยผลิตและขายพืชไร่ พืชสวนและสัตว์ต่างๆ เป็นต้น

ต่อจากนั้นไปสู่ประเทศไทย ๒.๐ ที่เน้นภาคอุตสาหกรรมแต่เป็นอุตสาหกรรมเบา เช่น การผลิตและขายรองเท้า เครื่องหนัง เครื่องดื่ม เครื่องประดับ เครื่องเขียน กระเป๋า เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น และนำก้าวไปสู่โมเดลปัจจุบัน

ประเทศไทย ๓.๐ ที่เน้นภาคอุตสาหกรรมหนักและการส่งออก เช่น การผลิตและขาย ส่งออกเหล็กกล้า รถยนต์ ก๊าซน้ำมัน แยกก๊าซธรรมชาติ ปูนซีเมนต์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันโมเดล ๓.๐ ยังพัฒนาไปได้อย่างไม่เต็มที่และไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ยังคงเผชิญ กับดักสำคัญที่ไม่อาจนำพาประเทศไทยพัฒนาก้าวหน้าไปมากกว่านี้ ประเด็นนี้เองที่ทางรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ที่จำเป็นต้องสร้างโมเดลใหม่ขึ้นมา เพื่อปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศ และนำพาประชาชนคนไทยก้าวสู่โมเดลใหม่ ที่เรียกว่า “โมเดลประเทศไทย ๔.๐” นั่นเอง

ทีมเศรษฐกิจ^๔ ไทยรัฐออนไลน์ ได้สรุปคำอธิบายเกี่ยวกับโมเดลประเทศไทย ๔.๐ ของดร.สุวิทย์ เมษินทรีย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ผู้มีหน้าที่ดำเนินการตามนโยบายของนายกรัฐมนตรีที่จะมาบอกพวกเราว่า ประเทศไทย ๔.๐ คืออะไร? แล้วจะมีโอกาสได้ในเศรษฐกิจใหม่เกิดขึ้นมาบ้าง ดร.สุวิทย์ อธิบายว่า ยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาประเทศ

ภายใต้การนำของรัฐบาล เน้นในเรื่องการพัฒนาสู่ “ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน” ด้วยการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ขับเคลื่อนตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ แนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยผ่านกลไก “ประชารัฐ” ซึ่งรัฐบาลชุดนี้เข้ามาบริหารประเทศภายใต้ปัญหาที่สะสมไว้นาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุจริตคอร์รัปชัน ความขัดแย้งทางการเมือง ราคาพืชผลเศรษฐกิจตกต่ำ และวิกฤตภัยแล้ง เป็นต้น ดังนั้นภารกิจสำคัญของรัฐบาลชุดนี้ก็คือ การขับเคลื่อนการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ เพื่อให้สามารถรับมือกับโอกาสและภัยคุกคามชุดใหม่ ในศตวรรษที่ ๒๑ นี้ หลายประเทศได้กำหนดโมเดลเศรษฐกิจแบบใหม่ เพื่อสร้างความมั่งคั่งในศตวรรษที่ ๒๑ อาทิ สหรัฐอเมริกา พุดถึง A Nation of Makers อังกฤษกำลังผลักดัน Design of Innovation ขณะที่ประเทศจีนได้ประกาศ Made in China ๒๐๒๕ ส่วนอินเดียก็กำลังขับเคลื่อน Made in India และเกาหลีใต้ก็วางโมเดลเศรษฐกิจเป็น Creative Economy เป็นต้น สำหรับประเทศไทยเอง ณ ขณะนี้ยังติดอยู่ “กับดักประเทศรายได้ปานกลาง” เรายังต้องเผชิญกับ “กับดักความเหลื่อมล้ำของความมั่งคั่ง” และ “กับดักความไม่สมดุลของการพัฒนา” กับดักเหล่านี้เป็นสิ่งที่ท้าทายรัฐบาลปัจจุบันในการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ เพื่อก้าวข้าม “ประเทศไทย ๓.๐” ไปสู่ “ประเทศไทย ๔.๐” นั่นเอง

ไทยแลนด์ ๔.๐ มีลักษณะอย่างไร?

Dr.Borworn.^๕ ได้กล่าวถึงประเทศไทย ๔.๐ ว่าเป็นความมุ่งมั่นและตั้งใจของนายกรัฐมนตรี ที่ต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่ “Value-Based Economy” หรือเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม โดยมีฐานคิดหลัก คือ เปลี่ยนจากการผลิตสินค้า “โภคภัณฑ์” ไปสู่สินค้าเชิง “นวัตกรรม” เปลี่ยนจากการขับเคลื่อนประเทศด้วยภาคอุตสาหกรรมไปสู่การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมและเปลี่ยนจากการผลิตสินค้าไปสู่การเน้นภาคบริการมากขึ้น ดังนั้น ประเทศไทย ๔.๐ จึงควรมีการเปลี่ยนวิธีการทำที่มีลักษณะสำคัญ คือ เปลี่ยนจากเกษตรแบบดั้งเดิมในปัจจุบันไปสู่การเกษตรสมัยใหม่ ที่เน้นการบริหารจัดการและเทคโนโลยี โดยเกษตรกรต้องร่ำรวยขึ้น และเป็นเกษตรกรแบบผู้ประกอบการ เปลี่ยนจาก Traditional SMEs หรือ SMEs ที่มีอยู่และรัฐคอยสนับสนุนให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลาไปสู่การเป็น Smart Enterprises และ Startup บริษัทเกิดใหม่ที่มีศักยภาพสูง เปลี่ยนจาก Traditional Services ซึ่งมีมูลค่าค่อนข้างต่ำไปสู่ High Value Services และเปลี่ยนจากแรงงานทักษะต่ำไปสู่แรงงานที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและทักษะสูง

นอกจากนี้ พลโทสรรเสริญ แก้วกำเนิด^๖ โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เปิดเผยว่า พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี มีความประสงค์ให้พี่น้องประชาชนเข้าใจว่า เมื่อมีนโยบายประเทศไทย ๔.๐ แต่รัฐบาลก็ไม่ได้ละเลยภาคการเกษตรหรือภาคอุตสาหกรรม โดยทั้งหมดต้องสนับสนุนเกื้อกูล ซึ่งกันและกัน ท่านนายกฯ เน้นว่า พี่น้องเกษตรกรจะต้องเปลี่ยนการเกษตรแบบดั้งเดิมให้เป็นเกษตรสมัยใหม่ ที่เน้นการจัดการและเทคโนโลยี เช่น เปลี่ยนข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง ให้เป็นอาหารสุขภาพหรือผลิตภัณฑ์เสริมอาหารที่มีมูลค่าสูง เป็นต้น ทั้งนี้รัฐบาลได้เริ่มต้นขับเคลื่อนงานเพื่อก้าวสู่ประเทศไทย ๔.๐ อย่างเป็นรูปธรรมแล้วหลายด้าน เช่น โครงการ Smart Farmer การจัดตั้งเมืองนวัตกรรมอาหาร การส่งเสริม ๑๐ อุตสาหกรรมเป้าหมายแห่งอนาคต การส่งเสริม Startup และ SMEs โดยการให้ทุนและยกเว้นภาษี การแก้ไข

กฎระเบียบที่เป็นอุปสรรค และการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ฯลฯ โดยตั้งเป้าหมายเข้าสู่ยุคโมเดลประเทศไทย ๔.๐ ให้ได้ภายใน ๓ - ๕ ปีนี้

ไทยแลนด์ ๔.๐ จะพัฒนาอย่างไร?

การพัฒนาประเทศไทยภายใต้โมเดล “ประเทศไทย ๔.๐” จะสำเร็จโดยใช้แนวทาง “สานพลังประชารัฐ” เป็นตัวการขับเคลื่อน โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วม คือ ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันปฏิบัติและร่วมกันรับผลประโยชน์ เป็นการดำเนินงานแบบบูรณาการทุกภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคการเงิน ธนาคาร ภาคประชาชน ภาคองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัยต่างๆ ร่วมกันระดมความคิด ผนึกกำลังขับเคลื่อนผ่านโครงการ บัณฑิตความร่วมมือ กิจกรรม หรืองานวิจัยต่างๆ โดยการดำเนินงานของประชารัฐ กลุ่มต่างๆ อันได้แก่

กลุ่มที่ ๑ การยกระดับนวัตกรรมและผลิตภัณฑการปรับแก้กฎหมายและกลไกภาครัฐพัฒนาคลัสเตอร์ภาคอุตสาหกรรมแห่งอนาคต และการดึงดูดการลงทุน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

กลุ่มที่ ๒ การพัฒนาเกษตรสมัยใหม่ และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และประชารัฐ

กลุ่มที่ ๓ การส่งเสริมการท่องเที่ยว การสร้างรายได้ และการกระตุ้นการใช้จ่ายภาครัฐ

กลุ่มที่ ๔ การศึกษาพื้นฐานและการพัฒนาผู้นำ (โรงเรียนประชารัฐ) รวมทั้งการยกระดับคุณภาพวิชาชีพ และ

กลุ่มที่ ๕ การส่งเสริมการส่งออกและการลงทุนในต่างประเทศ รวมทั้งการส่งเสริมกลุ่ม SMEs และผู้ประกอบการใหม่ (Start UP) ซึ่งแต่ละกลุ่มกำลังวางระบบและกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายอย่างเข้มข้น^๔

บทบาทชุมชนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนโมเดลประเทศไทย ๔.๐

ผู้เขียนมีความเข้าใจว่า บทบาทชุมชนท้องถิ่น หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่อันเนื่องมาจากสถานภาพของบุคคล เนื่องจากบุคคลมีหลายสถานภาพในคนเดียวกัน เช่น อาจจะเป็นนายกอบจ. อบต.กำนันผู้ใหญ่บ้าน และยังคงดำรงตำแหน่งเป็นประธานชมรมต่างๆ เป็นต้น ฉะนั้นบทบาทของบุคคลจึงต้องปฏิบัติไปตามสถานภาพในสถานการณ์ที่ตนเองรับผิดชอบ บทบาทชุมชนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนโมเดลประเทศไทย ๔.๐ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ไม่ว่าจะเป็น อบจ. อบต. และเทศบาล มีหน้าที่กำกับดูแลและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรที่ใกล้ชิดที่สุดของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น อปท.ต้องรับและสนองนโยบายโมเดล “ประเทศไทย ๔.๐” อย่างแน่นอน แต่จะทำอย่างไรที่จะนำพาพี่น้องฐานรากหญ้าที่ยากจน สืบตาอำปากได้ ทั้งอปท.และชุมชนเองต้องประสานความร่วมมือกัน โดยทำงานแบบบูรณาการทุกภาคีเครือข่าย

ผู้เขียนได้อ่านและวิเคราะห์บทความทางวิชาการของ ศ.ดร.โกวิททย์ พวงงาม^๕ คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการสังเคราะห์ถอดบทเรียนการจัดการชุมชนของตนเองมาจากข้อมูลการไปศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งถือว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ตามโครงการความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่น จากการศึกษาพบว่า **“หลักการสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่นญี่ปุ่นที่มีหลักการสอดคล้องกับหลักการพัฒนาชุมชนในหลายประการ”** เช่น

ประการแรก ต้องให้หน่วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นหน่วยปกครองตนเองในการบริหารชุมชนท้องถิ่น

ประการที่ ๒ ต้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นพื้นที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่น

ประการที่ ๓ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องรักษาความเป็นชุมชนที่ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม ประเพณีและประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างกรณีศึกษา ตัวแบบเทศบาลนครซูซะคะ (SUZAKA) กำหนดเป้าหมายเมือง ที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุขได้ วิสัยทัศน์และวิถีคิดในการบริหารจัดการของผู้บริหารเทศบาลนครซูซะคะ ได้มีการกำหนดเป้าหมายและมีการปฏิบัติงานให้ประชาชนดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้อย่างน่าสนใจ ดังเช่น

๑. การสร้างเมือง (เทศบาลนครซูซะคะ) โดยให้ความสำคัญแก่สุขภาพและสวัสดิการชุมชน
๒. การสร้างเมืองที่สามารถศึกษาได้ตลอดชีวิต โดยเน้นวัฒนธรรมพื้นเมือง การพัฒนาทรัพยากรบุคคลและภูมิปัญญาท้องถิ่น
๓. การสร้างเมืองที่มีสภาพแวดล้อมการดำรงชีวิตให้ปลอดภัย และประชาชนสามารถอาศัยอยู่ได้อย่างสงบสุข เช่น สร้างที่อยู่อาศัยมีความสบายและมีคุณภาพ การใช้ที่ดินและน้ำไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม และการสร้างเมืองปลอดภัย เป็นต้น
๔. การสร้างเมืองให้มีการพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัย และอุตสาหกรรม มีพัฒนาการค้าและการท่องเที่ยว เป็นต้น
๕. การสร้างเมืองให้มีความสำคัญแก่สิทธิมนุษยชน เช่น สังคมอบอุ่น มีการแลกเปลี่ยนกันหลายรูปแบบ
๖. การสร้างเมืองที่ฝ่ายเทศบาลนครซูซะคะ และภาคประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำงาน และอย่างมีความก้าวหน้า เช่น จัดทำแผนพัฒนา บริหารจัดการอย่างโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

การสร้างภูมิคุ้มกันในองค์กรท้องถิ่น

ศ.ดร.โกวิททย์ พวงงาม“ คณะบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ได้เสนอแนวทางการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ยุคใหม่ โดยท่านมีความเห็นว่า จำเป็นจะต้องสร้างภูมิคุ้มกันให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งหมายถึง การที่ อปท. จะต้องสร้างระบบความสัมพันธ์กับกลุ่ม องค์กรชุมชนหน่วยงานและองค์กรอื่นๆ แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งมีหลักการดำเนินงาน ดังนี้

ประการแรก ให้อปท. ควรหาวิธีการส่งเสริมให้ครอบครัวให้มีความมั่นคง และมีความอบอุ่น มีสัมพันธภาพที่ดี รักษาวัฒนธรรมไทยอันดีงามและทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เช่น คุณค่าและวิธีการอมของครัวเรือน ความรู้ด้านโภชนาการ ราคาผลผลิตทางการเกษตร ช่องทางการตลาด และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ฯลฯ รวมถึงส่งเสริมค่านิยมที่ดี และถูกต้อง

ประการที่ ๒ ให้อปท. หาวิธีการส่งเสริมบรรยากาศในชุมชนให้เอื้อต่อการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในระบบ และนอกระบบอย่างต่อเนื่อง และเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน “ผู้เขียนขอแนะนำเพิ่มเติม เช่น ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ ๑ ไร่ ๒ แสน หายจนและศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจชุมชนต้นแบบ” เป็นต้น

ประการที่ ๓ ให้อปท. หาวิธีการส่งเสริมความมั่นคงในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ทั้งการสร้างหลักประกันชีวิตสวัสดิการชุมชน ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงด้านสุขภาพและที่อยู่อาศัย ความคุ้มครองผู้บริโภค และความมั่นคงในสิทธิมนุษยชน “ผู้เขียนแนะนำเพิ่มเติม ควรให้ชุมชนมีแผน ๔ แผนในการดำเนินชีวิต ได้แก่ แผนชีวิต แผนอาชีพ แผนการเงิน และแผนสุขภาพ”

ประการที่ ๔ ให้อปท. มีการเตรียมความพร้อมและยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ชุมชน เช่น การดูแลเด็กเยาวชนและผู้สูงอายุให้มีความเหมาะสมสภาพแวดล้อมของชุมชนน่าอยู่และปลอดภัย โดยมีระบบการให้ความช่วยเหลืออย่างครบวงจรและมีประสิทธิภาพ ฯลฯ

ประการที่ ๕ ให้อปท. หาวิธีการส่งเสริมศักยภาพของชุมชนและ อปท. ในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เช่น ประเด็น ยาเสพติด การค้ามนุษย์ อาชญากรรมข้ามชาติ ฯลฯ

ประการที่ ๖ ให้อปท. หาวิธีการทำงานร่วมกันระหว่าง อปท. ชุมชน สถาบันทางศาสนา และสถานศึกษา ในการสืบสานวัฒนธรรมจารีตประเพณีที่ดีงามของชุมชนและฟื้นฟูค่านิยมการทำงานร่วมกัน เช่น ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว บวชป่าสืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น

ประการที่ ๗ ให้ อปท. รณรงค์สร้างจิตสำนึกสาธารณะให้คนในชุมชนเป็นพลเมืองดี รู้สิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ และสำนึกรักบ้านเกิด เป็นต้น

ชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการทางรอดสังคมไทย

ศ.ดร.โกวิททย์ พวงงาม^{๑๐} คณะบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ได้เสนอแนวชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการซึ่งเป็นทางรอดของสังคมไทย ท่านมีความเห็นว่า ชุมชนและท้องถิ่น ควรหามาตรการในเชิงนโยบายของตนเอง นั่นก็คือ “ชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการ” ขณะที่รัฐบาลมี “รัฐสวัสดิการ” ที่ต้องอาศัยงบประมาณเป็นแสนๆ ล้าน ข้อเสนอเพื่อให้ อปท. จัดทำ “ชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการ” ซึ่งจะมีลักษณะ ๒ ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะแรก ต้องตอบสนองความต้องการของประชาชน (need) ที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตทั้งในแง่การส่งเสริมให้มีรายได้ที่เป็นตัวเงินหรือทุนและวัตถุดิบของ เช่น ส่งเสริมอาชีพที่มั่นคงตอบสนองด้านอาหาร การรักษาโรค สุขภาพร่างกาย “ผู้เขียนขอแนะนำเพิ่มเติมว่า สอดคล้องกับทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ การตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายทั้งความต้องการทางด้านวัตถุและด้านจิตใจ เป็นความต้องการของประชาชนในชุมชนตามความเป็นจริง โดยใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีภายในประเทศเป็นหลัก”

ลักษณะที่สอง เป็นสวัสดิการที่ไม่ได้เป็นการให้บริการ ซึ่งไม่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ เช่น การจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ ต้องใส่ใจทั้งกายและจิต คุณค่าการบำรุงทางจิตใจสำคัญมากสำหรับผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สายใยแห่งความผูกพัน ให้อีกกันเหมือนพี่ ตักกันเหมือนน้อง ประองคองกันเหมือนญาติ” โดยสรุป “ชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการ” มีหลักการพื้นฐานว่า เพื่อต้องการทำให้คนในชุมชน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันกัน โดยมีหลักแห่งคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสาธารณะและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

แผนแม่บทชุมชนทางรอดของชุมชนท้องถิ่น

แผนแม่บทชุมชน คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่ชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น โดยกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เข้าใจศักยภาพที่เป็น “ทุน” ที่แท้จริงและพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้เรียกว่า ประชาวิจัยและพัฒนา (People Research and Development-PR&D) หัวใจของประชาวิจัยและพัฒนา คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน เพื่อให้ชุมชนหลุดพ้นจากวิถีคิดแบบพึ่งพาและรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก การทำประชาวิจัยและพัฒนา มีหลักสำคัญ ๗ อย่าง ดังที่รศ.ดร.เสรี พงศ์พิศ^{๑๑} อธิการบดีสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ได้กล่าวไว้ คือ

๑. รู้จักตัวเอง รู้จักโลก
๒. รู้จักรากเหง้าและเอกลักษณ์
๕. เรียนรู้จากตัวอย่างและความสำเร็จของชุมชนอื่นๆ
๖. วิเคราะห์ข้อมูลและค้นหาทางเลือกใหม่

๑. ร่วมมือมากกว่าแข่งขัน
๒. อยู่อย่างพอเพียง ไม่ใช่รวย
๓. เป้าหมายความสุข ไม่ใช่เงิน
๔. ทำเป็นขั้นตอน เริ่มจากบ้าน หมู่บ้าน ท้องถิ่นไปหาตลาดใหญ่
๕. เรียนรู้มากกว่าแข่งขัน
๖. การพัฒนายั่งยืนมากกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจ

ทฤษฎีสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาประเทศ / ชุมชนท้องถิ่น

ทฤษฎีสังคมศาสตร์ มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศและชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง เพราะสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาชุมชนได้ทุกขั้นตอน คือ

- การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของชุมชน
- การวางแผนและโครงการ
- การดำเนินงานพัฒนา
- การประเมินผลและการทบทวนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น ทำให้การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น มีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการ^{๑๕}

ทฤษฎีการพัฒนาแบบผสมผสานเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

นักสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบัน ได้เสนอให้ศึกษาวิเคราะห์แบบสหวิทยาการ คือ นำทฤษฎีในสาขาวิชาการต่างๆ มาผสมผสานกันในลักษณะการสังเคราะห์ เพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนาที่หลากหลายและน่าเชื่อถือ สามารถนำไปใช้ได้ให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนขอแนะนำทฤษฎี ๓ ทฤษฎี ดังนี้

๑. ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน

ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Needs Theory) เป็นทฤษฎีที่เสนอโดย องค์การกรรมกรระหว่างประเทศ (International Labour Organization) เมื่อปี ค.ศ. 1976 รายละเอียด ดังนี้

- ๑.๑ จุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ การตอบสนองของความจำเป็นขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ทั้งความต้องการทางด้านวัตถุและด้านจิตใจ เป็นความต้องการของประชาชนในชุมชนตามความเป็นจริง โดยใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีภายในประเทศเป็นหลัก
- ๑.๒ กระบวนการวางแผนพัฒนา ควรดำเนินการ ดังนี้ คัดเลือกโครงการผลิตสินค้าและบริการที่สนองความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานเป็นลำดับแรก โครงการดังกล่าวต้องรีบดำเนินการอย่างเร่งด่วนโดยใช้กลวิธีคัดเลือก

กลุ่มเป้าหมายชัดเจน และการกระจายอำนาจในการวางแผนสู่ชุมชน เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ในอนาคต เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ในอนาคต

๑.๓ ข้อควรพิจารณาในการวางแผน ดังนี้ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตสินค้าและบริการ เพื่อให้กระจายไปถึงคนยากจน รัฐควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ต้องเพิ่มความสำคัญในการพัฒนาชนบทและสาขาการผลิตภาคเกษตรกรรมให้มากขึ้น และต้องตอบสนองความต้องการของชาวชนบทด้วยการกระจายระบบสินเชื่อ การเกษตร ปุ๋ย น้ำและพลังงานอื่นๆ พยายามพัฒนาเทคโนโลยีให้เหมาะสม คือ ราคาถูก ประหยัด มีประสิทธิภาพ ใช้งานง่ายเหมาะสมกับเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม สภาพภูมิอากาศและสร้างวัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น และมีการพัฒนาอย่างรอบด้านหรือเป็นการพัฒนาแบบผสมผสาน

๑.๔ การนำทฤษฎีไปใช้ในการพัฒนาชุมชน ได้ดังนี้ ทฤษฎีความจำเป็นพื้นฐานมีจุดมุ่งหมาย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน โดยให้คนได้รับสิ่งที่จำเป็นขั้นพื้นฐานทั้งทางวัตถุและจิตใจ เน้นให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและเศรษฐกิจภาคเกษตรกรรม เพราะมีประชาชนมากและยากจน และทฤษฎี ยังเชื่อว่า การวางแผนที่ดีเป็นสิ่งที่ทำให้การพัฒนาประเทศประสบความสำเร็จและต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนด้วย

๒. ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชกระแสให้มูลนิธิชัยพัฒนา ทดลองการเกษตรทฤษฎีใหม่ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๑ ในที่ดินซึ่งติดกับวัดมงคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี มีเนื้อที่ประมาณ ๑๕ ไร่ ที่ดินมีสภาพแห้งแล้ง ขาดธาตุอาหาร โดยใช้หลักการประสานงานระหว่าง “ชาวบ้าน” “วัด” และ “ราชการ” เรียกว่า “บวร” ทรงให้วัดเป็นศูนย์กลางประสานความร่วมมือ เพื่อให้รู้จักสามัคคีช่วยเหลือกันในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง เกษตรทฤษฎีใหม่มี ๓ ขั้นตอน ดังที่สนธยา คุณศรี^{๑๖} ได้อธิบายไว้ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ มุ่งเน้นให้เกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีที่ทำกินไม่เกิน ๑๕ ไร่ มีการผลิตที่พอเพียงเลี้ยงตนเองได้ โดยที่ดินจำนวน ๑๕ ไร่ ควรมีการใช้ที่ดิน ดังนี้ การเกษตร ๑๐ ไร่ คือ นา ๕ ไร่ พืชไร่ ไม้ผล และอื่นๆ ๕ ไร่ สระน้ำ ๓ ไร่ ลีกร ๔ เมตร ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ ๒ ไร่

ขั้นที่ ๒ ให้เกษตรกรรวมพลังในรูปแบบของกลุ่มและสหกรณ์ คือ การผลิต เช่น พันธุ์พืช การเตรียมดิน ชลประทาน เป็นต้น การตลาด เช่น ลานตากข้าว ยุง เครื่องสีข้าว เป็นต้น การเป็นอยู่ เช่น กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น สวัสดิการ เช่น สาธารณสุข แหล่งเงินทุน เป็นต้น การศึกษา เช่น โรงเรียน ศูนย์การศึกษา เป็นต้น และสังคมและศาสนา

ขั้นที่ ๓ เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากขั้นที่สอง เมื่อกิจการเจริญเติบโตขึ้น กลุ่มเกษตรกรก็ควรดำเนินธุรกิจขนาดย่อมได้ โดยขอความร่วมมือสนับสนุน เช่น จัดตั้งและบริหารโรงสีชุมชน จัดตั้งและบริหารร้านสหกรณ์ การลงทุน และการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๓. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

แนวคิดในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เด่นชัดและเป็นรูปธรรมของประเทศไทย คือ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำรัสแก่พสกนิกรชาวไทยนับตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๑๗ เป็นต้นมา แต่รัฐบาลไทยในอดีตยังไม่เข้าใจและเห็นความสำคัญดังกล่าว ก็ต่อเมื่อประเทศไทยได้รับบทเรียนราคาแพงจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศก็ว่าได้ ในยุคภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ (Economic Bubble หรือ Bubble Economy) หรือต้มยำกุ้ง ในปี ๒๕๔๐ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของไทยดังกล่าว นักวิชาการที่มีชื่อเสียง เช่น ศ.นพ.ประเวศ วะสี ศ.เสนีย์ จามริก ศ.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ ศ.อภิขัย พันธเสน เป็นต้น ได้เชื่อมโยงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับวัฒนธรรมชุมชน ด้านสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิทางเศรษฐศาสตร์และสาขาต่างๆ มาร่วมกันประมวลเพื่อบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๕๙) เป็นต้นมาจนถึงแผนฯ ปัจจุบัน เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า พึ่งพาตนเองได้ ซึ่งไม่ได้แปลว่าไม่ต้องพึ่งใคร เป็นการพอเพียงทางปัญญา พอเพียงทางจิตใจ พอเพียงทางสิ่งแวดล้อม พอเพียงทางสังคม ทางสุขภาพพร้อมกันหมด ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงคือ “ชีวิตที่พอเพียง” คือ การกินเป็น อยู่เป็น ใช้เป็น คือ กินพอดี อยู่พอดี ใช้พอดี และมีความสุข

“เศรษฐกิจแบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อิ่มชูตัวเองได้...”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐

เสรี พงศ์พิศ^๑ อธิการบดีสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วม ๓๐ ปี ผู้เขียนได้สรุปวิเคราะห์งานเขียนของท่านในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนท้องถิ่นนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและจัดการชุมชนของตนเอง ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียง มี ๓ องค์ประกอบสำคัญ คือ ความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดี รายละเอียดดังนี้

ประการแรก ชุมชนพอประมาณ

๑. พอดี พองาม คือ กินพอดี อยู่พอดี มีคุณธรรม มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นต้น

๒. ความเรียบง่าย คือ ความจำเป็นหรือความต้องการ คุณค่าหรือมูลค่าและความร่วมมือหรือการแข่งขัน เช่น การจัดงานต่างๆ สูญเสียงบประมาณเกินตัวหรือไม่ ถูกครอบงำจากการบริโภคนิยมหรือไม่ ร่วมกันทำงานกลุ่มหรือวิสาหกิจชุมชนหรือไม่ เป็นต้น

๓. คุณธรรม คือ ความสมดุล จิตอาสาเพื่อส่วนรวม และปัญญา ความกล้าหาญ ความเพียรทน เช่น มีอบายมุขในชุมชนมากไปหรือไม่ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชนได้หรือไม่ งบประมาณก่อสร้างถนนหนทางมากไปหรือไม่ แทนที่จะเน้นทางด้านการศึกษา สุขภาพและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ประการที่ ๒ ชุมชนมีเหตุผล

๑. ชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง คือ รู้ว่าอยู่ในยุคสังคมความรู้ รู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน เช่น เชื้อหรือไม่ว่า วันนี้ความรู้สำคัญและจำเป็นที่สุด เพื่ออยู่รอดและมีชีวิตที่ดี ทราบไหมว่าวันนี้โลกผ่านเลยยุคเกษตรและยุคอุตสาหกรรมมาแล้ว ยุคเกษตรข้าวเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถ้าไม่มีก็อยู่ไม่ได้ ในยุคอุตสาหกรรม ถ้าไม่มีเงินก็อยู่ไม่ได้ วันนี้เราผ่านเลยสองยุคนั้นมาแล้ว เป็นยุคที่คนไม่มีความรู้ก็อยู่ไม่ได้ ถึงอยู่ได้ก็ถูกเขาโกง เขาหลอก ถูกเขาเอาเปรียบและถูกครอบงำได้ง่าย เป็นต้น

๒. เรียนรู้จักตัวเอง คือ เรียนรู้จักรากเหง้า และเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เชื้อหรือไม่ว่าคนไม่มีรากเหง้าจะถูกเขาครอบงำและกำหนดอนาคตให้หมดเลย มีข้อมูลและการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในรายละเอียดมากนักน้อยเพียงใดในชุมชน เป็นต้น

๓. เรียนรู้จักปัญหาและทรัพยากร คือ เรียนรู้หนี้สิน รู้ค่าใช้จ่ายของชุมชน สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทรัพยากรของชุมชน เช่น รู้จักปัญหาของชุมชนอย่างถ่องแท้ มีข้อมูลและแนวทางแก้ไขปัญหาเรื่องหนี้สินของชุมชน และมีข้อมูลเกี่ยวกับทุนของชุมชน ได้แก่ ทุนทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า พืช สัตว์ จุลินทรีย์แร่ธาตุ ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

๔. แผนแม่บทชุมชน คือ แผนชีวิต แผนยุทธศาสตร์ แผนแยกย่อยแต่บูรณาการ แผนการพึ่งพาตนเองและการสร้างเครือข่าย เช่น มีแผนแม่บทชุมชน ซึ่งเป็นแผนชีวิต แผนเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนหรือไม่ มีแผนการทำกิน ทำใช้ เพื่อทดแทนการซื้อขายจากตลาดหรือไม่อะไรบ้าง เป็นต้น

ประการที่ ๓ ชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดี

๑. ระบบการบริหารจัดการที่ดี คือ การจัดการชุมชน การจัดการองค์กร และการจัดการทรัพยากร เช่น ชุมชนมีคณะผู้นำที่ดี มีคุณธรรม บริหารจัดการอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้หรือไม่ กลุ่มต่างๆ ในชุมชน มีการบริหารจัดการอย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพหรือไม่เพียงใด ทั้งกลุ่มแม่บ้านทำวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตร กลุ่มเยาวชน ฯลฯ

๒. ระบบการผลิต การแปรรูป การตลาด คือ วิสาหกิจชุมชน เครือข่าย เช่น มีการนำแผนแม่บทชุมชนมาปฏิบัติ ทำให้เกิดระบบการผลิต การแปรรูป การตลาด หรือไม่ว่าอย่างใด มีการทำแชมพู สบู่ ครีม น้ำยาล้างจาน เพื่อใช้ในชุมชนบ้างหรือไม่ มีการดำเนินงานแบบเครือข่ายกับชุมชนอื่นหรือองค์กรอื่นนอกชุมชนหรือไม่ เป็นต้น

๓. ระบบทุน คือ การออม กองทุนและสวัสดิการ และโครงการรวมพลัง เช่น มีระบบการออมอย่างไร มีกลุ่มออมทรัพย์หรือธนาคารหมู่บ้านหรือไม่ มีสถาบันการเงินในชุมชนหรือไม่ มีการออมอย่างอื่นอีกหรือไม่ เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารน้ำ ธนาคารควาย ธนาคารต้นไม้หรือพันธุ์ไม้ เป็นต้น

๔. ระบบทรัพยากร สิ่งแวดล้อมและพลังงาน คือ ดิน น้ำ ป่า แร่ธาตุ จุลินทรีย์ และพลังงานทางเลือก เช่น มีการใช้สารเคมีในชุมชนมากน้อยเพียงใด มีการกำจัดขยะอย่างไร มีการบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำหรือไม่อย่างไร เป็นต้น

๕. ระบบสุขภาพ คือ การป้องกัน และการดูแลรักษา เช่น มีการส่งเสริมการทำน้ายาสมุนไพรบำรุงสุขภาพหรือไม่ มีการเรียนรู้เรื่องการกินอยู่ที่ดีถูกต้องและช่วยให้สุขภาพดีหรือไม่ เช่น กินปลาเป็นหลัก กินผักเป็นยา กินกล้วยน้ำหว้าเป็นยาบำรุง กินผลไม้ และออกกำลังกาย มีการตั้งเป้าหมาย **“ชุมชนสุขภาพดี”** หรือไม่ และถ้ามี ได้วางยุทธวิธีไว้อย่างไรให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว เป็นต้น

ตัวชี้วัดชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง

กรอบเกณฑ์นี้มาจากแนวคิด ๓ ชั้นของการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือหลักการ 3S คือรอด (survived) พอเพียง (sufficient) และยั่งยืน (sustainable) ดังที่เสรี พงศ์พิศ^{๑๔} ได้อธิบายไว้ ดังนี้

๑. รอด

กรอบตัวที่ ๑ ความยากจน มีตัวชี้วัด ได้แก่ มีปัจจัย ๔ ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง

กรอบตัวที่ ๒ หนี้สิน มีตัวชี้วัด ได้แก่ หนี้ในและนอกระบบ มีวิธีการจัดการหนี้้อย่างไร เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๓ อาชีพพรายได้ มีตัวชี้วัด ได้แก่ มีอาชีพมั่นคง มีรายได้มากกว่า ๔๐ บาทต่อวัน และหาอาหารจากธรรมชาติหรือผลิตอาหารกินเองได้จากที่ดินของตนเอง เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๔ สวัสดิการความมั่นคง มีตัวชี้วัด ได้แก่ ผู้สูงอายุมีคนดูแลเท่าที่ควรได้รับ มีกลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ในหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มทำร้านค้าชุมชน หรือวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๕ ทรัพยากร มีตัวชี้วัด ได้แก่ มีการใช้สารเคมีในชุมชนหรือไม่ ขาดแคลนแหล่งน้ำ สำหรับบริโภคอุปโภค แหล่งน้ำเน่าเสีย ป่าที่ใช้เป็นที่ทำกินเสื่อมสภาพหมดแล้ว เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๖ ครอบครัวยุวมชน มีตัวชี้วัด ได้แก่ ครอบครัวยุวมชนอยู่ร่วมกัน ชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง (เก่งและดี) มีธรรมาภิบาลที่ดีในชุมชน มีกลุ่มกิจกรรมต่างๆ สำหรับเด็ก เยาวชนและผู้สูงอายุ เป็นต้น

๒. พอเพียง

กรอบตัวที่ ๑ ปัจจัยพื้นฐาน ตัวชี้วัด ได้แก่ ชุมชนผลิตอาหารเลี้ยงตนเองได้อย่างเพียงพอ มีการจัดการตลาดในชุมชน โดยเอาผลผลิตท้องถิ่นมาจำหน่ายในชุมชน ชุมชนเข้าถึงการบริการสุขภาพได้ดี มีที่ทำกิน และมีแหล่งอาหารในธรรมชาติพอให้หาได้ เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๒ เศรษฐกิจ ตัวชี้วัด ได้แก่ หนี้ในระบบดอกเบี้ยสูง มีทางออกและลดลง การจัดการกองทุนหมู่บ้าน ๑ ล้านบาท การจัดการกลุ่มออมทรัพย์ การจัดการกลุ่มอาชีพต่างๆ วิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๓ การเรียนรู้ ตัวชี้วัด ได้แก่ มีแผนแม่บทชุมชน การทำบัญชีครัวเรือน มีการทำประชาคม และการศึกษาเรียนรู้ดูงาน เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๔ การจัดการ ตัวชี้วัด ได้แก่ มีการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบมีการจัดการผลผลิตเพื่อการบริโภคในท้องถิ่นที่เหลือนำไปจำหน่ายนอกชุมชน การจัดการสุขภาพ เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๕ เสถียรภาพความมั่นคง ตัวชี้วัด ได้แก่ มีสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุและเด็กเล็กมีกลุ่มออมทรัพย์และสวัสดิการต่างๆ ชาวบ้านเป็นสมาชิกสหกรณ์ มีการรวมกลุ่มทำร้านค้าชุมชน เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๖ ชุมชนเข้มแข็ง ตัวชี้วัด ได้แก่ ครอบครัวยุวมชนอยู่ร่วมกัน ชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน มีกลุ่มกิจกรรมต่างๆ สำหรับผู้สูงอายุและเด็กพร้อมกับเยาวชน และมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง (เก่งและดี) เป็นต้น

๓. มั่นคง

กรอบตัวที่ ๑ การเรียนรู้ ตัวชี้วัด ได้แก่ มีกระบวนการแผนแม่บทชุมชนโดยชุมชนมีกระบวนการทำยุทธศาสตร์ที่ชุมชนมีส่วนร่วม มีศูนย์เรียนรู้ภายในชุมชนหรือในตำบล เช่น หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ธกส. เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๒ การจัดการเพื่อการพึ่งตนเอง ตัวชี้วัด ได้แก่ ตำบลผลิตอาหารพอเพียงสำหรับคนในตำบล ตำบลสามารถผลิตพลังงานทางเลือกได้ มีการจัดการทุนทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ มีการจัดการผลิต การบริโภคหลายอย่างแบบวิสาหกิจชุมชน มีการจัดการเกษตรแบบผสมผสาน และมีการจัดการแบบธรรมาภิบาลโปร่งใสตรวจสอบได้ ไม่กินตามน้ำ ทวนน้ำ เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๓ ระบบเกษตร ตัวชี้วัด ได้แก่ มีการพัฒนาคลัสเตอร์การเกษตร (มีกิจกรรมเป็นชุดเกี่ยวเนื่องกัน เช่น เกษตรผสมผสาน การมีโรงสีชุมชน การเลี้ยงสัตว์ การใช้แก๊สชีวภาพทำพลังงาน และโยนไปสู่อีกกิจกรรมอื่น) มีการส่งเสริมการทำนาอย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพ อินทรีย์ชีวภาพ ไม่ใช้สารเคมีมีการส่งเสริมวิถีการจัดการดิน น้ำ ผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ และมีการดำเนินเพื่อให้ชุมชนมีโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการทำนาอย่างมีประสิทธิภาพ (ชลประทาน อ่างเก็บน้ำ โรงงาน ปู๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ฯลฯ) เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๔ ระบบพลังงานและสิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัด ได้แก่ มีการให้ข้อมูลการเรียนรู้แก่ชุมชน โครงการพลังงานทางเลือก แสงอาทิตย์ ลม น้ำ พืช ชยะ มูลสัตว์ ฯลฯ มีการทำธนาคารชยะ การกำจัดชยะอย่างเป็นระบบ แยกชยะรีไซเคิล (ปุ๋ย, พลังงาน, แปรรูป) มีการใช้สารเคมีน้อยลงและใช้อย่างปลอดภัยยิ่งขึ้น ใช้อย่างรับผิดชอบต่อชุมชน (ไม่ปล่อยของเสีย ชยะ สารเคมีลงไปในน้ำหรือทิ้งตามที่สาธารณะ เป็นต้น)

กรอบตัวที่ ๕ ระบบวิสาหกิจชุมชน ตัวชี้วัด ได้แก่ มีการรวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจชุมชนหลากหลายรูปแบบ เพื่อการผลิต การบริโภค การจัดการทุนต่างๆ ของชุมชน มีการเรียนรู้ให้เข้าใจว่า วิสาหกิจชุมชนคืออะไรต่างจากธุรกิจชุมชนอย่างไร มีเป้าหมายคือการพึ่งตนเอง มีองค์ประกอบ ๗ อย่างที่สำคัญ และมีการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นคลัสเตอร์ เช่น การเกษตร สุขภาพ และการท่องเที่ยวมีการเรียนรู้การผลิตเพื่อพึ่งตัวเอง เช่น การเลี้ยงปลาตกเลี้ยงกบคอนโด เลี้ยงไก่ เป็ด สุกร ฯลฯ และมีเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนในระดับตำบล เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๖ ระบบทุน ตัวชี้วัด ได้แก่ มีกลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็งในชุมชนส่วนใหญ่ มีการรวมกลุ่มเป็นเกษตรกรหรือเป็นสมาชิกสหกรณ์ในระดับอำเภอหรือจังหวัด มีระบบการจัดการทุนหลากหลาย (ธนาคารชุมชน สถาบันการเงินของชุมชน กองทุนสวัสดิการ ฯลฯ) เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๗ ระบบสุขภาพ ตัวชี้วัด ได้แก่ มีข้อมูลสุขภาพของชุมชน การกิน การอยู่ การทำงาน การออกกำลังกาย การป้องกันโรค มีระบบการให้การศึกษา เรื่อง สุขภาพชุมชนที่ดีพอ มีการส่งเสริมอาหารสุขภาพด้วยการให้ข้อมูลและส่งเสริมการปลูก การเลี้ยง การบริโภค (ข้าวกล้อง ผัก ปลา ปลอดภัยสารเคมี) และมีสิ่งแวดล้อมชุมชนที่เอื้อต่อสุขภาพ ดิน น้ำ อากาศไม่เป็นพิษ อาชีพเกษตรที่เน้นอินทรีย์ชีวภาพ เป็นต้น

กรอบตัวที่ ๘ ระบบสวัสดิการ ตัวชี้วัด ได้แก่ ชุมชนรู้สิทธิมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินมีระบบสวัสดิการสำหรับเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และคนในชุมชน นอกจากนี้มีระบบช่วยเหลือคนที่เป็หนี้สินทั้งที่หาทางออกไม่ได้และมีพ้อมีทางออก แต่ต้องการความช่วยเหลือ เป็นต้น

การพัฒนาประเทศไทยภายใต้การขับเคลื่อนสู่โมเดล “ประเทศไทย ๔.๐” เป็นสิ่งที่ท้าทายรัฐบาลปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง โดยการนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและหัวหน้ารักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่จะนำพาพี่น้องประชาชนโดยเฉพาะคนยากจนที่มากที่สุดในประเทศ ให้หลุดพ้นจากวงจรอุบาทว์ คือ “โง่ จน เจ็บ” ไปสู่ประเทศที่พัฒนาแล้ว ทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยมุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเป็นหลัก ซึ่งเป็นเป้าหมายพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเป็นลำดับแรก เพื่อให้ประชาชน “กินดี อยู่ดี มีความสุข” ชุมชนท้องถิ่นต้องพึ่งตนเองได้ ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง “พออยู่ พอกิน พอใช้ พอเพียง” เหลือกินเหลือใช้ก็นำไปขาย มีการรวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจชุมชน โดยได้มาจากแผนแม่บทชุมชน เพื่อชุมชน โดยชุมชนจัดกระบวนการเรียนรู้จากความต้องการพัฒนาของคนในชุมชนเอง “การเรียนรู้ คือหัวใจ เป้าหมายคือการพึ่งตนเอง” การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นผู้เขียนมีความคิดขอเสนอแนะไว้ ๘ ดังนี้

“น้ำไหลดี ไฟสว่างดี ถนนหนทางดี สิ่งแวดล้อมดี การศึกษาดี อนามัยดี อาชีพดีและวัฒนธรรมประเพณีดี”

ต้องการเห็นประเทศไทย โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นที่เป็นรากหญ้าสำคัญของประเทศ เกิดการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจ ควบคู่กันไป ตามภารกิจของรัฐบาลที่ว่า “ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ขับเคลื่อนตามกลไกประชารัฐ

บรรณานุกรม

กรุงเทพธุรกิจออนไลน์.(๒๕๕๙). เศรษฐกิจ. ค้นเมื่อ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๙, จาก

<http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/>

โกวิท พวงงาม.(ม.ป.ป.) การสังเคราะห์บทเรียนการจัดการงานชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของ อปท. : กรณีศึกษา อปท. ในประเทศญี่ปุ่น. บทความวิชาการ วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑.

_____. (๒๕๕๒). การสร้างภูมิคุ้มกันในองค์กรท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ สุกรีที่ ๖- พฤศจิกายน ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ ปีที่ ๕๗ ฉบับที่ ๗.

_____. (๒๕๕๓). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.

_____. (๒๕๕๔). ชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการทางรอดสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ สุกรีที่ ๑๔- พฤศจิกายน ๒๐ มกราคม ๒๕๕๔ ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๑๗.

ทีมเศรษฐกิจ.(๒๕๕๙). ไชรทัส “ประเทศไทย ๔.๐” สร้างเศรษฐกิจใหม่ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง. ไทยรัฐออนไลน์, ค้นเมื่อ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๙ <http://www.thairath.co.th/content/>

ประภาส สุทธิอาคาร, จัณง แรกพินิจและสมคิด วงศ์พิพันธ์.(๒๕๕๑). วิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

สนธิยา คุณศรี.(๒๕๔๕). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.(พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ :

สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.เสรี พงศ์พิศ.(๒๕๕๐) . **วิถีคิด วิถีทำ แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน(พิมพ์ครั้งที่ ๕)**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์

_____.(๒๕๕๑). **แผนแม่บทชุมชน.(พิมพ์ครั้งที่ ๓)**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

_____.(๒๕๕๒). **คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

_____. (๒๕๕๓). **ปฏิรูปสังคม**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

_____. (๒๕๕๔). **วิถีชุมชนพอเพียง**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

Dr.borworn. **ประเทศไทย ๔.๐ โมเดลเศรษฐกิจใหม่**. <http://www.drborworn.com/articledetail.asp?id=16223>

^๑ อาจารย์ประจำ บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

^๒ ประภาส สุทธิอาคาร, จำนง แรกพินิจและสมคิด วงศ์พิพันธ์ (๒๕๕๑). **วิสาหกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, น. ๗

^๓ โกวิท พงวงาม. (๒๕๕๓). **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, น. ๓๘๐

^๔ ทีมเศรษฐกิจ (๒๕๕๙). **ไชรหัด "ประเทศไทย ๔.๐"**. สร้างเศรษฐกิจใหม่ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง. **ไทยรัฐออนไลน์** อังคารที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๙ <http://www.thairath.co.th/content/613903>

^๕ Dr.borworn.(2559). **ประเทศไทย ๔.๐ โมเดลเศรษฐกิจ**

ใหม่. <http://www.drborworn.com/articledetail.asp?id=16223>

^๖ กรุงเทพธุรกิจออนไลน์(๒๕๕๙). **เศรษฐกิจ**. อังคารที่ ๒๗ กันยายน

๒๕๕๙ <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/717222>

^๗ Dr.borworn (๒๕๕๙). **ประเทศไทย ๔.๐ โมเดลเศรษฐกิจ**

ใหม่. <http://www.drborworn.com/articledetail.asp?id=16223>

^๘โกวิท พงวงาม (มปพ.) **การสังเคราะห์บทเรียนการจัดการงานชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของ อปท. : กรณีศึกษา อปท. ในประเทศไทย** ปูน. บทความวิชาการ วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑

^๙โกวิท พงวงาม (๒๕๕๒). **การสร้างภูมิคุ้มกันในองค์กรท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ ศุภกรที่ ๖ - พฤษภดับดี ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ ปีที่ ๕๗ ฉบับที่ ๗ น. ๔๓

^{๑๐}โกวิท พงวงาม (๒๕๕๔). **ชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการทางรอดสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ ศุภกรที่ ๑๔ - พฤษภดับดี ๒๐ มกราคม ๒๕๕๔ ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๑๗ น. ๔๓

^{๑๑} เสรี พงศ์พิศ (๒๕๕๐). **แผนแม่บทชุมชน ประชาพิชัยและพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ ๓)**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, น. ๑๔๔-๑๔๖

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, น. ๑๕๐

- ๑๓ เสรี พงศ์พิศ (๒๕๕๐). *วิธีคิด วิธีทำ แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน.(พิมพ์ครั้งที่ ๕)*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, น. ๘๓ - ๘๕
- ๑๔ _____. (๒๕๕๒). *คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, น. ๙-๑๒
- ๑๕ สนั่นยา คุณศรี (๒๕๔๕). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน(พิมพ์ครั้งที่ ๔)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนส ไตร, น. ๑๕๐
- ๑๖ สนั่นยา คุณศรี. (๒๕๔๕). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน(พิมพ์ครั้งที่ ๔)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนส ไตร, น. ๑๕๐
- ๑๗ เสรี พงศ์พิศ (๒๕๕๔). *วิธีสู่ชุมชนพอเพียง*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, น. ๑๕๐
- ๑๘ เสรี พงศ์พิศ (๒๕๕๓). *ปฏิรูปสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, น. ๑๓๔ - ๑๔๙

สรุปภาพรวมของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีทั้งหมด 11 ฉบับตั้งแต่พ.ศ.2504 จนถึงปัจจุบัน เกือบ 50 ปีที่ประเทศไทยได้ดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นแบบในการพัฒนาประเทศ ในอดีตที่ผ่านมามิติของกระบวนการพัฒนาส่วนใหญ่ได้เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก และเป็นการกำหนดแผนพัฒนาฯ จากส่วนกลางและนำไปสู่การปฏิบัติ ทำให้ขาดมิติของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดแผนพัฒนาฯ ส่วนมิติของการมีส่วนร่วมของประชาชนได้เพิ่งเกิดปรากฏขึ้นในแผนฯ ฉบับที่ 8 แต่กระบวนการจัดทำแผนพัฒนายังเป็นรูปแบบบนลงล่าง (top-down) ผู้บริหารประเทศเป็นผู้กำหนดนโยบายการพัฒนาชุมชน ส่งผลให้การพัฒนาไม่เป็นที่มาตามความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน รวมถึงไม่สอดคล้องกับบริบทที่แตกต่างของแต่ละชุมชน ประเทศไทยได้ประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ฉบับแรกตั้งแต่ปี 2504 โดยอยู่ในสมัยของ พณ. นายกรัฐมนตรีจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนถึงปี พ.ศ. 2547 ประเทศไทยได้ประกาศใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม มาแล้ว 10 ฉบับด้วยกัน โดยในแผนฯ แต่ละฉบับ มีจุดเน้นพอสรุปได้ดังนี้

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นแผน ๕ ฉบับแรกและฉบับเดียวที่มีระยะเวลาของแผน 6 ปี จุดเน้นของแผน ๕ นี้คือ การปูพื้นฐานเพื่อการเร่งรัดพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ โดยเน้นลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Facilities) อันได้แก่การเร่งรัดสร้างระบบชลประทาน พลังงาน ถนน ทางรถไฟและการคมนาคมอื่น ๆ รวมทั้งโครงการบริการต่าง ๆ (Services Project) เช่น โครงการวิจัยทดลองด้านเกษตร อุตสาหกรรม และโครงการพัฒนาการศึกษาสาธารณสุข

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510 – 2514) เน้นการพัฒนาสังคม ยกกระดับมาตรฐานการครองชีพ ขยายพลังการผลิตรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ กระจายการพัฒนา และเร่งรัด การพัฒนาสู่ชนบท

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) ยังมีจุดเน้นด้านการกระจายความเจริญสู่ชนบท พยายามลดช่องว่างคนรวยกับคนจน ขยายการผลิตและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เน้นให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ และให้ความสำคัญกับการวางแผนครอบครัว และการมีงานทำเป็นครั้งแรก

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) มีการกระจายการพัฒนาในรูปแบบภาค และภูมิภาคเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ปรับปรุงโครงสร้างอุตสาหกรรม มีโครงการผันเงิน อาสาพัฒนาชนบท การสร้างงานในชนบท(กสข) โดยมีการเน้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่สูญเสียไป

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) เป็นแผนที่มีการกำหนดการดำเนินงานในเชิงรับ และเชิงรุก เน้นการแก้ปัญหาความยากจน โดยการกำหนดพื้นที่ตามระดับความยากจน มีพื้นที่เป้าหมาย ชนบทยากจนทั่วประเทศ 286 อำเภอ และรักษาวินัยทางการเงิน การคลัง แก้ปัญหาการขาดดุลการค้า

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) เป็นแผนที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมให้เอกชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนามากขึ้น เน้นให้มีการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและชนบทมากขึ้น

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) มุ่งเน้นการสร้างสมดุลทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ในแผนนี้ กำหนดให้ คนเป็นจุดหมายหลักของการพัฒนา เน้นเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) เน้นการวางแผนพัฒนาแบบองค์รวม หรือบูรณาการระหว่างเศรษฐกิจกับสังคมเข้าด้วยกัน มุ่งเน้นความเป็นไทย และสามารถแข่งขันในเวทีโลกได้

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2544 – 2549) เป็นแผนที่มีปรัชญาการพัฒนาบริหารประเทศตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง เศรษฐกิจแบบพอเพียง มุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็งยั่งยืน มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งตนเองได้ รวมทั้งความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายชุมชนให้เกิดการเชื่อมโยงการพัฒนาทั้งชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน มีการดูแลจัดการทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสังคมไทย เป้าหมายสำคัญของแผนฯ ฉบับนี้คือ การสร้างคุณภาพทางเศรษฐกิจ การยกระดับคุณภาพชีวิตการบริหารจัดการระบบราชการทั้งส่วนกลาง ภูมิภาค และท้องถิ่นที่ดี กระจายอำนาจให้เกิดการบริหารที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และเน้นการปราบปรามการทุจริต ประพฤติมิชอบให้เกิดผล มีการดำเนินการทางเศรษฐกิจที่เอื้ออาทรต่อคนจน เปิดโอกาสและสร้างศักยภาพในการพัฒนาให้คนจนมีความเข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกัน สามารถพึ่งตนเองได้ สามารถลดอัตราคนจนให้เหลือไม่เกินร้อยละ 12 ของประชากรทั้งประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) เป็นแผนที่การเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้มีภูมิคุ้มกัน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยยังคงอัญเชิญ **“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”** มาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี **“คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา”** ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 และให้ความสำคัญต่อการรวมพลังสังคมจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วม ดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผนฯ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่อง มุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการ

ประเทศที่มีธรรมชาติงดงาม ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี”

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 และได้จัดทำวิสัยทัศน์ประเทศไทยสู่ปี 2570 ซึ่งสาระสำคัญในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

1. **ความท้าทายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ** :โอกาสของประเทศไทย ซึ่งได้วิเคราะห์แนวโน้มเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ เช่น ด้านการเงิน ด้านพลังและอาหาร ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ด้านแนวคิดการบริหารจัดการเศรษฐกิจและธุรกิจ ด้านการค้าและความร่วมมือระหว่างประเทศและการเมืองโลก และโอกาสของประเทศไทย

2. **เศรษฐกิจสร้างสรรค์: ทางเลือกเศรษฐกิจไทย** ได้วิเคราะห์และเสนอว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา(Intellectual property)ที่เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม การส่งเสริมความรู้ของสังคม และเทคโนโลยี นวัตกรรมสมัยใหม่

3. **ภาวะโลกร้อน : วิกฤติ สร้างโอกาสการพัฒนา** ได้วิเคราะห์แนวโน้มที่ประเทศไทยต้องเผชิญในอนาคตทั้งทางด้านการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ และยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านต่างๆเช่น ทิศทางการพัฒนาประเทศเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ เศรษฐกิจจากฐานทรัพยากรชีวภาพ ความมั่นคงทางด้านอาหารและพลังงาน เป็นต้น

4. **สถาปัตยกรรมทางสังคม: ทางเลือกใหม่ของคนไทย** ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากของประเทศไทย และสถาปัตยกรรมทางสังคมในระยะต่อไป เช่น 1)การปรับโครงสร้างทางสังคมให้เป็นสังคมที่มีคุณภาพโดยนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ต่อยอดกับทุนทางสังคม วางรากฐานการพัฒนาสังคมที่ฐานราก การออกแบบสังคมที่มีคุณภาพจากสังคมใน 4 มิติคือ สังคมแห่งความเอื้ออาทรและความสมานฉันท์(Social Cohesion) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-Economic Security) การรวมกลุ่มเพื่อสร้างโอกาสให้กับทุกคนอย่างเป็นธรรม (Social Inclusion) การเสริมสร้างพลังทางสังคม(Social Empowerment) 2) พัฒนาคุณภาพของทุนมนุษย์ โดยเน้นกระบวนการพัฒนาที่คนเป็นศูนย์กลางทุกภาคส่วนสนับสนุน โดยภาคประชาชน ชุมชน เป็นผู้มีบทบาทเจ้าของเรื่อง เป็นกลไกหลัก มีบทบาทสำคัญตลอดกระบวนการ ภาครัฐ ลดบทบาทความเป็นเจ้าของเพื่อเป็นผู้หนุนการสร้างความศักยภาพของชุมชนและเอกชน

5. **สัญญาประชาคมใหม่: พลังขับเคลื่อนสังคมสู่สมดุล** ได้วิเคราะห์และเสนอไว้ว่า สัญญาประชาคมหมายถึง ค่านิยมที่ประชาชนตกลงร่วมกันด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกันในสังคมอย่างมีพลวัตตามการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นการดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมอันดีของไทยตามภูมิภาคต่างๆยึดหลักคุณธรรมและความเป็นธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตรักษาสีทิวทัศน์ของตนเองโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น

ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองให้ครบถ้วนและมีจิตสาธารณะ ยึดหลักแก้ไขความขัดแย้งในสังคมด้วยสันติวิธี เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปลอดภัยและมีความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน และได้มีทิศทางการพัฒนาสัญญาประชาคมใหม่ ไว้ 5 ประเด็น คือ

- 1) ปรับกระบวนทัศน์ (paradigm) การพัฒนาประเทศใหม่โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหา
- 2) สร้างค่านิยมร่วม (Shared Value)
- 3) พัฒนาระบบการสัญญาประชาคม บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ โดยดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนตั้งแต่การสร้างความคิดร่วม (Social Consensus) การหาข้อสรุปที่ทุกฝ่ายให้การยอมรับและยึดถือ (Social Commitment) และนำไปสู่การปฏิบัติ (Action) โดยด้วยกันกัน เพื่อสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดย พัฒนากลไกในระดับภาพรวม และ พัฒนากลไกในระดับชุมชน
- 4) สร้างความแข็งแกร่งของโครงสร้าง กลไกและกระบวนการบริหารจัดการของทุกภาคส่วนของสังคม
- 5) ขับเคลื่อนและวางระบบการติดตามประเมินผลในทุกระดับ

จากเนื้อหาสาระโดยสรุปของแผนฯฉบับที่ 11 และวิสัยทัศน์ประเทศไทยสู่ปี 2570 นั้นทำให้เห็นมิติของกระบวนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลายประเด็น ที่สำคัญคือในส่วนของสถาปัตยกรรมทางสังคม ได้มีเนื้อหาที่สื่อถึงมิติในงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเน้นให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นหลักและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนา ในส่วนของสัญญาประชาคมใหม่ ได้กล่าวถึง กระบวนการสัญญาประชาคม บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ โดยดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การสร้างความคิดร่วม (Social Consensus) การหาข้อสรุปที่ทุกฝ่ายให้การยอมรับและยึดถือ (Social Commitment) และนำไปสู่การปฏิบัติ (Action) ซึ่งเป็นภาพรวมและแนวทางกว้างๆในการนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป

เนื้อหาสาระของ แผนฯ11 ส่วนใหญ่กล่าวถึงเศรษฐกิจรวมทั้งแนวโน้มทางด้านเศรษฐกิจด้านอุตสาหกรรมเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ยังมีเนื้อหาสาระบางส่วนที่ขาดหายไป เช่น มิติของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น กรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นองค์กรที่สามารถเอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน กระบวนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและทิศทางการพัฒนาของประเทศไทย และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) ยึดหลัก “ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ได้จัดทำขึ้นในช่วงเวลา ของการปฏิรูปประเทศและสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเชื่อมโยงกันใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยได้น้อมนำหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็น

ปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศต่อเนื่องจาก แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-11 เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและช่วยให้สังคมไทยสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง เกิดภูมิคุ้มกัน และมีการบริหารจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม ส่งผลให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและ ยั่งยืน ซึ่งมียุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ ดังนี้

1. การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทุนมนุษย์
2. การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม
3. การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน
4. การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
5. การเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชาติเพื่อการพัฒนาประเทศสู่ความมั่งคั่ง และ ยั่งยืน
6. การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบ และ ธรรมาภิบาลในสังคมไทย
7. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์
8. การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม
9. การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ
10. ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา

บทบาทภาครัฐกับการพัฒนานวัตกรรมสังคมอย่างยั่งยืน

การพัฒนาประเทศไทยโดยมุ่งเน้นสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญ

นอกจากส่งผลกระทบต่อสังคมไทยโดยรวมแล้ว ยังก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบในแง่ของการพัฒนาที่ขาดความสมดุล ขาดความยั่งยืน และทำให้เกิดปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึงจนกลายเป็นปัญหาเรื้อรัง และทวีความรุนแรงขึ้นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถมองมิติการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมแบบแยกส่วน เพราะการพัฒนาทั้ง 2 มิติ ล้วนมีผลกระทบเชื่อมโยงกัน ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องตั้งโจทย์ในการสร้างความสมดุลของการพัฒนาในทุกมิติ เพื่อให้แน่ใจว่า สังคมไทยจะมีความพร้อมในการรับมือกับความท้าทาย ท่ามกลางกระแสความผันผวนสูง อันเกิดจากปัจจัยทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

คำถามคือเครื่องมือการพัฒนาในรูปแบบใด จึงจะทำให้เกิดผลลัพธ์การพัฒนาที่สมดุลและเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ ระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งหมายรวมถึง “ชุมชน” ที่เป็นสังคมขนาดเล็ก และเป็นกลไกที่ยึดเหนี่ยวผู้คนในระดับพื้นที่ให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และดำรงชีวิตร่วมกันอย่างผาสุก เครื่องมือพัฒนารูปแบบใด จึงจะสามารถตอบโจทย์เรื่องปากท้องของชาวบ้านในระดับชุมชน ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน เครื่องมือพัฒนารูปแบบใด ที่สามารถใช้ประโยชน์จากระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน เพื่อตอบโจทย์ด้านความยั่งยืนของชุมชนและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถเข้าถึงผลลัพธ์ในเชิง อุดมคติและอุดมการณ์ของนักพัฒนา ทั้งที่อยู่ในภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคม ได้อย่างแท้จริง

การตอบคำถามดังกล่าว นำไปสู่แนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องของการพัฒนานวัตกรรมสังคม ซึ่งเป็นการยอมรับโดยนัยว่า เครื่องมือการพัฒนาที่เราเคยมีและใช้กันอยู่ในปัจจุบัน อาจยังไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน และจากการที่หลายฝ่ายพยายามมองหาเครื่องมือพัฒนาที่เป็นนวัตกรรมเชิงสังคม **ทำให้ในปัจจุบัน ได้เกิดแนวคิดการพัฒนารูปแบบใหม่ คือ แนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องของ การประกอบการเพื่อสังคม (Social Entrepreneurship: SE) และกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise: SE)**

การประกอบการเพื่อสังคม เป็นแนวคิดเชิงกลไกและเครื่องมือแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจสังคมอย่างยั่งยืน ถือเป็น “นวัตกรรมสังคม” ที่มีส่วนช่วยปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมไทยให้เกิดความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างสร้างสรรค์ หลากหลาย และเชื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล อันจะส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพของสังคมและชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ในส่วนของกิจการเพื่อสังคม จะมีวัตถุประสงค์ในรูปแบบของ “ไตรกำไรสุทธิ” (Triple Bottom Line) ประกอบด้วย การสร้างกำไร การสร้างสรรค์สังคม และการสนับสนุนสิ่งแวดล้อม เน้นการบริหารความสมดุลระหว่าง ผลกำไร (Profit) คน (People) และโลก (Planet)

ทั้งนี้ กิจการเพื่อสังคมมีเป้าหมายอยู่ที่ การช่วยสร้างงาน สร้างรายได้ ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อันจะทำให้เศรษฐกิจของประเทศมีการพัฒนาและเติบโตอย่างยั่งยืน

กิจการเพื่อสังคม มีลักษณะสำคัญ อย่างน้อย 3 ประการ ประการแรก คือ มีแนวทางการหารายได้ด้วยตนเองเพื่อหล่อเลี้ยงการดำเนินกิจการอย่างยั่งยืน ประการที่สอง คือมีการใช้นวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน-สังคม-สิ่งแวดล้อม และประการสุดท้าย คือ มีการดำเนินงานโดยอาศัยความร่วมมืออย่างกว้างขวางกับเครือข่ายต่างๆ

จากประสบการณ์การทำงานเป็นที่ปรึกษาธุรกิจอาวุโสและการทำงานด้านการพัฒนาให้แก่องค์กรพัฒนาภาคเอกชนของผู้เขียน ทำให้เกิดการตกผลึกและเห็นว่า ภาคธุรกิจสามารถเข้ามา มีบทบาทด้านการพัฒนานวัตกรรมสังคมอย่างเป็นระบบและหวังผลลัพธ์จากสิ่งที่ได้ดำเนินการว่าจะเกิดผลและความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้ บทบาทที่ว่า มีกรอบแนวคิดและหลักการสำคัญ ดังนี้

ภาคธุรกิจควรเข้ามา มีบทบาทในการสร้างและพัฒนา ผู้ประกอบการเพื่อสังคม และกิจการเพื่อสังคม เพื่อให้ผู้ประกอบการ/กิจการเหล่านี้ เป็นกลไกเชิงนวัตกรรมสังคมในระดับชุมชน ทำหน้าที่สร้างเสริมและนำการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับชุมชนและสังคม ตลอดจนสนับสนุนให้ชุมชนและสังคมเติบโตอย่างมีคุณภาพ

ภาคธุรกิจควรเข้ามา มีบทบาทในการสร้างและพัฒนา ผู้ประกอบการเพื่อสังคม ในระดับชุมชน และทำให้ผู้ประกอบการเพื่อชุมชนเหล่านี้ก่อตั้ง กิจการเพื่อสังคม เพื่อทำหน้าที่คิดค้นและพัฒนานวัตกรรมสังคม ให้เป็นนวัตกรรมที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนและคนที่อยู่ในระดับฐานรากของชุมชนเป้าหมาย (Bottom of Pyramid: BoP) ทำให้คนในชุมชนเป้าหมายมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สิ่งนี้จะช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำ และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

การที่ภาคธุรกิจเข้ามา มีบทบาทในการสร้างและพัฒนาผู้ประกอบการเพื่อสังคมในระดับชุมชน จะทำให้เกิดกระบวนการบ่มเพาะผู้ประกอบการเพื่อสังคม (Incubation) ผ่านการคัดเลือกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในชุมชนที่มีความสนใจและความมุ่งมั่นในการพัฒนาชุมชนของตนเองโดยใช้กิจการเพื่อสังคมเป็นเครื่องมือ โดยภาคธุรกิจภายใต้ความร่วมมือกับภาคประชาสังคมและภาครัฐ จะช่วยบ่มเพาะผู้สนใจดังกล่าว ให้เข้าใจถึงรูปแบบและหลักการของกิจการเพื่อสังคม ตลอดจน เข้าใจโจทย์และความท้าทายของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals: SDGs) รวมถึงจุดแข็งและโอกาสในการก่อตั้งกิจการเพื่อสังคมให้เชื่อมโยงกับบริบท เป้าหมาย และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

บทบาทของภาคธุรกิจในกระบวนการบ่มเพาะผู้ประกอบการเพื่อสังคมในระดับชุมชน จะดำเนินการควบคู่ไปกับกระบวนการออกแบบวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายการพัฒนาของชุมชน เพื่อตอบคำถามให้ได้ว่า จะใช้กิจการเพื่อสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนในด้านใดและอย่างไร ทั้งนี้ ภาคธุรกิจที่เข้ามามีส่วนร่วมจะต้องใช้ประโยชน์และเชื่อมโยงกับนโยบายประชารัฐของรัฐบาล เพื่อทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรและการพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม

บทบาทของภาคธุรกิจ

ในกระบวนการบ่มเพาะให้เกิดผู้ประกอบการเพื่อสังคมในระดับชุมชน จะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดกิจการเพื่อสังคมในระดับชุมชน ที่สามารถริเริ่มและพัฒนานวัตกรรมสังคม เพื่อสร้างชุมชนของตนเองให้เกิดความเข้มแข็ง

และยั่งยืน ตลอดจน ช่วยเติมเต็มและลดช่องว่างที่เกิดจากการพัฒนานวัตกรรมภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจ-การเมืองแบบทุนนิยมผูกขาด

ภาคธุรกิจที่เข้ามามีส่วนร่วม ควรใช้แนวทางบ่มเพาะผู้ประกอบการเพื่อสังคมในรูปแบบการร่วมบ่มเพาะแบบเครือข่าย (Co-Incubation Networking) และการตั้งศูนย์บ่มเพาะผู้ประกอบการเพื่อสังคมในระดับชุมชน (Social Entrepreneurs Incubation Centre: SEIC) โดยการดำเนินงานของศูนย์บ่มเพาะฯ จะประกอบไปด้วย 4 ส่วน ได้แก่ ศูนย์ประเมินองค์ความรู้ และการดำเนินงาน (Evaluation Center), การสร้างและพัฒนาผู้ประกอบการเพื่อสังคมในระดับชุมชน (Seed), ระบบพี่เลี้ยงธุรกิจและพี่เลี้ยงการพัฒนาชุมชน (Mentoring System), และแหล่งทุน (Funding)

หากภาคธุรกิจร่วมมือและออกแบบแผนงานด้าน CSR ของตนเองอย่างเชื่อมโยงและเป็นเครือข่าย ภายใต้กรอบแนวคิดและหลักการดังกล่าว จะสามารถทำให้เกิด Ecosystem ด้านการพัฒนา นวัตกรรมสังคมโดยภาคธุรกิจมีส่วนร่วมได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความเชื่อว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ จะสามารถดำเนินการได้ บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่สามารถตอบโจทย์ความยั่งยืนของสังคม ไปพร้อมกับการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนได้อย่างแท้จริง

//////

วิเชษฐ ศรีรัตนไตรเลิศ

Managing Director of iBelieve Co., Ltd.

<https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/642521>

แปดสิบคำที่ควรรู้

ที่มา จากหนังสือร้อยคำที่ควรรู้

ดร.เลวี พงศ์พิศ

1. **กระบวนการ (process)** หมายถึง ชุดกิจกรรมการดำเนินงาน การเปลี่ยนแปลง พัฒนาการหรือหน้าที่ที่ต่อเนื่องอันก่อให้เกิดผลลัพธ์ เช่น กระบวนการในการทำบัตรประชาชน กระบวนการผลิตรถยนต์ กระบวนการสร้างจิตสำนึก หรือหมายถึงขั้นตอนที่ต่อเนื่อง ระยะเวลาการดำเนินการ เช่น กระบวนการพิจารณารางวัลยังไม่เสร็จสิ้น กระบวนการทางกฎหมายยังอีกหลาย ขั้นตอน ไม่ควรสับสนระหว่างคำว่ากระบวนการ (process) กับขบวนการ (movement)
2. **ผลลัพธ์ (output)** ผลผลิตสุดท้าย สิ่งที่เป็นผลรูปธรรมที่สัมผัสได้ ผลกระทบจำนวนหนึ่ง ผลอันเป็นปริมาณที่ผลิตได้ในระยะเวลาหนึ่ง ผลผลิตทางปัญญา ผลผลิตทางศิลปะ ผลผลิตงานสร้างสรรค์พลังงานที่ผลิตได้โดยระบบหนึ่ง เช่น โรงงานแห่งนี้วางเป้าหมายให้ผลิตรถยนต์ให้ได้ ปีละ 5,000 คัน นี่คือผลลัพธ์ ตามแผนการดำเนินงานในทางคอมพิวเตอร์ ผลผลิตเกิดจากโปรแกรมเมื่อใส่ (input) ข้อมูลหรือบางสิ่งเข้าไป
3. **ผลสัมฤทธิ์(outcome)** หรือผลกระทบ หรือผลสุดท้ายที่เกิดขึ้น ผลที่เกิดจากเหตุการณ์หนึ่งหรือชุดหนึ่ง เช่น การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ก่อให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม สิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น ผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์หนึ่ง เช่น โครงการนี้ทำให้คนตื่นตัวเรื่องการดูแลสุขภาพของตัวเองมากขึ้น
4. **กระบวนทัศน์(paradigm)** หมายถึงวิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า ซึ่งตั้งอยู่บนฐานการมองโลกความเป็นจริงแบบหนึ่ง บางคนแปลว่า ทักษะแม่บท เพราะเป็นทักษะพื้นฐานที่เป็นตัวกำหนดวิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่าและวิถีชีวิตทั้งหมดของผู้คน ตัวอย่าง การแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนปัจจุบันมาจากกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน การแพทย์แผนไทยมองโลกมองชีวิตอย่างเป็นองค์รวมแบบหนึ่ง เป็นเรื่องของธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อธิบายความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเรื่องของการขาดความสมดุล ขณะที่การแพทย์แผนปัจจุบันมาจากฐานคิดเรื่องโรคจากทฤษฎีว่าด้วยเชื้อโรคว่าด้วยเนื้อเยื่อ และมองชีวิตเป็นกลไกแยกส่วน ด้วยกระบวนทัศน์แตกต่างกันเช่นนี้ การดูแลรักษาโรคจึงแตกต่างกัน คำนี้มาจากหนังสือ Structure of Scientific Revolution ของ Thomas Kuhn ที่เขียนขึ้นเมื่อกลางศตวรรษที่แล้ว เขาบอกว่าเมื่อใดก็ตามที่มีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ก็จะทำให้เกิดปฏิวัติวิทยาศาสตร์ เช่นที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในยุคของนิวตัน ในยุคของไอน์สไตน์ “มองโลกด้วยกระบวนทัศน์ใหม่” ในหนังสือจุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ฟริตซ์ จอฟ คาปรา พูดเรื่องการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไว้อย่างละเอียดวิเคราะห์ให้เห็นด้านลบของกระบวนทัศน์ตะวันตกที่ครอบงำโลกในปัจจุบัน ที่คิดแบบ แยกส่วน แบบลดทอน ทำลายสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ คนกับคน การเสื่อมสลายของชุมชนและสังคม คาปรา เขียนเรื่องเต๋าแห่งฟิสิกส์ เพื่อชี้ให้เห็นคุณค่าของแนวคิด แบบตะวันออกที่ควรเป็นฐานกระบวนทัศน์ใหม่ของสังคมใหม่เพราะเน้นที่ความสัมพันธ์ ความสมดุลและองค์รวมคล้ายกับฟิสิกส์สมัยใหม่

5. การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) “ การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึงการพัฒนา ที่ตอบสนองความต้องการของ ปัจจุบันโดยไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเกิดปัญหาในการตอบสนอง ความต้องการของตนเอง ” (นิยามของคณะกรรมการโลกว่า ด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา World Commission on Environment and Development ในรายงาน Our Common Future 1987 หรือ Brundtland Report)

การพัฒนาที่ยั่งยืนรวมความถึง 3 ด้านคือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โครงการพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งสามด้านนี้

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นอะไรที่ไกลกว่าเพียงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลด การบริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลงไปในระดับที่ยังรักษา ความสมดุลที่ดี ทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายล้าง อย่างที่ผ่านมาและยังทำกันอยู่หลายแห่ง ให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน อยู่ดีกินดี และอยู่เย็นเป็นสุข

การพัฒนาที่ยั่งยืน ” เป็นคำที่ถูกใช้คู่ไปกับคำว่า “ ธรรมาภิบาล ” (good governance) ถือว่าเป็นสองคำที่สัมพันธ์เกี่ยวพันกัน อย่างแยกจากกันไม่ได้ โดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) เห็นว่า การพัฒนาจะยั่งยืนได้ถ้าหากมีธรรมาภิบาล และธรรมาภิบาล ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนามนุษย์ (human development) หมายถึงการเปิดทางเลือกมากมายให้ผู้คนในสังคม หมายความว่าให้ถือเอาผู้ชาย ผู้หญิง โดยเฉพาะคนจนและคนที่อยู่ในภาวะยากลำบากและเสี่ยงอันตรายเป็นศูนย์กลางของกระบวนการพัฒนา

รายงานของ UNDP 1996 ได้แสดงให้เห็นว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้ เป็นหลักประกันการพัฒนาที่ยั่งยืนและไม่ได้ขจัด ปัญหาความยากจนให้หมดไป เช่น บางประเทศมีรายได้ประชาชาติ ต่อหัวสูงกลับอยู่ในระดับต่ำของการพัฒนามนุษย์ มี ปัญหาความเหลื่อมล้ำแตกต่างระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจน ระหว่างคนรวยกับคนจนในประเทศ เดียวกัน ช่องว่างที่ถ่างออกไปเรื่อย ๆ การพัฒนามนุษย์แบบยั่งยืนมีอยู่ 5 ลักษณะ คือ

1. การสร้างความเข้มแข็ง (empowerment) คือการเพิ่มขีดความสามารถในการเลือกและทางเลือกให้ผู้คนได้เป็น อิสระจากความหวาดกลัวที่พวกเขาขาดแคลน และให้พวกเขามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิต ของพวกเขา
2. ความร่วมมือ (co-operation) ผู้คนสัมพันธ์กันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
3. ความเท่าเทียม (equity) คนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรการศึกษาการดูแลสุขภาพ การจัดการชีวิต ทรัพยากร ชุมชน ของตนเอง
4. ความยั่งยืน (sustainability) การพัฒนาวันนี้ไม่ทำลายทรัพยากรและโอกาสของคนรุ่นต่อ ๆ ไป แต่สร้างหลักประกัน ให้คนในอนาคตเป็นอิสระจากความยากจนและได้ใช้ความสามารถขั้นพื้นฐานของตนเอง
5. ความมั่นคงปลอดภัย (security) ในชีวิต ทรัพย์สิน การคุกคามจากโรคและภัยอันตราย

6. การพึ่งตนเอง (self - reliance) “ การพึ่งตนเองเป็นสภาวะอิสระ หมายถึง ความสามารถของคนที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่มี สิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ การพึ่งตนเองหมายถึงการจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างเหมาะสมกับคน กับสังคมกับธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเรา การพึ่งตนเองหมายถึงการมีสวัสดิการและความมั่นคงในชีวิตในปัจจุบันถึงอนาคต สวัสดิการที่พร้อมตอบสนองเราทันที โดยที่เราไม่ต้องไปเรียกให้ใครมา จัดสวัสดิการให้ หรือให้ใครมาช่วยเหลือ ” (จากชีวิตและแนวคิดของผู้ใหญ่บุญลย์ เข็มเฉลิม) เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นรากฐานของการพึ่งตนเองทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับสังคมโดยรวม ดังที่ทรงมีพระราชกระแสรับสั่ง เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ว่า “ การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเมื่อได้พัฒนาบนความมั่นคงพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว ค่อยสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงในลำดับต่อไป ”

7. การวิเคราะห์ (analysis) หมายถึง การแยกแยะทางความคิดหรือทางวัตถุของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพื่อให้เห็นองค์ประกอบเพื่อศึกษาแต่ละองค์ประกอบ หรือว่าแยกแยะเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดเป็นสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้น ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์ปัญหาความยากจน การวิเคราะห์เรื่องโรคเอดส์ การวิเคราะห์โครงการพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา (การวิเคราะห์) นำประกอบด้วยออกซิเจน และไฮโดรเจน (การสังเคราะห์) ออกซิเจนกับไฮโดรเจน รวมกันเข้ากลายเป็นน้ำ การวิเคราะห์โดยนักวิทยาศาสตร์พบว่าตัวอย่างน้ำมีเชื้อโรคหลายชนิด จิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) คือวิธีการในการค้นหาสาเหตุที่ฝังลึกในสำนึกและวิธีการใน การบำบัดความผิดปกติทางจิต โดยอาศัยแนวคิดทางจิตวิทยาของซิกมุนด์ ฟรอยด์

8. การสังเคราะห์ (synthesis) หมายถึง กระบวนการหรือผลของการนำเอาปัจจัยสองอย่างหรือมากกว่าที่แยกกัน โดยเฉพาะความคิดนำมารวมกันเข้าเป็นหนึ่ง ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้น เป็นความรู้ใหม่ เครื่องมือใหม่ทางความคิด เช่น การรวมกันให้เป็นทฤษฎี หรือระบบการสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น ไฮโดรเจนและออกซิเจนรวมกันเข้าเป็นน้ำ การผสานความคิดให้กลายเป็นองค์รวมที่ซับซ้อนขึ้น บูรณาการให้เป็นองค์รวม ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นมาจากกระบวนการดังกล่าว ในแนวคิดวิชาวิธีของเฮเกล การสังเคราะห์เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ เมื่อปรากฏการณ์หนึ่ง (thesis) ถูกแย้งจากอีกปรากฏการณ์หนึ่ง (anti- thesis) ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ขึ้น (synthesis) และปรากฏการณ์นี้ก็กลายเป็นตัวตั้ง (thesis) ที่ถูกแย้งจากอีกปรากฏการณ์หนึ่ง และสังเคราะห์เป็นปรากฏการณ์ใหม่ เช่นนี้เรื่อยไป

9. การคิดเชิงระบบ (systems thinking) การคิดเชิงระบบเป็นวิธีการเข้าใจว่าสิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างสัมพันธ์กันอย่างไร เป็นวิธีมองที่ก้าวข้ามเหตุการณ์ที่เกิด เพื่อดูรูปแบบของพฤติกรรม เพื่อค้นหาระบบความสัมพันธ์ที่ซ่อนอยู่อันเป็นที่มาของเหตุการณ์และพฤติกรรมที่เกิดขึ้น การคิดเป็นระบบอยู่บนฐานการมองโลกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นพื้นฐานการตีความ หรืออธิบายความสัมพันธ์ภายในระบบ ความสัมพันธ์ที่เป็นตัวการของการดำเนินไปของระบบ ความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดรูปแบบต่าง ๆ ของพฤติกรรมและเหตุการณ์ที่เรามองเห็นเป็นการมองรอบด้าน การคิดเชิงระบบเป็นเรื่องยากเพราะเราถูกครอบงำจากวิธีคิดแบบวิเคราะห์และแยกส่วนตลอดสามร้อยปีที่ผ่านมา เราถูกสอนให้คิดแบบเส้นตรง (linear thinking) หรือคิดด้วยหลักเหตุ

และผลซึ่งเป็นวิธีคิดที่ค่อนข้างจำกัดทำให้คิดเป็นกลไก มองโลกเป็นเครื่องจักรใหญ่ มีกลไกการทำงาน มองชีวิตเป็นกลไกแก้ไข ปัญหาแบบแยกส่วน เช่น การแพทย์ที่มองส่วนต่าง ๆ แยกจากกัน มองเห็นไข้แต่ไม่เห็นคน

การก้าวข้ามวิธีคิดแบบเส้นตรง หรือการคิดเชิงเหตุและผลไปสู่การคิดเชิงระบบ คือการปรับการมองความเป็นจริงแบบองค์รวมศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบทั้งหมด วิธีคิดแบบนี้ทำให้เข้าใจลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นว่าสิ่งต่าง ๆ ดำเนินการไปอย่างไร

ระบบ คือ สิ่งหนึ่งหรือรูปธรรมหนึ่งที่เป็นอยู่เพราะองค์ประกอบของมันมีปฏิสัมพันธ์กัน ระบบไม่ใช่เอาสิ่งของมากองไว้ แต่เป็นปฏิสัมพันธ์ (interaction) ปฏิสัมพันธ์นี้เป็นหัวใจของระบบ ไม่ใช่ส่วนประกอบต่าง ๆ ระบบเกิดขึ้นเพราะมีการเชื่อมโยงทุกส่วนเข้าด้วยกัน เหมือนดอกไม้หลายชนิดนำมาร้อยเป็นพวงมาลัยสวยงาม เหมือนส่วนต่าง ๆ ของรถยนต์ที่ประกอบกันเข้าถูกที่ถูกต้องกลายเป็นรถยนต์และสามารถวิ่งได้ ระบบมีความหมายในตัวเมื่อความสัมพันธ์ลงตัว การคิดเชิงระบบคือการเชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันอย่างลงตัว

10. การคิดแบบสร้างสรรค์ (creative thinking) การคิดแบบสร้างสรรค์หมายถึงการคิดแบบเชื่อมโยง (associative) คิดแบบยั่ว (provocative) ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา เป็นการคิดที่ไม่ยึดติดกรอบของการคิดแบบเหตุและผล อันเป็นการคิดแบบเส้นตรง

11. การคิดแบบเส้นตรง (linear thinking) เป็นการวิเคราะห์เป็นการหาเหตุผล ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ที่เรียกกันว่าหลักตรรกะการคิดสร้างสรรค์ชอบกระบวนการ (process) ขณะที่การคิดแบบเส้นตรงพยายามแต่จะให้ถึงเป้าหมายและหยุดกระบวนการคิดสร้างสรรค์พบว่าเป้าหมายมีได้อยู่ข้างหน้า แต่กำลังไปถึงทุกขณะที่กำลังก้าวไปสู่เป้าหมายนั้นความเป็นจริงนั้นกำลังก่อตัวทุกขณะการคิดเส้นตรงมักจะมีเป้าหมายเดียวที่คัดเลือกแล้ว การคิดแบบสร้างสรรค์สร้างความคิดมากมายแล้วเอาไว้คัดเลือกทีหลัง การคิดสร้างสรรค์จำเป็นต้องมีทางเลือกมากมาย จำเป็นต้องใช้ปริมาณมากเพื่อให้สามารถเลือกสรรได้ ปกติเรามักจะถูกสอนให้คิดถึงเรื่องต่าง ๆ ต่อเมื่อเราได้พบคำตอบที่เกือบจะลงตัวแล้ว (ถึงสำเร็จรูป) เราทำการค้นหาต่อเพียงเพื่อให้ได้คำตอบที่เหมาะสม แล้วก็หยุดการค้นหา นี่คือการคิดแบบเส้นตรง แต่ถ้าเราค้นหาไปเรื่อย ๆ เราจะพบคำตอบมากมายที่อาจดีกว่าอีก ที่เราสามารถเลือกได้ดีกว่าด้วย นี่คือการคิดสร้างสรรค์ที่ชอบกระบวนการในการค้นหาทางออกมากกว่าการพบแค่ทางออกเดียวที่เหมาะสม เนื่องจากกระบวนการเป็นเรื่องสำคัญมากในการคิดสร้างสรรค์ บางครั้ง ก็มักเรียกกันว่า กระบวนการสร้างสรรค์ ทั้งหมดนี้ไม่ได้หมายความว่าความคิดเส้นตรงนั้นไม่ดี เป็นการคิดที่ดีและจำเป็นในชีวิตประจำวัน แต่ไม่เพียงพอและไม่สมบูรณ์จำเป็นต้องมีการคิดสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้ เพื่อเสริมการคิดแบบเส้นตรง การคิดแบบตรรกะ แต่ต้องมีการฝึกฝน การคิดสร้างสรรค์ส่งเสริมให้คนถามมากกว่าตอบ เพราะการถามเป็นทำให้เกิดคำตอบมากมายหลากหลาย การคิดสร้างสรรค์ทำให้คนคิดมากกว่าจำ การคิดสร้างสรรค์ทำให้คนไม่แสวงหาแต่สูตรสำเร็จ แสวงหาแต่เทคนิควิธีการ แต่แสวงหาหลักการเพื่อให้วิธีการที่หลากหลาย

12. การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมาเพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ นั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วม

ร่วม บ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานโดยชุมชนมีส่วนร่วมประมาณ 5 - 10 % ถ้าไม่มีเป็นเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงาน วัสดุสิ่งของ วัสดุที่ดิน หรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชน งบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผน “ มาจากข้างบน ” (top down) คือมาจากหน่วยงานภายนอก ทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชน บ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คือการเก็บข้อมูล วางแผน การปฏิบัติ และประเมินผล และอ้างว่านี่คือกระบวนการที่ “ มาจากข้างล่าง ” (bottom up) รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ (public hearing) แล้ว ซึ่งหมายความว่าได้รับการ “ รับรอง ” จากชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนวันนี้ที่มีความหมายสำคัญคือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน พืชของชุมชน จึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “ การมีส่วนร่วมของประชาชน ” ให้เหมาะสมกับ แต่ละเรื่อง พร้อมกับวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แต่เพียงรูปแบบ เช่น การเลือกตั้งในทุกระดับ แล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่า หลังเลือกตั้งประชาชนมีหน้าที่ติดตาม ตรวจสอบ และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไป ทำหน้าที่แทนประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่เพียงไปหา 5 - 10 % มาสมทบโครงการที่องค์กรจาก ภายนอกนำเข้าไปให้ ไม่ใช่แค่การไปช่วยเก็บข้อมูลให้ข้าราชการที่บอกว่าจะเอาไปทำโครงการมาพัฒนาท้องถิ่น ไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วก็มีรับรองแล้วอ้างว่าเป็น ประชาพิจารณ์ การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการ จัดการทุนชุมชน จัดการชีวิตของตนเอง

13. การวางแผนยุทธศาสตร์ (strategic planning) การวางแผนยุทธศาสตร์เป็นกระบวนการเตรียมการขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อนำองค์กรมุ่งหน้าสู่เป้าหมายหรือสถานภาพอันพึงปรารถนาแห่งอนาคต ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ วิธีการวางแผนยุทธศาสตร์ส่วนใหญ่ใช้วิธีการหรือกระบวนการที่เรียกกันว่า STP ซึ่งย่อมาจากคำว่า Situation (สถานการณ์) หมายถึงการประเมินสถานการณ์ว่าขณะนี้อยู่ที่ไหน มาถึงนี้ได้อย่างไร Target (เป้าหมาย) ต้องการจะไปไหน และ Path (หนทาง) จะไปถึงที่นั่นได้อย่างไร นอกจากนั้นยังอาจใช้เครื่องมือหรือวิธีการอื่น ๆ เช่น การประเมินสภาพแวดล้อม การใช้วิธีการ SWOT (Strengths , Weaknesses , Opportunities , Threats -จุดแข็ง,จุดอ่อน,โอกาส สิ่งที่น่าจะเป็นปัญหา อุปสรรค) GTSM (Goals , Target , Strategies , Measures - เป้าประสงค์ , เป้าหมาย , ยุทธศาสตร์ , มาตรการ) คำว่า “ ยุทธศาสตร์ ” (strategy) ยืมมาจากศัพท์ทางการทหารเพื่อใช้ในทางธุรกิจ ซึ่งก็เป็นการสู้รบทางการค้า การดำเนินงานที่มีการแข่งขัน การพัฒนาแนวปฏิบัติที่จะทำให้องค์กรหรือบริษัทของตนเกิดข้อได้เปรียบคู่แข่ง (competitive advantage) ไม่เกิด พอร์ตอร์กูรทางการบริหารธุรกิจบอกว่า ยุทธศาสตร์การแข่งขัน (competitive strategy) เป็นเรื่อง “ การทำอะไรให้แตกต่าง ” (about being different) ยุทธศาสตร์ที่ดีจะรวมเอาเป้าหมาย (goals)นโยบาย (policies) และกิจกรรมเกี่ยวเนื่องต่าง ๆ (tactics) อย่างเป็นองค์รวมที่ลงตัว หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการรวมเอาเป้าหมายและวิธีการเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ผู้นำ (leader) ที่ดีเป็นนักยุทธศาสตร์ เป็นผู้มองไกล กว้างและลึก มองทะลุเห็นแนวทางที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพเพื่อเดินไปสู่เป้าหมาย ผู้จัดการ (manager) ที่ดีมีความสามารถในการจัดการอย่างมียุทธวิธี หรือกลยุทธ์ (tactics) ยุทธวิธีหรือกลยุทธ์เป็นวิธีปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ ถ้าเปรียบกับการรบ แม่ทัพนายกองเป็น ผู้นำกองทัพไปรบด้วยยุทธวิธีตามแผนยุทธศาสตร์ที่จอมทัพหรือผู้บัญชาการสูงสุดและคณะเสนาธิการได้วางไว้

14. แผนยุทธศาสตร์ (strategic plan) แผนยุทธศาสตร์เป็นแผนการดำเนินงานที่ร่างขึ้นมาอย่างเป็นระบบ โดยองค์ประกอบต่าง ๆ สัมพันธ์สอดคล้องกัน เป็นแผนที่มีวิสัยทัศน์ (vision) หรือภาพฝันที่วาดไว้ เป็น “การร่วมใจ” มีเป้าประสงค์ (purpose) อันแสดงถึงเจตจำนงร่วมของทุกฝ่าย หรือ “การร่วมใจ” ผนึกพลังใจของทุกฝ่ายเพื่อกระทำพันธกิจ (mission) อันถือเป็นหน้าที่รับผิดชอบ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ (objectives) ที่ตั้งไว้เป็นรายละเอียด เพื่อให้เกิดผลกระทบ (outcome) และได้ผลลัพธ์ (output) ที่พึงประสงค์

แผนยุทธศาสตร์ที่ดีมาจากการวิเคราะห์อดีต รู้ปัจจุบัน เพื่อไล่ให้ทันอนาคต วิเคราะห์สถานการณ์ที่ผ่านมา วิเคราะห์ทรัพยากร ทุนต่าง ๆ อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่ยังไม่ได้พัฒนาหรือยังไม่ได้พัฒนาเต็มที่ หรือที่ยังซ่อนเร้นอยู่

แผนยุทธศาสตร์ที่ดีเป็นผลที่เกิดจากกระบวนการวางแผนที่ดีบริหารจัดการแผนอย่างมีประสิทธิภาพ (efficiently) เกิดประสิทธิผล (effectiveness) ที่ปรากฏจริง เป็นแผนที่มีเป้าประสงค์ (purpose) ก่อให้เกิดการร่วมใจ มีหลักการดี (principles) ก่อให้เกิดการร่วมคิดมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (participation) ก่อให้เกิดการร่วมทำและมีการแบ่งบทบาทหน้าที่จัดการดี (organization) ก่อให้เกิดการร่วมแรง ในภาษาไทยก็พูดกันเป็นวลีว่า “ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ”

แผนยุทธศาสตร์ที่ดีมีแผนการจัดการความรู้ที่ดี ทั้งความรู้ ภูมิปัญญาและความรู้ที่เรียนรู้จาก การปฏิบัติ การซึมซับจากคนใกล้ชิด ส่วนหนึ่งเป็น “ความรู้เงียบ” (tacit knowledge มาจาก tacere ภาษาละตินแปลว่าเงียบ) ซึ่งอยู่ในตัวคน การจัดการความรู้ที่ดีจะหาทางทำให้ความรู้เงียบกลายเป็นความรู้ที่อธิบายได้ ถ่ายทอดได้และบันทึกไว้ (explicit knowledge มาจากภาษาลาติน explicare แปลว่าอธิบายอย่างได้ความแจ่มแจ้ง) ความรู้ที่มีการพูดออกมาและบันทึกไว้เป็นความรู้ทางการ

การนำแผนยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติมักจะมีพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ (strategic partners, strategic alliance) ซึ่งหมายถึงบุคคล องค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่มีความสนใจและเป้าหมาย บางอย่างร่วมกัน จึงตกลงร่วมมือกัน อาจจะโดยการลงนามความร่วมมืออย่างเป็นทางการที่เรียกกันว่า บันทึกช่วยจำ หรือ เอ็มโอยู (MOU – Memorandum of Understanding)

15. เกษตรผสมผสาน (integrated agriculture) เกษตรผสมผสานเป็นชื่อกลางเพื่อพูดถึงการทำเกษตรที่ปลูกหลายอย่าง เลี้ยงหลายอย่าง ทำกิจกรรมทางการเกษตรหลายอย่าง ผสมผสานกัน เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนเกื้อกูลกัน เช่น การปลูกพืช ไม้ใหญ่ไม้เล็ก ไม้ผล ไม้ใช้สอย ปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว ควาย รวมทั้งการนำผลผลิตมาแปรรูป ทั้งนี้เพื่อทำไว้กินไว้ใช้ ที่เหลือก็เอาไปขายเพื่อนำเงินมาซื้อสิ่งที่ผลิตเองไม่ได้รวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ความจริงเกษตรผสมผสานมีมานานแล้ว เช่น สวนผสมในภาคใต้ ซึ่งปลูกไม้ผล พืชผักเอาไว้กิน มีหลาย ๆ อย่างตามที่ครอบครัวต้องการ หลายอย่างเกิดเองตามธรรมชาติ และปล่อยให้โดยไม่มี การจัดการอะไรเป็นพิเศษ บางแห่งปลูกแซมไว้ในป่า เป็นสวนในป่าธรรมชาติ แต่เดิมวิถีของชุมชนในระบบเศรษฐกิจยังชีพในทุกภาคก็มีการทำเกษตรคล้าย ๆ กันนี้ ต่างกันที่ รูปแบบและการจัดการ ก่อนนี้ไม่ได้ทำเพื่อขาย ปลูกอย่างละเล็กละน้อยเพื่อกินและแบ่งให้ญาติพี่น้อง ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมาอย่างเป็น

ระบบและมีรูปแบบหลากหลายเมื่อประมาณ 20 ปีเศษที่ผ่านมา ทั้งนี้เกิดจากการแสวงหาทางเลือกจากการทำเกษตรแบบ การปลูกพืชเดี่ยว หรือการทำกิจกรรมเดี่ยว เช่น การเลี้ยงหมู ไก่ วัว ในลักษณะอุตสาหกรรม ซึ่งชาวบ้านทั่วไปไม่คุ้นเคย และไม่มีประสบการณ์ ทำให้ขาดทุนและเป็นหนี้สิน

หลักคิดสำคัญของการทำเกษตรผสมผสาน คือ การทำเพื่ออยู่เพื่อกินเป็นหลัก ไม่ได้มุ่งทำ เพื่อขาย ไม่ทำแบบเอาเป็นเอาตาย หรือ เน้นการลงทุนมาก ไม่เน้นการผลิตให้มาก ๆ เพื่อจะได้ขายและได้เงินมาก ๆ อย่างที่เคยคิดในการปลูกพืชเดี่ยว การทำเกษตรผสมผสานมีเป้าหมายที่การพึ่งตนเองเป็นหลัก โดยเฉพาะด้านอาหาร รวมทั้งสมุนไพร ของใช้ ไม้ใช้สอย และ พอมีรายได้บ้าง อยู่อย่างพอเพียง

เกษตรผสมผสานมีการจัดการ มีระบบ โดยสิ่งที่ปลูกที่เลี้ยงจะเกื้อกูลกัน เสริมกัน ช่วยกัน สัตว์ได้พืชผักเป็นอาหาร พืชผักก็ได้มูลสัตว์เป็นปุ๋ย ได้น้ำในบ่อปลาไปให้พืชผัก เอาไม้ใช้สอยที่ปลูกมาทำประโยชน์ในครัวเรือนและในสวน เป็นการใช้ทรัพยากรหมุนเวียนไปมา

เกษตรผสมผสานมีหลายรูปแบบ ไร่นาสวนผสม เป็นรูปแบบการทำเกษตรผสมผสานที่ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา และทำนาไปพร้อมกัน มักจะมีการขุดบ่อปลาที่เชื่อมลงไปในนาข้าวด้วยคูคลอง ระหว่างฤดูการทำนา ปลาก็จะออกไปหากินในนาข้าว ขี้ปลาเป็นปุ๋ย ปลาช่วยกินแมลงต่าง ๆ ในเวลาเดียวกัน เมื่อน้ำในนาแห้งลงปลาก็ไปรวมกันอยู่ในหนอง คลองและบ่อปลา

บางครั้งมีการใช้คำว่า พุทธเกษตร เพื่อบ่งบอกถึงพุทธปรัชญาเบื้องหลังการทำเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งเน้นการทำเพื่อ กินเพื่อใช้ เพื่อการเป็นอยู่แบบพอเพียง สันโดษ และส่วนหนึ่งมักปลูกพืชผักผสมผสานเป็นหลัก มักไม่มีการเลี้ยงสัตว์และไม่บริโภคเนื้อสัตว์

16. เกษตรธรรมชาติ (Natural farming) ชื่อเกษตรธรรมชาติมักหมายถึงการเกษตรตามแนวคิดของมาซาโนบุ ฟูกุโอกะ ผู้เขียนหนังสือ “ ปฏิวัติฟางเส้นเดียว ” (1978) และ “ การทำฟาร์มด้วย วิถีธรรมชาติ ทฤษฎีและปฏิบัติของปรัชญาสีเขียว ” (1985) ชาวนาญี่ปุ่นผู้มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก ผู้นี้เรียกเกษตรแบบนี้ว่าเป็นการทำเกษตร “ แบบไม่ทำอะไรเลย ” ไม่มีการตัดหญ้า ไถดิน ไม่ใส่ปุ๋ย ไม่ฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง แทบจะไม่ต้องทำอะไรเลยก็ได้ แต่เป็นการเกษตรที่ได้ผลดีโดยการวางแผนที่ดี ปลูกหลายอย่างผสมผสานกัน เป็นศิลปะของการทำงานร่วมกับธรรมชาติอย่างหนึ่ง

โดยทั่วไป คำว่าเกษตรธรรมชาติหมายถึงการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมีทาง การเกษตรทุกชนิด ให้มีความสำคัญกับดินเป็นอันดับแรก ด้วยการปรับปรุงดินให้มีพลังในการเพาะปลูกเหมือนดินในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ โดยการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นวิธีการที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อม ไม่เป็นอันตรายต่อเกษตรกรและผู้บริโภค สามารถให้ผลผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพเป็นการเกษตรที่มีความยั่งยืน มั่นคง ถาวร

เกษตรธรรมชาติเป็นการเลียนแบบธรรมชาติซึ่งมีความสมดุลในระบบของตัวเอง มีไม้เล็กไม้ใหญ่หลากหลายชนิดและหลายระดับขึ้นปะปนกัน ตั้งแต่ที่คลุมดินให้เกิดความชุ่มชื้นไปจนถึงต้นไม้ใหญ่สุดที่กันแดดที่ร้อนแรงเกินไปสำหรับไม้หลายชนิด มี

ใบไม้ซากพืชสัตว์ มูลสัตว์ มีจุลินทรีย์ที่อยู่ในดินที่ช่วยย่อยสลายจนกลายเป็นฮิวมัส ซึ่งเป็นแหล่งธาตุอาหารพืชและใช้ใน การเจริญเติบโตของไม้ในป่า ซึ่งแข็งแรงโดยไม่มีใครเอายาฆ่าแมลงไปใช้ ต้นไม้ก็อยู่ได้ธรรมชาติมีความสมบูรณ์และ หลากหลายทางชีวภาพที่สร้างความสมดุลให้ตัวเอง

17. เกษตรยั่งยืน (sustainable agriculture) การเกษตรผสมผสานรูปแบบต่าง ๆ ข้างต้น มักเรียกดังกล่าวเป็นการเกษตรยั่งยืน เพราะเป็นการดำเนินการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายดิน น้ำ ป่า อากาศ ชีวีสัตว์และผู้คน ไม่ทำลายทรัพยากร แต่รักษาความสมดุลของธรรมชาติให้คงอยู่สำหรับลูกหลานในอนาคตด้วย

เกษตรยั่งยืนเป็นรูปแบบหนึ่งขององค์การทางสังคมและเศรษฐกิจที่อยู่บนฐานของ การมอง การพัฒนาที่ยอมรับว่าสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานของเศรษฐกิจการเกษตรจะยั่งยืน ถ้าหากไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจ มีความเป็นธรรมทางสังคม เหมาะสมกับ วัฒนธรรมท้องถิ่นและใช้วิธีการวิทยาศาสตร์ที่เป็นองค์รวมและบูรณาการ

เกษตรยั่งยืนรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความบริสุทธิ์ของน้ำ นำทรัพยากรมาใช้ใหม่หรือหมุนเวียน อนุรักษ์พลังงาน

18. เกษตรมั่นคง (permaculture หรือ permanent agriculture) เป็นคำที่คิดค้นกันขึ้นมาเมื่อทศวรรษที่ 1970 ที่ประเทศออสเตรเลียเพื่อบอกถึงเกษตรยั่งยืนเช่นเดียวกัน การเกษตรมีการวางแผน ออกแบบและการจัดการอย่างเป็นระบบ เป็นกระบวนการผลิตที่ก่อให้เกิดระบบนิเวศที่ดี ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ความมั่นคงและการกลับฟื้นคืนสภาพเดิม

การเกษตรมั่นคงเป็นการบูรณาการภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตของผู้คนเพื่อให้เกิดอาหาร พลังงาน ที่อยู่อาศัย และได้สิ่งที่ตอบสนองความต้องการของคนในแบบที่มั่นคงยั่งยืน เป็นการออกแบบที่เน้นความสัมพันธ์ที่ประสานกลมกลืนระหว่างคน พืช สัตว์ และดิน

19. เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการทำการเกษตรผสมผสานตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีการจัดการแบ่งที่ดินประมาณ 15 ไร่ ซึ่งเป็นจำนวนเฉลี่ยที่เกษตรกรมีอยู่ออกเป็นอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10

ส่วนที่หนึ่งให้ขุดสระเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี ส่วนที่สองเอาไว้ทำนา ส่วนที่สามเอาไว้ทำการเกษตรผสมผสาน และส่วนสุดท้ายเอาไว้เป็นที่อยู่อาศัย

ที่สำคัญไม่ใช่แต่เพียงรูปแบบ แต่เป็นหลักคิดของการพึ่งตนเอง มีข้าวปลาอาหารไว้บริโภคอย่างพอเพียง มีเหลือบ้างเพื่อขายได้เงินมาใช้จ่ายในสิ่งจำเป็น เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นรูปธรรมหรือ ภาคปฏิบัติทางการเกษตรของเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นปรัชญาการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะเพื่อการดำรงชีวิตในทุกส่วนและทุกระดับ

เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางเพื่อการพึ่งตนเองไม่เพียงแต่ระดับครอบครัวเท่านั้น แต่เป็น แนวทางเพื่อการพึ่งพาอาศัยกันในระดับชุมชนและเครือข่ายชุมชน เป็นการจัดการร่วมกันในการผลิตการบริโภค การตลาด การจัดสวัสดิการในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้ง การศึกษาและการอยู่ร่วมกัน และ ขั้นตอนที่สามเป็นการจัดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันกับภายนอก ภาคธุรกิจ ภาคเอกชน สถาบันการเงิน และให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย

เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นหลักการและแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง ความพอเพียง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยเน้นความร่วมมือกันมากกว่าการแข่งขัน ซึ่งก่อให้เกิดความ ชัดแย้งเกิดมีผู้แพ้ผู้ชนะ มีกำไรขาดทุนและเกิดปัญหาความเดือดร้อน

เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวคิดที่เรียบง่ายและมีรูปแบบไม่ซับซ้อน แต่ทำยาก เพราะสังคมวันนี้มีกระแสหลักที่กำหนดวิถีชีวิตที่เน้นการบริโภค ก่อให้เกิดความโลภ รวมทั้งนโยบาย การพัฒนาและ การส่งเสริมที่ไม่เอื้อให้มีการนำพระราชดำรินี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

20. เกษตรอินทรีย์ (organic farming) เกษตรอินทรีย์หมายถึงการทำเกษตรที่ไม่ใช้ สารเคมีในการผลิต สารเคมีหมายถึงผลิตภัณฑ์ที่เป็นสารเคมีหรือที่ผ่านกระบวนการทางเคมี

คำว่า “ อินทรีย์ ” (organic) หมายถึงกระบวนการทำการเกษตรทั้งหมด หมายถึงเกษตรกรรมทั้งระบบที่เป็น “ อินทรีย์ ” คือเป็นหน่วยหนึ่งหรือองค์รวมหนึ่งซึ่งส่วนประกอบต่าง ๆ ล้วนสัมพันธ์ เกื้อหนุนกันประหนึ่งว่าเป็นสิ่งมีชีวิต จึงไม่สามารถใช้สารเคมีอย่างยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง รวมทั้งปุ๋ยเคมีและเคมีภัณฑ์ต่างๆ ไม่ใช้ยาปฏิชีวนะสำหรับสัตว์เลี้ยง และไม่ใช้สัตว์กินอาหารที่ปนสารเคมีหรือผ่านกระบวนการทางเคมี

เกษตรอินทรีย์เป็นวิธีการทางการเกษตรที่ต้องการสร้างระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีลักษณะบูรณาการ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้ผลทางเศรษฐกิจ และมีการจัดการทรัพยากรและผลผลิตในพื้นที่เองอย่างมีประสิทธิภาพในลักษณะหมุนเวียนและเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความมั่นคง ปลอดภัย อันเนื่องมาจากความสมดุลของระบบ ไม่ใช่การใช้สารเคมีองค์ประกอบสำคัญของเกษตรอินทรีย์ คือ

ก) การปกป้องความสมบูรณ์ของดินโดยการรักษาระดับของอินทรีย์สาร ทำให้เกิด กิจกรรมชีวภาพของดิน และการใช้เครื่องมือจักรกลด้วยความระมัดระวัง

ข) การให้อาหารพืชทางอ้อม ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ด้วยวิธีการสร้างจุลินทรีย์ให้ดิน

ค) การช่วยให้เกิดไนโตรเจนอย่างพอเพียงโดยการหมุนเวียนวัสดุชีวภาพต่าง ๆ รวมทั้งเศษพืชและมูลสัตว์

ง) การควบคุมหญ้า แมลงและโรค กระทำโดยการปลูกพืชแบบหมุนเวียน ใช้สัตว์ แมลงควบคุมกันเอง ปลูกพืชให้หลากหลายชนิด การใช้ชีวภาพ

จ) การจัดการเลี้ยงสัตว์ การให้อาหาร ที่อยู่ของสัตว์ สุขภาพ โดยคำนึงถึงการปรับตัวของสัตว์ ความต้องการและสวัสดิการสัตว์

ฉ) คำนึงถึงผลกระทบของการทำการเกษตรต่อสิ่งแวดล้อมโดยรวมในระดับกว้าง การคุ้มครองสัตว์ป่า และที่อาศัยของสัตว์ตามธรรมชาติ

ความจริงเกษตรกรอินทรีย์เป็นวิธีทำการเกษตรแต่โบราณ ซึ่งใช้อินทรีย์วัตถุภายในพื้นที่ มีเทคนิควิธีการที่สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นพันปี วันนี้มีการปรับประยุกต์และจัดการให้เป็นระบบที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของปัจจุบันและผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น

21. ขบวนการทางสังคม (social movement) ขบวนการทางสังคมหมายถึงประชาชนที่ รวมตัวกันเป็นกลุ่มมีอุดมการณ์เดียวกัน และพยายามร่วมกันในการบรรลุเป้าหมายบางประการ เช่น ขบวนการแรงงาน ขบวนการสิทธิพลเมือง (ในสหรัฐอเมริกา) ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการนิเวศ ขบวนการสีเขียว ขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์ เป็นต้น ขบวนการเป็นความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ใน ประวัติศาสตร์ตะวันตก ขบวนการทางสังคมมักนำไปสู่การตั้งพรรคการเมือง ต้นแบบสำคัญของขบวนการทางสังคมคือขบวนการแรงงานตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งองค์กรและพรรคคอมมิวนิสต์และสังคมนิยมประชาธิปไตย

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา เกิดมีขบวนการต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย เรียกร้องให้มีการปฏิรูป เปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง ประเด็นสำคัญคือสันติภาพการเหยียดผิว(สิทธิพลเมือง) สิทธิสตรี สิทธิเด็ก สิ่งแวดล้อม และล่าสุดคือขบวนการ เพื่อแก้ปัญหา โรคเอดส์

ขบวนการ (movement) เป็นคำที่ทำให้เห็นการเคลื่อนไหว เห็นชีวิตมีพลัง มีพลวัต มีการรวมกลุ่มโดยเอาชีวิตและจิตวิญญาณ นำหน้ากฎระเบียบ ขบวนการมีความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ เปลี่ยนแปลงได้ เพราะเป้าหมายขบวนการส่วนใหญ่คือการเปลี่ยนแปลง

ตรงกันข้ามกับสถาบัน (institution) ซึ่งมีลักษณะแข็งตัว เอกากฎระเบียบนำหน้าชีวิตและ จิตวิญญาณ ขาดความยืดหยุ่น ในขบวนการ กฎมีไว้สำหรับคน กฎจึงเปลี่ยนแปลงได้ถ้าหากคนต้องการ แต่ในสถาบัน คนมีไว้สำหรับกฎ กฎจึงเปลี่ยนแปลงยาก หลายครั้งและบางสถาบันถือว่ากฎมีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นอะไรที่แตะต้องไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไม่ได้

22. สถาบัน (institution) มีความหมายหลายอย่าง เช่น องค์กรที่ก่อตั้งขึ้นมาโดยมี เป้าประสงค์เฉพาะ หรือหมายถึงชนบประเพณีที่เป็นคุณสมบัติสำคัญของกลุ่มคนหรือสังคมหนึ่ง เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันหมู่บ้าน

23. องค์กรประชาชน (PO) ใช้กันแพร่หลายที่ประเทศฟิลิปปินส์ เพื่อหมายถึงการรวมกลุ่มกันของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจการเพื่อการพัฒนาตนเอง โดยอาจจะมีการเน้นเป็นพิเศษ เช่น เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อการแก้ปัญหาที่ดิน เพื่อการศึกษา เพื่อการพัฒนาการเกษตร โดยมีสถานภาพทางกฎหมายที่คล้ายกับ “ กลุ่มเกษตรกร ” ของ

ไทย ซึ่งแตกต่างจากสหกรณ์ โดยกลุ่มเกษตรกร และองค์กรประชาชน มีลักษณะแคบกว่าเล็กกว่า ทั้งโดยขอบเขต เนื้อหา และการดำเนินงาน

24. องค์กรประชาชนมีลักษณะคล้ายกันกับคำว่า “ องค์กรชุมชน ” (community - based organization – CBO) ซึ่งเป็นคำที่ใช้แพร่หลายมากกว่า มีความหมายถึงการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านและท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจสังคม เช่น การทำกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ตามประเด็นเฉพาะต่าง ๆ โดยมีหรือไม่มีสถานภาพทางกฎหมายก็ได้

25. คลัสเตอร์ (cluster) คลัสเตอร์เป็นคำที่ใช้กันหลาย ๆ วงการ ที่พูดถึงกันมากที่สุดวันนี้น่าจะเป็นคลัสเตอร์อุตสาหกรรม (industry clusters) ซึ่งเป็นกลุ่มการประกอบธุรกิจที่ทั้งแข่งขัน ร่วมมือ และเป็นอิสระจากกันแต่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน เช่น คลัสเตอร์การผลิตเสื้อผ้า เครื่องหนังรองเท้า และการประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ในภาคเหนือของอิตาลี หรือเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่ซิลิคอน วัลเลย์ในสหรัฐอเมริกา การผลิตซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ที่เมืองบังกาลอร์ ในอินเดีย การผลิตเครื่องบินที่เมืองตุลูลส์ ฝรั่งเศส และการผลิตเครื่องบินดินเผาเซรามิกที่ลำปางของไทย

องค์ประกอบทางเศรษฐกิจสังคมที่สำคัญเพื่อก่อให้เกิดคลัสเตอร์ดังกล่าวมี 3 ประการ คือการดำเนินงานเป็นภาคีหรือพันธมิตร (partnership) ของภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคชุมชนต้องอาศัยนโยบายที่ดี อาศัยแนวคิดด้านการจัดการและทุน รวมทั้งอาศัยแรงงานและความรู้ความสามารถของ ผู้ประกอบการและผู้ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ผู้ประกอบการในพื้นที่ก็สัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย (network , networking) และทำให้การประกอบการต่าง ๆ เสริมกันเกื้อหนุนกันทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งการแข่งขันก็เป็นการช่วยให้เกิดการพัฒนา

นอกนั้นในประเทศไทยยังมีการใช้คำว่าคลัสเตอร์จังหวัดหมายถึงพื้นที่จังหวัดที่ติดต่อและสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มจังหวัดร่วมกัน วางยุทธศาสตร์การพัฒนาให้สัมพันธ์และเกื้อกูลกัน และใช้คำ คลัสเตอร์เพื่อบอกถึงความร่วมมือกันระหว่างองค์กร หน่วยงาน สถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ใช้วัดนกเป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงเกษตร กระทรวงสาธารณสุข สถาบันวิจัยของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมทั้งองค์การอนามัยโลก และอีกหลายหน่วยงาน เป็นต้น

26. คืนสู่รากเหง้า (back to the roots) คืนสู่รากเหง้าเป็นคำที่ใช้เพื่อหมายถึงแนวคิดที่ เกี่ยวกับการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น การฟื้นฟูเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ (identity) ของท้องถิ่น โดยการ สืบสาวราวเรื่องในอดีต ค้นหาประวัติความเป็นมา คุณค่าต่าง ๆ อันบูรณาการอยู่ในวิถีของชุมชนในลักษณะต่าง ๆ แล้วนำมาปรับประยุกต์เพื่อสืบทอดคุณค่าเหล่านั้นอย่างเหมาะสมกับสภาพทางสังคมปัจจุบันที่แตกต่างไปจากอดีต

การคืนสู่รากเหง้าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างความเชื่อมั่นในตัวเอง ทำให้เคารพบรรพบุรุษ ความรู้ภูมิปัญญาของปู่ย่าตายายที่เป็นรากฐานของเผ่าพันธุ์และชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนที่สืบทอดและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา การคืนสู่รากเหง้าทำให้เข้าใจวิถีของผู้คนในอดีตเข้าใจความสัมพันธ์อันดีและสมดุลที่ผู้คนมีต่อธรรมชาติต่อกันและกัน

การคืนสู่รากเหง้าไม่ใช่การคืนสู่อดีต ไม่ใช่การกลับไปสู่รูปแบบดั้งเดิม ไม่ใช่การ “ โหยหาสวรรค์หาย ” (yearning for the lost paradise) แบบ “ วันวานยังหวานอยู่ ” ไม่ใช่การฟื้นฟูรูปแบบ แต่ฟื้นฟูเนื้อหาหรือคุณค่าที่ดั่งาม และที่ทำให้ชีวิตของผู้คนดีกว่าที่เป็นอยู่ เช่น การเป็นอยู่ร่วมกันเป็น ชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งในอดีตมีหลายรูปแบบ เช่น การลงแขก แต่วิธีการลงแขกแบบเดิมไม่อาจใช้ได้ในวิถีสังคมปัจจุบัน มีชุมชนหลายแห่งโดยเฉพาะในภาคใต้ที่ปรับให้เป็นแชร์แรงงาน มีระเบียบกฎเกณฑ์ ซึ่งการลงแขกในอดีตไม่มี แต่เนื้อหาคือการพึ่งพาอาศัยกัน จัดการแรงงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม

คืนสู่รากเหง้าที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ คืนสู่ต้นกำเนิด ” (back to the source) ซึ่งใช้กันในประเทศตะวันตกเพื่ออธิบายกระบวนการสืบค้นหาที่มาและความหมายของหลักธรรมคำสอน

ศาสนาคริสต์จากคัมภีร์ไบเบิล เช่น การเน้นการศึกษาพระคัมภีร์ไบเบิลเพื่อเข้าใจความหมายของ หลักธรรมโดยตรง โดยไม่ผ่านการตีความของใคร

27. เครดิตยูเนียน (Credit Union) เครดิตยูเนียนเป็นชื่อเรียกกลุ่มออมทรัพย์ประเภทหนึ่งซึ่งในประเทศไทยได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ เครดิตยูเนียนมีต้นกำเนิดจากประเทศเยอรมนี โดยมีนายฟรีดริช วิลเฮล์ม ไรพายเซน เป็นผู้ก่อตั้งเมื่อปี 1849 จดทะเบียนเมื่อปี 1866 เพื่อให้ชาวบ้านทั่วไป ชาวนา กรรมกร นำเงินมาออม แล้วจัดการบริหารให้กู้ยืมในหมู่สมาชิก ปลายปีมีการปันผลกำไร นำกำไรบางส่วนไปจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้สมาชิก และช่วยพัฒนาท้องถิ่น

ทั่วประเทศไทยวันนี้มีสหกรณ์ออมทรัพย์เครดิตยูเนียนที่จดทะเบียนอยู่ 300 กว่ากลุ่ม และยังไม่ได้จดทะเบียนอีกประมาณ 400 กลุ่ม มีเงินออม เงินทุนหมุนเวียนรวมกันมากกว่า 2,000 ล้านบาท เฉพาะที่จังหวัดเพชรบุรีแห่งเดียวมีเครดิตยูเนียนอยู่ประมาณ 50 กลุ่ม มีสมาชิกกว่า 35,000 คน มีเงินออมและเงินหมุนเวียนกว่า 300 ล้านบาท

คำว่าเครดิตยูเนียนเป็นภาษาอังกฤษ แปลตามตัวว่าการรวมกลุ่มด้วยความไว้วางใจกัน มีความเชื่อถือกัน ผู้ที่ต้องการเป็นสมาชิก จะได้รับการอบรมเตรียมตัวก่อนเพื่อให้เข้าใจจิตวิญญาณ (spirit) ของเครดิตยูเนียน ซึ่งมีอยู่ 5 ข้อ คือ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นใจกัน และความไว้วางใจกัน และให้เข้าใจว่าเครดิตยูเนียนเป็นเครื่องมือเพื่อให้คนช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ทำให้เกิดระบบสวัสดิการและความมั่นคงในชีวิต

28. เครือข่าย (network) คำว่า “ เครือข่าย ” มักหมายถึงโทรทัศน์ สถานีที่ถ่ายทอด เป็นแม่ข่ายและมีสถานีย่อย ๆ ที่เป็นลูกข่ายหรือถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันกระจายไปทั่วประเทศทั่วโลก

คำว่า “ เครือข่าย ” “ การสร้างเครือข่าย ” (network , networking) ในทางธุรกิจเป็น คำที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมองค์กรใหม่ การทำงานแบบใหม่ที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ ทั้งภายใน องค์กรเองระหว่างผู้บริหารและพนักงาน ระหว่างพนักงาน กับองค์กรอื่น บุคคลอื่น และกับลูกค้า

เครือข่ายเป็นวัฒนธรรมองค์กรที่แตกต่างจากวัฒนธรรมเดิมแบบสั่งการ แบบบนลงล่าง และแบบลำดับชั้น (top down, vertical, hierarchical) เครือข่ายเน้นความสัมพันธ์แบบแนวนอน (horizontal) ผู้นำในองค์กรเช่นนี้ไม่ใช่คนสั่งการ ไม่ใช่อำนาจ ทำให้ลูกน้องเกรงกลัว (intimidate) แต่เป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ เป็นโค้ช ทำให้คนเข้มแข็ง (empowerment) สร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจกัน (trust)

คำว่า “เครือข่ายทางสังคม” (social network) โดยทั่วไปหมายถึงกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มองค์กรซึ่งสมัครใจสัมพันธ์กันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน โดยที่แต่ละคน แต่ละองค์กรยังคงเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน เครือข่ายทางสังคมก่อให้เกิดขบวนการทางสังคมและประชาสังคมในรูปแบบหลากหลาย เช่น ชุมชนเสมือนจริง (virtual community) ซึ่งเป็นเครือข่ายทางอินเทอร์เน็ต จส. 100 ซึ่งสมาชิกสัมพันธ์กันทางโทรศัพท์ โทรเข้าไปที่สถานีเพื่อแจ้งสภาพการจราจรในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด และบางครั้งก็จัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายองค์กรชุมชน เช่น เครือข่ายอินบงที่ภูพาน เครือข่าย ยมมนาที่นครศรีธรรมราช และอื่น ๆ เป็นตัวอย่างของการรวมตัวกันทั้งในแบบหลวม ๆ และแบบที่มี การจัดการเหมือนเป็นองค์กรเดียวกัน แต่อยู่ต่างถิ่นต่างที่ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารจัดกิจกรรม การเรียนรู้หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมร่วมกัน

29. จิตวิญญาณ (spirit) คำว่า จิตวิญญาณ แปลจากภาษาอังกฤษว่า spirit เป็นการยืมคำสองคำมารวมกัน (จิต + วิญญาณ) และเกิดความหมายใหม่ (เช่นเดียวกับหลายคำ เช่น รถไฟ ไฟฟ้า ฝึเสื้อ นกหวีด สติปัญญา) เป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตที่วัฒนธรรมต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์กันโดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์

คำว่า spirit ในภาษาอังกฤษมีหลายความหมาย หมายถึง ลม ลมหายใจ ชีวิต แก่นชีวิตที่ นอกเหนือไปจากร่างกาย เป็นส่วนที่เกี่ยวกับสติปัญญา (intelligent) และส่วนที่เป็นความคิดที่ไม่รวมถึงส่วนที่เป็นร่างกาย นอกนั้นยังมีความหมายถึงส่วนของคนที่เป็นไม่เป็นร่างกาย – วัตถุ ส่วนที่เป็นอมตะ เป็นวิญญาณ (soul) เป็นอีกด้านหนึ่งหรือมิติหนึ่งของคน คำว่า spirit ยังหมายถึงพลัง (energy) ชีวิตชีวา ความกระตือรือร้น ความกล้าหาญ หรือสภาพจิตใจของคนที่มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ และรวมความถึงกฎเกณฑ์แห่งชีวิต (vital principle) หรือพลังภายใน (animating force) ของสิ่งมีชีวิต รวมถึงขององค์กร สถาบัน ขบวนการ

คำว่า “จิตวิญญาณ” ในภาษาไทยมีการใช้อย่างแพร่หลายเพื่อบอกถึงชีวิตของคนในอีกมิติหนึ่งด้านหนึ่งที่ไม่ใช่ร่างกาย บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นคนที่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บอกถึง พลังชีวิต ซึ่งสามารถแยกแยะออกไปเป็นรายละเอียดอีกมากมายขึ้นอยู่กับว่าใช้ปรัชญาสำนักไหนในการอธิบาย ซึ่งถ้าหากคิดลึกซึ้งขนาดนั้นก็จะมิใช่เรื่องที่ไม่รู้จัก

ความหมายของภาษาอยู่ที่การใช้” (วิตเกินสไตน์) วันนี้ผู้คนในสังคมไทย (ซึ่งเป็นเจ้าของภาษาไทยกันทุกคน) ใช้คำนี้ด้วยความหมายนี้ วันหน้าอาจจะเปลี่ยนไปตามวิถีและสิ่งแวดล้อม และอาจจะมีคำใหม่เพื่อบอกถึงความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต และ “ความรู้สึกนึกคิด” ของตนเอง

30. จิตสำนึก (awareness) ในความหมายทางจิตวิทยา จิตสำนึกหมายถึง การรับรู้ การรู้ตัว รู้สึกตัว เป็นระดับที่รู้สึกตัวดี ในทางจิตวิทยาหมายถึงสภาวะที่ตื่นอยู่ รู้ได้ เข้าใจ ได้สั่งการได้ เจตนาอันเป็นปัจจุบัน ส่วนคำว่า จิตใต้สำนึก (subconscious) ทางจิตวิเคราะห์หรือเรียกว่า เป็น “ตัวเราที่ไม่รู้ตัว” เป็นอีกคนหนึ่งที่อยู่ในตัวเรา อีกภาคหนึ่งซึ่งผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งปกติและไม่ปกติ ซึ่งบ่อยครั้ง แม้แต่เราเองก็ยังไม่รู้ว่าจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ทำได้อย่างไร ทำไม

ในความหมายทางสังคม หมายถึง การรับรู้ในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ต่อสังคม ต่อสิ่งแวดล้อม เป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าหรือศีลธรรม เช่น วันนี้มีการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม บ้านเมืองเรามีการโกงกินอย่างไรจิตสำนึก ตัวอย่างการแก้ไขปัญหาราจรในกรุงเทพฯ คงทำได้ยากถ้าหากไม่ช่วยกันสร้างจิตสำนึก การเคารพกฎหมาย และการมีวินัย ไม่ใช่เคารพกฎหมายแต่เฉพาะเมื่อเห็นตำรวจยืนอยู่ตามสี่แยก หรือใส่หมวกกันน็อกเมื่อรู้ว่าข้างหน้ามีตำรวจ กลายเป็น “หมวกกันตำรวจ” มากกว่า

ในประเทศฟิลิปปินส์มีการใช้คำภาษาอังกฤษคิดขึ้นใหม่ว่า conscientization เพื่อบอกถึงกระบวนการปลูกจิตสำนึก หรือสร้างมโนสำนึกให้ชุมชนและสังคมในประเด็นความรับผิดชอบทางศีลธรรม ความร่วมมือในการพัฒนา เป็นประเด็นเฉพาะหรือกระบวนการทั้งหมด

31. ในประเทศไทยเริ่มมีการใช้คำว่า “จิตสาธารณะ” “ผู้มีจิตสาธารณะ” (public minded, spirited person) เพื่อหมายถึงบุคคลที่มีจิตสำนึกทางสังคม มีความรับผิดชอบและเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นคนใจกว้างเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

32. จีดีพี (GDP ตัวชี้วัดเศรษฐกิจ) จีดีพี (GDP – Gross Domestic Product) แปลเป็นไทยว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ ซึ่งหมายถึงมูลค่าตลาดทั้งหมดของสินค้าและบริการในประเทศในหนึ่งปี ตัวเลขดังกล่าวได้มาจากตัวเลขการบริโภค, การลงทุน, การใช้จ่ายของรัฐบาล บวกตัวเลขการส่งออกลบด้วยตัวเลขการนำเข้า

GDP รวมมูลค่าตลาดทั้งหมดในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนหรือดำเนินการโดยบริษัทของประเทศใด ขณะที่ GNP (Gross National Product) วัดโดยใช้มูลค่าตลาดของสัญชาติตนเองทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อน จึงนิยมใช้ GDP มากกว่า

วันนี้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ทั่วโลกว่า การวัดความเจริญด้วยตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบนี้ไม่ได้แสดงการเติบโต “จริง ๆ” หรือเติบโตในคุณภาพชีวิต มีชีวิตดีขึ้น มีความสุขมากขึ้น เพราะได้มีหลักฐานทั่วโลกที่ชี้ให้เห็นว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจ การมีทรัพย์สินเงินทองมากไม่ได้แปลว่ามีคุณภาพชีวิตและมีความสุขมากขึ้นตามไปด้วยเสมอไป มีหลายประเทศที่มีจีดีพีอยู่ระดับเดียวกัน แต่แตกต่างกันอย่างมากในเรื่องสุขภาพและการศึกษาแห่งชาติ ประเทศยากจนบางประเทศมีตัวเลขคุณภาพชีวิตดีกว่าประเทศร่ำรวยกว่าบางประเทศ เช่น อายุยืนกว่า เด็กตายน้อยกว่า คนมีสุขภาพจิตดีกว่า ความเครียดน้อยกว่า และมีตัวชี้วัดการอยู่ดีมีสุขอีกหลายตัวดีกว่า มีการวิพากษ์วิจารณ์เกณฑ์การวัดจีดีพีเองด้วยว่าไม่สมบูรณ์ และไม่ตรงกับความเป็นจริง แม้การทำความสะดวกสิ่งแวดล้อมยังถูกรวมเข้าไปอยู่ในจีดีพี แทนที่จะลบออก จีดีพีไม่ได้แยกแยะอะไร

เป็นที่พึงปรารถนา อะไรไม่พึงปรารถนา นักวิจารณ์บางคนเปรียบจีดีพีเหมือนคนทำบัญชีที่รู้จักบวกอย่างเดียวลบไม่เป็น สายตาสั้น มองเห็นแค่ปลายจมูกตัวเอง จีดีพีจึงเป็นเพียงการบวกตัวเลขการใช้จ่ายของประชาชน แล้วเรียกมันว่าการเติบโต แล้วอ้างว่าการเติบโตนี้ดี โดยไม่เคยสนใจว่าเงินไปไหนและทำไม ยิ่งจ่ายค่ายา ค่าหมอ จ่ายค่าอาหารขยะ นั่งอยู่ในรถติดเป็นชั่วโมงๆ ค่าธรรมเนียมแบบซ่อนเร้น ที่สถาบันการเงินเจ้าของบัตรเครดิตคิดเขาเก็บสูงเท่าไรก็ยิ่งดี ทั้งหมดทำให้เศรษฐกิจดี ตัวเลขโตขึ้น

33. GNH หรือ Gross National Happiness วัดกันด้วยความสุข ผู้นำภูฐานปฏิเสธที่จะเอาตัวเลขเศรษฐกิจเพื่อวัดความเจริญ คุณภาพชีวิตและความสุข พวกเขาเชื่อว่ามีสิ่งดีๆ มากมายที่วัดได้ ความสุขก็เป็นอะไรที่วัดได้ พวกเขาต้องการสร้างสมดุลระหว่างวัตถุนิยม (materialism) และจิตวิญญาณนิยม (spiritualism) และใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างมีสติ วันนี้น้ำรายได้ประชาชาติต่อหัวของชาวภูฐานประมาณว่าอยู่ที่คนละ 300-500 เหรียญต่อปี (ขึ้นอยู่กับจำนวนประชากรซึ่งไม่ได้สำรวจมาตั้งแต่ปี 1969) ประเทศนี้จำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวปีหนึ่งแค่ 5,000 กว่าคนเท่านั้น

ตัวชี้วัดความสุขเป็นตัวชี้วัดที่ครอบคลุม บูรณาการรอบด้าน รวมเอาการพัฒนาเศรษฐกิจ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การส่งเสริมวัฒนธรรมและธรรมาภิบาลเข้าด้วยกัน มีฐานคิดจากหลักพุทธศาสนา ทางสายกลาง ความพอดี พอเพียง พอใจ ความรู้จักพอ จึงเป็นความร่ำรวยที่แท้จริง คนจนที่แท้จริงคือคนไม่รู้จักพอ จิตใจวุ่นวายได้ล่าหาเงินซึ่งมากเท่าไรก็ไม่เคยพอ เงินกลายเป็นเป้าหมายของชีวิต ไม่ใช่เครื่องมืออย่างที่ควรเป็น

34. ชุมชน (Community) ชุมชนมีหลายความหมาย หมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ดังที่เรียกกันว่าหมู่บ้าน (ในชนบท) ชุมชนแออัด (ในเมือง) หรือหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ในที่เดียวกันหรือห่างไกลกัน แต่สัมพันธ์กันด้วยความสนใจ ผลประโยชน์หรือความเชื่อ เผ่าพันธุ์ อาชีพ ปัญหาเดียวกัน คล้ายกัน ร่วมกัน เช่น ชุมชนชาวคริสต์ ชุมชนชาวจีน ชุมชนชาวประมง ชุมชนชาวเกย์ การรวมกลุ่มเป็นสมาคมต่างๆ ของคนอาชีพเดียวกันหรือมีความสนใจร่วมกัน ชุมชนต่างๆ มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ต่อกันแบบไม่เป็นทางการหรือตามธรรมชาติ

สิ่งที่ทำให้เกิดชุมชนคือความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคมของสมาชิก การสื่อสาร การไปมาหาสู่ หรือการสัมพันธ์กันทางเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่จนเกิดชุมชนเสมือนจริง

35. ชุมชนเสมือนจริง (virtual community) ที่สัมพันธ์กันทางอินเทอร์เน็ต (online community, mediated community) หรือชุมชนทางอากาศอย่าง จส. 100 เป็นต้น

ชุมชนเป็นกลุ่มคนที่สัมพันธ์กันในหลายๆ ลักษณะ เป็น “ทุนทางสังคม” (social capital) เพราะเป็นกลุ่มคนที่รวมตัวกันเปิดเผย ยอมรับนับถือกัน มีความสมานฉันท์ ร่วมมือร่วมใจกัน มีความไว้วางใจกัน นับเป็น “ต้นทุน” สำคัญในการดำเนินกิจการต่างๆ

36. ชุมชน (community) อาจเรียกว่า “ประชาคม” ซึ่งแปลจากภาษาอังกฤษว่า community เช่นเดียวกัน เพื่อบอกถึงกลุ่มรัฐประเทศ กลุ่มทางการเมือง กลุ่มกิจกรรมสาธารณะ เช่น ประชาคมยุโรป (European Community) ประชาคมนานาชาติ

(international community) มีการนำมาใช้ในภาษาไทยในความหมายประยุกต์ ซึ่งหมายถึง กลุ่มคน รวมถึงการประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องราวหรือประเด็นสาธารณะ เช่น ประชาคมหมู่บ้าน ประชาคมตำบล การทำประชาคม

37. ประชาสังคม (civil society) เป็นองค์กรทางสังคมของพลเมือง (คำว่า civis เป็นภาษาละตินแปลว่า พลเมือง) ซึ่งแตกต่างจากส่วนที่เป็นรัฐ ธุรกิจ และครอบครัว มีการให้ความหมายคำว่าประชาสังคมแคบบ้าง กว้างบ้าง ครอบคลุมมากบ้าง น้อยบ้าง ที่กว้างที่สุด คือ ประชาสังคมหมายถึงองค์รวมของภาคประชาชน ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มบุคคลหรือองค์กรในลักษณะต่างๆ เช่น องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน องค์กรชุมชน สโมสร ชมรม สมาคม สหภาพแรงงาน กลุ่มทางสังคม วัฒนธรรม สหกรณ์ สื่อมวลชน ลูกเสือ เนตรนารี รวมไปถึงสถาบันการศึกษา และองค์กรทางศาสนาต่างๆ

ในขณะที่บางคนถือว่าประชาสังคมไม่ได้รวมความถึงสถาบันต่างๆ ที่มีการจัดตั้งจัดการอย่าง เป็นระบบ เช่น สถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา แต่หมายถึงเพียงองค์กรภาคประชาชน เพื่อสาธารณประโยชน์และไม่หวังผลกำไรเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินการเพื่อคานอำนาจรัฐและ ภาคธุรกิจ ทำการรณรงค์เพื่อให้เกิดนโยบายใหม่ในประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อสาธารณชน

38. องค์กรพัฒนาเอกชน (Non-government Organizations, NGOs) บางครั้งเรียกสั้นๆ ว่า องค์กรเอกชนหรือเอ็นจีโอ หรือที่สหรัฐอเมริกา เรียกกันว่า Public Voluntary Organizations (PVOs) และที่เรียกรวมๆ กันว่า องค์กรสาธารณประโยชน์ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำงานเพื่อส่วนรวมในประเด็นเฉพาะบางประเด็นหรือหลายประเด็น เช่น การพัฒนาชนบท การพัฒนาชุมชนเมือง การพัฒนาเด็ก การพัฒนาสตรี สิทธิเด็ก สิทธิสตรี อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การทำงานเกี่ยวกับโรคเอดส์ เป็นต้น คนทำงานในองค์กรเหล่านี้ปกติเป็นคนที่ต้องการเห็นความยุติธรรมในสังคม หรือต้องการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสังคม ส่วนใหญ่เคยร่วมกิจกรรมเพื่อสังคมมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา บางคนทำงานเต็มเวลาและเป็นอาชีพหรือทำตลอดชีวิต บางคนมีอาชีพหลักอยู่แล้วมาร่วมงานแบบอาสาสมัคร เช่น อาจารย์ ครู แพทย์ นักกฎหมาย นักธุรกิจ เป็นต้น

เอ็นจีโอมักจะทำงานในเรื่องและประเด็นที่หน่วยงานของรัฐมักจะทำได้ยากเนื่องจากข้อจำกัดของระบบ สถาบัน รวมทั้งเป็นงานที่ต้องทำด้วยชีวิตจิตใจ ด้วยความเสียสละ เช่น งานช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน เด็กที่ถูกกล่เมิด ผู้ด้อยโอกาส ผู้ติดเชื้อเอดส์ ผู้อพยพแรงงานต่างชาติ ฯลฯ

องค์กรเหล่านี้ส่วนใหญ่จดทะเบียนเป็นสมาคม มูลนิธิแล้วแต่กฎหมายในแต่ละประเทศ ในบางประเทศหลายกลุ่มไม่ได้จดทะเบียนก็ดำเนินงานได้ ทำงานเล็ก ๆ เป็นโครงการพัฒนาหรือ โครงการเฉพาะประเด็น องค์กรเหล่านี้เป็นองค์กรที่ไม่แสวงกำไร (non-profit organization)

เอ็นจีโอดังนี้มีอยู่ทุกประเทศ ยิ่งพัฒนาก็ยิ่งมีองค์กรเหล่านี้มาก ซึ่งเป็นเครื่องหมายของการมีส่วนร่วมในการดำเนินการทางสังคมเศรษฐกิจและการเมือง เป็นกลไกของการเมืองภาคประชาชน เพื่อคานอำนาจรัฐและภาคธุรกิจ เพื่อธรรมาภิบาล (good governance) ความโปร่งใสตรวจสอบได้และกระจายอำนาจ เอ็นจีโอรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในประเทศและระหว่างประเทศ ส่วนใหญ่รวมตัวกันตามประเด็นเฉพาะต่างๆ เช่น สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม เด็ก สตรี เป็นต้น เมื่อมีเรื่องที่ต้องการแรง

สนับสนุนก็จะร่วมกันรณรงค์พร้อมเพรียงกันทั่วโลก (solidarity) กัดคันรัฐบาลหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในรูปแบบต่างๆ บางครั้งก็ไปช่วยเหลือโดยตรงในประเทศนั้นๆ เช่น กรณีสิ่งแวดล้อม

39. ซีอีโอ (CEO) ย่อมาจาก Chief Executive Officer เป็นชื่อหรือตำแหน่งสูงสุดของผู้บริหารจัดการในองค์กรหรือบริษัทหนึ่ง คำคำนี้ใช้ในสหรัฐอเมริกาและบริษัทของอเมริกันในขณะที่สหราชอาณาจักรและประเทศในเครือจักรภพใช้คำว่าซีอีโอเพื่อหมายถึงหัวหน้าผู้บริหารสูงสุดในหน่วยงานสาธารณะหรือของรัฐ ขณะที่ในบริษัทส่วนบุคคลมักใช้คำว่า “Managing Director” “ผู้จัดการใหญ่” หรือ “ผู้อำนวยการ” มากกว่า

วัฒนธรรมองค์กรอเมริกันใช้คำซีอีโอในทุกองค์กรไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก โดยต้องขึ้นตรงต่อ คณะกรรมการหรือคณะผู้บริหาร (บอร์ด) ซึ่งซีอีโอมักจะเป็นสมาชิกอยู่ด้วย ในบริษัทเล็กๆ ซีอีโอมักจะเป็นประธานของคณะผู้บริหารไปด้วย ในองค์กรใหญ่ๆ มักจะแยกบทบาทประธานและซีอีโอออกจากกัน เพื่อป้องกันมิให้ถูกครอบงำ โดยบุคคลคนเดียว และเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลประโยชน์ทับซ้อน

ซีอีโอเป็นผู้บริหารเชิงยุทธศาสตร์ (strategic management) เพื่อนำองค์กรไปสู่เป้าหมายซึ่งวาดไว้ด้วยวิสัยทัศน์ (vision) ทำให้เป็นจริงโดยการปฏิบัติตามพันธกิจ (mission) นโยบาย (policy) วัตถุประสงค์ (objectives) รวมทั้งแผนงานต่างๆ โดยละเอียด อย่างมีประสิทธิภาพ (efficiently) และมีประสิทธิผล (effectively) ทั้งนี้โดยซีอีโอเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ยุทธศาสตร์ (strategy formulation) ซึ่งผ่านการเห็นชอบของบอร์ดและเป็นผู้นำไปสู่การปฏิบัติ (strategy implementation)

ประเทศไทยใช้คำว่าซีอีโออย่างแพร่หลายภายใต้รัฐบาล “ทักษิณ” ตั้งแต่ปี 2544 โดยประยุกต์คำนี้กับผู้ว่าราชการจังหวัดและต่อมากับทูตไทยในประเทศต่างๆ คำว่า “ผู้ว่า ซีอีโอ” จึงได้แพร่หลาย โดยปรัชญาเบื้องต้นคือให้หน่วยงานราชการในจังหวัดมีการบริหารจัดการอย่างมียุทธศาสตร์ โดย “ผู้ว่าฯ ซีอีโอ” หัวหน้าสูงสุดและคณะผู้บริหารจังหวัดต้องพัฒนายุทธศาสตร์ขึ้นมาจาก และบริหารจัดการอย่างมียุทธศาสตร์ ไม่ใช่รอรับนโยบายจากมหาดไทยหรือกรุงเทพฯ อย่างเดียวอีกต่อไป

40. ทุนชุมชน ทุนทางสังคม (social capital) ทุนชุมชน เป็นคำที่นิยมคำว่า “ทุน” มาจากเศรษฐศาสตร์ เพื่อบอกถึงทั้งสิ่งที่เป็มูลค่าที่นับเป็นเงินมิได้ แต่มีความหมายต่อชีวิตของผู้คนเป็นอย่างยิ่ง หมายถึงทุนทรัพยากรรวมทั้งทรัพยากรที่ชุมชนก่อให้เกิดหรือผลิตขึ้น เช่น บัจฉยสี่ รวมถึงเงินและสินทรัพย์อื่น ๆ ความรู้ภูมิปัญญา ประสบการณ์ชีวิตของผู้คนทุนทางสังคม และวัฒนธรรม

ทุนทางสังคม เป็นคำที่มีคนให้ความหมายหลากหลาย หมายถึง “สถาบัน ความสัมพันธ์ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม” (ธนาคารโลก) หรือหมายถึง “กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ ความไว้วางใจกัน ซึ่งอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม โครงสร้างทางสังคมและสถาบันทางสังคมซึ่งช่วยให้สมาชิกบรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองและของชุมชน” (นารายัน) หรือ “ลักษณะขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจกัน ระเบียบกฎเกณฑ์และเครือข่ายซึ่งช่วยให้สังคมมีประสิทธิภาพและทำให้ประสานการดำเนินงานต่าง ๆ ได้” (พุทธนัม) หรือ อาจจะกล่าวสั้น ๆ ว่า ทุนทางสังคมคือ ระเบียบ กฎเกณฑ์ วิธีที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นเครือข่าย เป็นสังคม ที่ไว้วางใจกัน พึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้วยวิธีการและรูปแบบทั้งเก่าและประยุกต์สร้างสรรคใหม่

41. ทูทางวัฒนธรรม (cultural capital) หมายถึง คุณค่า ค่านิยมของสังคมที่แสดงออกทางจารีตประเพณี วิถีชุมชนที่มีรากฐานจากความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงความรู้และภูมิหลังของบุคคล ซึ่งมีที่มาจาก “ตระกูล” “เผ่าพันธุ์” สถานภาพทางสังคม (ชนชั้น) เช่น นามสกุลของบางคน ตำแหน่ง สถานภาพทางสังคม การมีดีกรีทางการศึกษาก็ทำให้คนนั้นได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป ตั้งแต่ต้นแล้ว

การเป็นฝรั่งในสายตาของคนไทยหลายคนถือว่าเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” สตรีไทยจำนวนไม่น้อยอยากแต่งงานกับฝรั่ง คนจากต่างจังหวัดเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ มักจะทำงานที่มีคนบ้านเดียวกันทำงานอยู่ก่อนแล้วอาศัยเป็น “ทุน” เพื่อให้นายจ้างรับเข้าทำงานคนบ้านเดียวกันแนะนำหรือ “รับรอง” เช่น คนขับแท็กซี่มากกว่าครึ่งหนึ่งในกรุงเทพฯ มาจากจังหวัดร้อยเอ็ด คนจีนไปอยู่ที่ไหนก็ช่วยเหลือกัน การเป็นคนจีนจึงเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

ความรู้ในการทำอาหารไทย ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การนวดแผนโบราณ งานหัตถกรรมต่าง ๆ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ

42. ทุนเฉพาะบุคคล (individual capital) คือคุณสมบัติเฉพาะของบุคคล เช่น ทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ ความกล้าหาญ คุณธรรมต่าง ๆ บารมี สติปัญญา การตัดสินใจประดิษฐ์ ความสามารถเฉพาะตัวในการทำงาน ความเป็นผู้นำ เหล่านี้เป็นอะไรที่มักจะถ่ายทอดไปสู่คนอื่นโดยตรงไม่ได้ถ้าหากถ่ายทอดได้เป็นรูปธรรมอาจจะเรียกว่า ทุนทางปัญญา

43. ทุนทางปัญญา (intellectual capital) หรือทุนความรู้ (knowledge capital) ซึ่งก่อให้เกิดผลงาน สิ่งสร้างสรรค์หรือนวัตกรรมต่าง ๆ กลายเป็น “ยี่ห้อ” “แบรนด์” กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมและทุนหรือมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทุนทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอาจเรียกโดยรวมว่า ทุนมนุษย์ (human capital)

44. สัญญาประชาคม (social contract) หมายถึง ข้อตกลงภายในรัฐที่ว่าด้วยสิทธิและความรับผิดชอบของรัฐและพลเมือง หรือ ในความหมายทั่วไปหมายถึงข้อตกลงว่าด้วยสิทธิและความรับผิดชอบระหว่างกลุ่มและสมาชิก โดยปกติถือกันว่าสมาชิกทุกคนในสังคมย่อมยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในลักษณะของสัญญาประชาคมโดยปริยายเมื่อตนเองอยู่ในสังคมนั้น ๆ

คำว่าสัญญาประชาคมมาจากปรัชญาตะวันตกในยุคใหม่มีหลายคนทีพูดถึงคำนี้และเป็นพื้นฐานของกฎหมายมหาชน เช่น โทมัส ฮอบส์, จอห์น ล็อก ชาวอังกฤษ และที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ ฌอง ฌัก รูสโซ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง “สัญญาประชาคม” เมื่อกลางศตวรรษที่ 18 ต่อมามีการนำคำว่าสัญญาประชาคมไปใช้อย่างสับสน โดยมักใช้แทน “คำสัญญา” ที่นักการเมือง ผู้บริหารให้ไว้กับประชาชนบ้าง หรือเป็นพันธกิจที่นักการเมืองประกาศไว้ เป็นต้น

45. ธรรมาภิบาล (good governance) ธรรมาภิบาลเป็นคำที่นิยมใช้กันมากเมื่อไม่นานมานี้ โดยองค์การสหประชาชาติด้านการพัฒนา (UNDP) เริ่มใช้คำนี้อย่างสัมพันธ์กันและเพื่อเป็นเงื่อนไขสำคัญของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (sustainable development) โดยขยายความจากคำว่า “อภิบาล” (governance) ซึ่งสัมพันธ์กับคำ

ว่า รัฐบาล (government) และผู้อภิบาล ผู้ว่าการ ผู้ว่าราชการ (governor) ในขณะที่คำว่า อภิบาล หมายถึง กระบวนการ และระบบซึ่งรัฐบาลและผู้อภิบาลนำมาใช้

ธรรมาภิบาลเป็นกระบวนการตัดสินใจหรือการกำหนดนโยบาย และกระบวนการนำการตัดสินใจนั้นหรือนโยบายนั้นไปสู่การปฏิบัติ โดยเฉพาะสถาบันสาธารณะทั้งหลายที่ดำเนินงานเพื่อสาธารณะ บริหารทรัพยากรของส่วนรวม และดูแลให้เกิดความเคารพในสิทธิมนุษยชน ธรรมาภิบาลเป็นการดำเนินการที่ปลอดการคอร์รัปชัน และเคารพต่อกฎหมาย

ธรรมาภิบาลมีอยู่สามฐาน คือ เศรษฐกิจ การเมือง และการบริหารจัดการ เกี่ยวข้องกับทุกระดับของรัฐบาลและราชการ และรวมความถึงประชาสังคมอันเป็นกลไก กระบวนการและสถาบัน ซึ่งพลเมืองและกลุ่มต่าง ๆ แสดงออกถึงผลประโยชน์และดำเนินการตามสิทธิของตนเอง

ธรรมาภิบาลด้านเศรษฐกิจเป็นกระบวนการตัดสินใจที่มีผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจอื่น ๆ ส่งผลต่อความเท่าเทียม ความยากจน และคุณภาพชีวิตธรรมาภิบาลด้านการเมือง คือกระบวนการตัดสินใจในการสร้างนโยบาย ธรรมาภิบาลด้านการบริหาร จัดการ คือการดำเนินการตามนโยบายนั้น

ธรรมาภิบาล หรือการอภิบาลที่เป็นธรรม มีลักษณะสำคัญ 9 ประการ คือ

- 1.การมีส่วนร่วม (participation) ชายและหญิงทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดนโยบายโดยตรงหรือผ่านสถาบันที่เป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของพวกเขา ให้คนมีสิทธิรวมตัวกันและแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี
- 2.หลักนิติธรรม (rule of law) มีกรอบกฎหมายที่ดีและมีการบังคับใช้โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง เคารพสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะคนกลุ่มน้อย
- 3.ความโปร่งใส (transparency) ความโปร่งใสในการไหลเวียนของอิสระของข้อมูลข่าวสาร คนที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าถึงกระบวนการ สถาบันและข้อมูลข่าวสาร มีการให้ข้อมูลข่าวสารเพียงพอเพื่อเข้าใจและติดตามตรวจสอบ
- 4.การตอบสนอง (responsiveness) สถาบันและกระบวนการรับใช้ผู้มีส่วนได้เสีย(stakeholders) ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
- 5.มติร่วม (consensus) ธรรมาภิบาลเป็นตัวกลางประสานความสนใจและผลประโยชน์ที่ แตกต่างหลากหลายให้บรรลุจุดร่วมเป็นมติร่วม ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง
- 6.ความเท่าเทียม ความเสมอภาค ความเป็นธรรม (equity) ทุกคนมีส่วนร่วมไม่มีใครถูกกีดกันออกไปจากสังคม โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ในสภาวะลำบากยากแค้นและอันตราย ให้พวกเขามีโอกาสพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- 7.ประสิทธิผล (effectiveness) และประสิทธิภาพ (efficiency) กระบวนการและสถาบันตอบสนองความต้องการของสังคมโดยการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างดีที่สุด รวมไปถึงการใช้อย่างยั่งยืนและการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

8. ความรับผิดชอบ (accountability) มีความรับผิดชอบต่อสาธารณะและผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้ที่จะได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจหรือนโยบายและการปฏิบัติงาน

9. วิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์ (strategic vision) ผู้นำและสาธารณะมีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่กว้างไกลเกี่ยวกับการพัฒนาและธรรมาภิบาล เข้าใจรากเหง้าที่มาทางสังคมวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานของสังคม

46. นวัตกรรม (innovation) นวัตกรรมเป็นกระบวนการนำความคิดใหม่ บัณฑิตใหม่ สินค้าใหม่ การบริการใหม่ การปฏิบัติใหม่เข้าสู่ปฏิบัติการของหน่วยงานองค์กร บริษัท สถาบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์หรือการเปลี่ยนแปลงที่ให้คุณแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในสังคมวงกว้าง ทั้งนี้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นอะไรใหม่เอี่ยมทั้งหมด แต่อาจเป็นเพียงบางส่วน ซึ่งต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา หรือเกิดการท้าทายที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

คำว่านวัตกรรมยุคนี้มีแนวโน้มไปสู่ความหมายของการเปลี่ยนแปลงในทางบวกมากขึ้น เป็นเรื่องการค้าเทคโนโลยีใหม่ วิธีการใหม่ เช่น นวัตกรรมทางการศึกษา การเรียนรู้ การอนุรักษ์ พลังงานสิ่งแวดล้อม การพัฒนายั่งยืน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืน ที่ไม่มุ่งแต่เพียงการเติบโตทางตัวเลขแต่เพียงอย่างเดียว แต่เน้นคุณภาพชีวิต

นวัตกรรมที่โดดเด่นต่าง ๆ มักเป็นผลของการวิจัยและพัฒนา (R & D) แต่ก็มีจำนวนมากที่เกิดจากการปฏิบัติ การปรับเปลี่ยนที่มาจากการสรุปบทเรียน การสังเคราะห์ความรู้จากประสบการณ์และนวัตกรรมไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องทางเทคโนโลยีเสมอไป อาจเป็นวิธีปฏิบัติ แนวทางในการบริหารจัดการได้

นวัตกรรมทางเทคโนโลยี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นักเศรษฐศาสตร์โจเซฟ ชุมเปเตอร์ (Joseph Schumpeter) เรียกว่า การทำลายที่สร้างสรรค์

47. การทำลายที่สร้างสรรค์ (creative destruction) หมายความว่า นวัตกรรมที่ก่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น ทำให้เทคโนโลยีเก่ากลายเป็นเรื่องล้าสมัย ตายไป ตกยุค หมดยุค ใช้ไปก็ไม่คุ้มค้ำคุ้มทุนประสิทธิภาพก็น้อยกว่า เทคโนโลยีใหม่ ๆ รวมความถึงกระบวนการใหม่ ผลิตภัณฑ์และสินค้าใหม่ การขนส่งใหม่ การจัดองค์กรใหม่ ตลาดใหม่ สถาบันใหม่ เป็นต้น

ชุมเปเตอร์เป็นเจ้าของแนวคิดที่ว่า หลักสำคัญของทุนนิยมไม่ใช่การแข่งขันซึ่งควบคุมด้วย “มือที่มองไม่เห็น” (invisible hand ตามแนวคิดเรื่องการแข่งขันของอดัม สมิธ) แต่เป็นนวัตกรรมและเทคโนโลยีต่างหาก

48. นโยบายสาธารณะ (public policy) คำว่านโยบายสาธารณะใช้กันบ่อยขึ้นในสังคมไทยในระยะหลัง ๆ นี้ แต่ที่จริงก็ใช้กันมาในระดับสากลตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เพื่อบอกถึง “สิ่งที่รัฐบาล ตัดสินใจทำหรือไม่ทำ” เป็นการตัดสินใจของรัฐบาลในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของส่วนรวมนโยบายสาธารณะในความหมายดั้งเดิมนั้นจึงหมายถึงทั้งกฎหมายยุทธศาสตร์ แผนงานและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในแผนการดำเนินงานของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ

นโยบายสาธารณะในระยะหลัง ๆ นี้มีความหมายที่กว้างออกไปครอบคลุมถึงแนวคิดและแนวปฏิบัติของรัฐบาล ของพรรคการเมืองรวมทั้งของประชาสังคมและภาคเอกชนที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมหรือต่อสาธารณะ นโยบายสาธารณะในที่นี้จึงเป็น “ ทิศทางหรือแนวทางที่สังคมโดยรวมเห็นว่าหรือเชื่อว่าควรดำเนินไป ”

พัฒนาการของความหมายเกิดขึ้นพร้อมกับพัฒนาการของประริปไตย การมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า) การศึกษา สุขภาพ เศรษฐกิจ การพัฒนาในประเด็นและปัญหาเฉพาะต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของ ผู้คนในสังคม

49. บริโภคนิยม (consumerism) บริโภคนิยมเป็นคำที่ใช้กันทั้งทางวิชาการและในทางสังคมทางวิชาการหมายถึงทฤษฎีที่บอกว่า ยิ่งมีการบริโภคมมากขึ้นเพียงใดก็ยิ่งจะเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจ

ทางสังคมมีการใช้คำนี้ค่อนข้างไปในทางลบเพื่อบอกถึง “ ลัทธิบริโภคนิยม ” หรือที่บางคน เรียกว่า “ ลัทธิบ้าบริโภค ” กลุ่มคนที่ใช้คำนี้ในทางลบเป็นขบวนการปกป้องผู้บริโภคจากการเอาเปรียบ ล่อลวงหลอกหลวง และครอบงำของผู้ผลิตที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง ใช้เครื่องมือสื่อสารโดยเฉพาะสื่อมวลชนในการโฆษณาชวนเชื่อทำให้ผู้คนหลงใหลอยากได้อยากมีมากขึ้น โดยไม่เกี่ยวกับการ “ เป็นคนมากขึ้น ” ตรงกันข้ามอาจจะน้อยลงเสียอีก เพราะถลำเข้าไปในวงจรของหนี้สิน ซึ่งกั้มมาเพื่อการบริโภค ลงลึกจนถอนตัวไม่ขึ้นเกิดปัญหาชีวิต ปัญหาครอบครัวและสังคม

ลัทธิบริโภคนิยมตอบสนองกิเลสมนุษย์ ทำให้ผู้คนเห็นว่าการมีบ้านหลังใหญ่ รถยนต์คันโต แก้วแหวนเพชรนิลจินดา สิ่งของมีค่าราคาแพง มียี่ห้อเป็นที่นิยม เป็นการสร้างสถานภาพทางสังคม ให้ตัวเอง ทำให้ได้รับการยอมรับนับหน้าถือตาว่าเป็นผู้ดีมีเงิน

ลัทธิบริโภคนิยมมาพร้อมกับวัตถุนิยม (materialism) ในความหมายพื้นฐานซึ่งหมายถึงลัทธิคำสอนหรือทฤษฎีที่อ้างว่าความสุขกายภายนอกและการมีข้าวของของโลกเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดและเป็นคุณค่าสูงสุดของชีวิต

50. บูรณาการ (integration) ตามรากศัพท์ คำว่า บูรณะ แปลว่าทำให้เต็ม ทำให้สมบูรณ์ การทำให้สิ่งที่ขาดอยู่สมบูรณ์ การนำหน่วยย่อยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์อิงอาศัยกันผสมกันเข้าอย่างกลมกลืน สมดุลลงตัว สามารถดำรงอยู่และดำเนินไปได้ในภาวะที่เป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่ครบถ้วนสมบูรณ์ บูรณาการหรือกระบวนการทำให้สมบูรณ์มักเกี่ยวกับการ พัฒนา การศึกษา สาธารณสุข เพื่อตอบสนองชีวิต ตอบสนองชุมชนและสังคมซึ่งเป็นองค์รวมที่แบ่งแยกมิได้ การเอาชีวิต เอาคนเอาชุมชนและความเป็นจริงเป็นเป้าหมายหรือเป็นตัวตั้งจึงต้องหาวิธีการที่ตอบสนองแบบบูรณาการจึงจะสอดคล้องกับความเป็นจริงนั้น

การพัฒนาแบบบูรณาการก็ได้เน้นแต่เพียงการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (สะพาน ถนน บ่อน้ำ) แต่เอาชีวิตของคนและชุมชนเป็นเป้าหมาย ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงและแก้ปัญหาได้อย่างรอบด้าน แผนพัฒนาที่ดีจึงเป็นแผนบูรณาการที่ผสานเอาเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การทำมาหากิน การอยู่

ร่วมกัน ให้ดำเนินไปอย่างกลมกลืนและสมดุล การวัดการพัฒนาเช่นนี้จึงวัดที่คุณภาพชีวิต วัดด้วยความสุขมากกว่าตัวเลข การเติบโตทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว

51. การวางแผนพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Development Planning - IDP) การวางแผนพัฒนาแบบบูรณาการเป็นวิธีการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นที่ทุกฝ่าย โดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนได้เสีย (stakeholders) เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนา เป็นการสร้างกรอบการพัฒนา ประสานงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น (เช่น อบต. เทศบาล) โดยพิจารณาเงื่อนไขและปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อการพัฒนา แผนดังกล่าวพิจารณาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างรอบด้านและเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วน รวมทั้งสร้างกรอบการใช้ที่ดิน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน งานบริการ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เมื่อได้ IDP แล้ว แผนย่อยและโครงการต่างๆ ต้องเกิดขึ้นภายใต้กรอบนี้ งบประมาณประจำปีของ อบต. และเทศบาลก็ต้องใช้ตามกรอบดังกล่าว

กระบวนการแบบ IDP เมื่อได้วางแผนการเตรียมการพัฒนา IDP ให้รู้ว่าใครต้องมาร่วมและใครทำอะไรแล้ว ก็จะดำเนินงานเป็น 4 ขั้นตอน

1. การวิเคราะห์ มีการรวบรวมข้อมูลสภาพการณ์ เงื่อนไขปัญหาของประชาชน สาเหตุของปัญหา การค้นหาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ประเมินสถานการณ์การพัฒนาของท้องถิ่นในขณะปัจจุบัน จัดลำดับความสำคัญก่อนหลังของประเด็น ของปัญหาและสาเหตุ ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งในท้องถิ่นและจากภายนอก (ที่จะนำมาใช้เพื่อการพัฒนา)
2. ยุทธศาสตร์ เป็นการหาทางแก้ไขปัญหาจากที่ค้นพบในขั้นตอนที่หนึ่ง โดยการพัฒนาวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ ยุทธวิธี (วิธีการเพื่อไปถึงเป้าหมาย) และพัฒนาโครงการ
3. โครงการ เป็นการพัฒนาโครงการโดยตั้งอยู่บนฐานของแนวทางที่วางไว้ในขั้นตอนที่สอง โครงการต่าง ๆ ต้องพัฒนาขึ้นมาภายใต้กรอบและคำถาม คือ ใครจะได้ประโยชน์จากโครงการ ใช้งบประมาณเท่าไร ใช้งบประมาณจากไหน ใช้เวลานานเท่าไร ใครเป็นผู้บริหารจัดการโครงการ
4. การบูรณาการ เมื่อได้พัฒนาโครงการแล้วก็ควรตรวจสอบให้ดีอีกครั้งว่าโครงการเหล่านี้ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่วางไว้ในขั้นตอนที่สองหรือไม่ เพราะโครงการเหล่านี้จะเป็นหน้าตาของ แผนพัฒนาทั้งหมด แล้วก็ถึงขั้นการบูรณาการ การดำเนินงานเพื่อให้ตอบสนองชีวิตของผู้คน โดยให้ ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานแม้ว่าจะตั้งประเด็นเฉพาะขึ้นมา เช่น สิ่งแวดล้อม สุขภาพ เอดส์ ยาเสพติด เด็ก คนชรา การดำเนินงานจะต้องไม่แยกส่วน แต่พิจารณาจากปัญหาชีวิตของกลุ่มคนเป้าหมายเป็นสำคัญ

52. บริบท (context) หมายถึงสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่รายล้อมเหตุการณ์หนึ่ง เรื่องหนึ่ง ประเด็นหนึ่ง เช่น การศึกษาวรรณกรรมยุคต้นรัตนโกสินทร์ก็ควรศึกษาประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมวัฒนธรรมของไทยในยุคนั้น

เพื่อจะได้เข้าใจเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคนั้นซึ่งสัมพันธ์กับวรรณกรรมนั้น หรือการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจหรือประเด็นอะไรก็ได้สมัยหนึ่งก็ควรต้องเข้าใจบริบททางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับเศรษฐกิจและประเด็นนั้น ๆ การศึกษาบริบททางสังคมวัฒนธรรมในยุคที่หนังสือเล่มหนึ่งถูกเขียนขึ้นเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อจะได้เข้าใจสาระสำคัญของหนังสือเล่มนั้น ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีของสังคม วิธีคิดวิถีปฏิบัติต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับการตีความหลักธรรมคำสอนทางศาสนาก็ดี ล้วนต้องเข้าใจบริบทหรือสภาพแวดล้อมของสังคมวัฒนธรรมและเหตุการณ์ต่าง ๆ ของยุคสมัยที่หลักธรรมคำสอนนั้นถูกตราขึ้น เพราะคำสอนนั้นมีผลสัมพันธ์กับโลกทัศน์ที่คนและวิถีของชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้น ๆ

ในวิชาการสื่อสารและภาษาศาสตร์ บริบทเป็นความหมายของสาร (message) (เช่น ประโยคหนึ่ง) ความสัมพันธ์ของมันกับส่วนอื่น ๆ ของสาร (เช่น หนังสือเล่มนั้น) สิ่งแวดล้อมที่การสื่อสารนั้นเกิดขึ้น รวมทั้งภาพลักษณ์ (perceptions) ต่าง ๆ ที่อาจสัมพันธ์กับการสื่อสาร การเข้าถึงสารหรือสาระของภาษาจึงต้องการการตีความ อันเป็นกระบวนการและวิธีการที่ต้องวิเคราะห์บริบทหรือปัจจัยรายล้อมภาษาที่สื่อออกมา

53. ประชาพิจารณ์ (public hearing) ประชาพิจารณ์เป็นคำที่อธิบายในตัวเองว่าหมายถึงประชาชนเป็นผู้วิจารณ์ การวิพากษ์วิจารณ์โครงการและนโยบายสาธารณะที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตของ ผู้คน ชุมชนท้องถิ่นและต่อสังคม

การทำประชาพิจารณ์หมายถึงการจัดเวทีสาธารณะเพื่อให้ประชาชน โดยเฉพาะผู้เกี่ยวข้องหรือ มีส่วนได้เสียโดยตรงมีโอกาสได้รับทราบข้อมูลในรายละเอียด แสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลและความคิดเห็นต่อโครงการหรือนโยบายนั้น ไม่ว่าจะเห็นด้วยหรือเห็นค้านก็ตาม

การทำประชาพิจารณ์ไม่ใช่การลงประชามติ ไม่ใช่การจัดฉากเกณฑ์คนไปยกมือเห็นชอบ โครงการแบบพวกมากลากไป ทำให้ประชาพิจารณ์กลายเป็นประชามติโครงการมากกว่าการไปฟังความคิดเห็นของประชาชน

ประชาพิจารณ์เป็นกระบวนการของธรรมาภิบาล คือการดำเนินการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การดำเนินการประชาพิจารณ์จึงต้องทำอย่างเที่ยงตรง ยุติธรรมและจริงใจ ไม่มีอคติ รับฟังด้วยใจเปิดกว้าง

54. ประชาพิจัย (PR & D) แผนแม่บทชุมชน ประชาพิจัย หรือ ประชาพิจัย และพัฒนา (People Research and Development – PR & D) เป็นคำที่คิดขึ้นใหม่โดยมูลนิธิหมู่บ้านเพื่อเรียกกระบวนการ วิธีการ หรือ เครื่องมือที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ วิจัยตนเอง สืบค้นข้อมูลภายในชุมชนและที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ประมวลข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์แล้วทำแผนพัฒนาชุมชน ซึ่งถ้าหากเป็นแผนใหญ่ที่ให้กรอบการพัฒนาอย่างรอบด้านก็เรียกว่า แผนแม่บทชุมชน (community master plan , community strategic plan)

การทำประชาพิจัยจึงเป็นการวิจัยตนเองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน เพราะ หัวใจของประชาพิจัยคือกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้ชุมชนค้นพบ “ทุน” อันหลากหลาย อันเป็นศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง รวมทั้งพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเองทำให้ ชุมชนหลุดพ้นจากวิธปฏิบัติแบบพึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก

แผนแม่บทชุมชนเป็นผลของการทำประชาพิจัย เป็น “ แผนแม่ ” ที่ให้ชีวิตแก่ชุมชน เกิดเป็นแผนงาน โครงการและ กิจกรรมต่าง ๆ เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนแบบบูรณาการหรือรอบด้านเกิดจากการเรียนรู้ของชุมชนและมี เป้าหมายคือการพึ่งพาตนเอง การช่วยเหลือจากรัฐและภายนอกเป็นการเสริมหรือเติมเต็มให้ชุมชนมากกว่าที่จะรอให้รัฐมา ช่วยทำให้สร้างให้ตั้งแต่เริ่มต้น

อีกนัยหนึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน ซึ่งมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ยุทธวิธี แผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและประสานเพื่อตอบสนองความใฝ่ฝันของชุมชนที่จะร่วมมือกันพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง

56. ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึงสามัญชนคนธรรมดาที่ “ ไม่ธรรมดา ” อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบท ได้รับการยอมรับยกย่อง จากชาวบ้านทั่วไปว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญา มีความรู้ความสามารถในการอธิบายและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นคนดีมี คุณธรรม เพราะภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวมของชีวิต แม้ว่าปราชญ์ชาวบ้านบางคนจะมีความรู้เฉพาะเรื่องอย่างถ่องแท้ แต่ก็ เป็นความรู้อันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทั้งหมดเป็นความรู้ที่ทำให้ชีวิตโดยรวมเกิดความมั่นคง ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข

ปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นผู้เข้าใจปรัชญาชีวิตอย่างลึกซึ้ง ช่วยให้ผู้คนเห็นคุณค่าและความหมาย ของชีวิต เข้าใจที่มาสาเหตุของ ปัญหาและเป็นผู้นำในการแสวงหาทางออกด้วยสติปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านมองชีวิตอย่างรอบด้าน เป็นองค์รวม ไม่แยก ส่วน และยึดมั่นในคุณค่าและคุณธรรม โดยทั่วไปคนที่ เป็นปราชญ์ย่อมไม่ยกย่องตัวเองว่าเป็นปราชญ์ คนอื่น ต่างหาก โดยเฉพาะนักวิชาการ เอ็นจีโอคนนอกชุมชนที่ยกย่องและให้เกียรติเรียกพวกเขาว่าปราชญ์ชาวบ้าน

57. ปรัชญา (philosophy) นิยามทั่วไปบอกว่า ปรัชญาหมายถึงวิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง นับเป็น ความหมายที่แคบ เพราะปรัชญาเป็น “ ปัญญา ” ที่ส่องทางนำชีวิต ปรัชญาเป็นหลักการดำเนินชีวิตซึ่งรวมเอาโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์และกระบวนทัศน์ทั้งหมด (กระบวนทัศน์อันหมายถึงวิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่า ซึ่งตั้งอยู่บนฐานการมองความเป็น จริงแบบหนึ่ง) ปรัชญาเป็นศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินชีวิต

ปรัชญาเป็นความเข้าใจโลกเข้าใจชีวิต เข้าใจความเป็นจริงแบ่งกว้าง ๆ เป็นปรัชญาตะวันออก ปรัชญาตะวันตก ปรัชญา จีน ปรัชญาอินเดีย ปรัชญากรีก และแคบลงไปเป็นสำนักต่าง ๆ เช่น จิตนิยม (idealism) วัตถุนิยม (materialism) ประสบการณ์นิยม (empiricism) ปฏิบัตินิยม (pragmatism) ปฏิฐานนิยม (positivism) ฯลฯ

ปรัชญาตะวันตกเริ่มต้นเมื่อประมาณ 2,500 ปีที่แล้ว เมื่อชาวกรีกบางคนเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับโลก เกี่ยวกับชีวิต เกี่ยวกับ ความรู้แตกต่างไปจากที่เคยถามเคยตอบกัน ก่อนหน้านั้นทุกอย่างมีคำตอบหมดแล้วในเทพปกรณัม (mythology) ปรัชญา กรีกก็เช่นเดียวกับปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีนในยุคเดียวกัน ซึ่งเชื่อว่าทุกอย่างล้วนสัมพันธ์กันหมด พยายามแสวงหาคำตอบ เกี่ยวกับกฎเกณฑ์แห่งชีวิตและความเป็นจริงทั้งหมด ต้องการทราบว่าจะอะไรเป็นตัวเชื่อมโยงทุกอย่างเข้าด้วยกันให้เป็น เอกภาพ มีความสมดุล เชื่อว่า “ เด็ดดอกไม้เด็ดกระเทียมกระเทียมถึงดวงดาว ”

หากค้นหาความหมายลึก ๆ ของคำว่าปรัชญา ก็พบ “ปัญญา” และค้นลึกลงไปในคำว่า philosophy ก็ไม่ใช่เพียง “รักในความรู้” (philein + sophia) เพราะรากศัพท์ภาษากรีกเดิมนั้นหมายถึงการค้นหาเอกภาพของทุกอย่าง ทุกอย่างเป็นหนึ่ง นั่นคือทุกอย่าง เช่นเดียวกับความหมาย ของพรหม เต๋า รวมถึง “ขวัญ” ในปรัชญาของไทย

58. ผู้เอื้อกระบวนการ (facilitator i9) คือผู้ช่วยกลุ่มคนให้ทำบางอย่างร่วมกันอย่างได้ผล เช่น ให้เรียนรู้ร่วมกัน ให้บรรลุผลร่วมกัน ให้ประชุมร่วมกันเพื่อทำความเข้าใจหรือตกลงบางอย่าง ร่วมกัน ช่วยให้กลุ่มคนได้ดำเนินการบางอย่างร่วมกัน ทั้งนี้โดยทำหน้าที่เพียงผู้เอื้อกระบวนการ ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องชี้แนะหรือเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

ผู้เอื้อกระบวนการมีผู้แปลว่า “วิทยากรกระบวนการ” บางคนเปรียบเทียบกับ “หมอดำแย” ซึ่งช่วยให้สตรีคลอดบุตร โดยหมอดำแยไม่ได้เป็นผู้คลอดเอง เป็นผู้ช่วยทำให้คลอดง่าย (รากศัพท์ facilis ภาษาละตินแปลว่า ง่าย)

59. ผู้เชื่อมโยงให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (catalyst) เป็นคำที่ยืมมาจากวิชาเคมีและชีววิทยา ซึ่งหมายถึงสิ่งทีริเริ่มหรือเร่งปฏิกิริยาเคมีโดยที่ตัวมันเองไม่มีผลกระทบ ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้น คำนี้ถูกยืมมาใช้ทางสังคม หมายถึงคนหรือองค์กร หรือสถาบัน (เช่น สื่อมวลชน) ที่เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ สถานการณ์ ทำหน้าที่เชื่อมคน เชื่อมความคิด เชื่อมสถาบัน องค์กร เชื่อมกระบวนการ หรือวิธีการต่าง ๆ ก่อให้เกิดนวัตกรรมสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นโดยที่ตัวมันเองไม่ได้แปรเปลี่ยนไป

60. ผู้ประสานเครือข่าย (networker) เครือข่ายทางสังคมเกิดจากการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความสนใจร่วมกันมีปัญหาาร่วมกัน และต้องการสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็น และช่วยเหลือกันทางใดทางหนึ่ง แต่สมาชิกเครือข่ายดังกล่าวมีความเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อเครือข่ายเหมือนที่แต่ละคนสังกัดในองค์กรหรือหน่วยงานของตนเอง ผู้ประสานเครือข่ายหมายถึงบุคคลที่ประสานงาน ให้ผู้คนสัมพันธ์กัน อาจเป็นคนที่พุดอยู่ที่สถานีวิทยุในรายการ จส.100 เป็นเอ็นจีโอที่ประสานเครือข่ายชาวบ้านหรือองค์กรชุมชนในพื้นที่

การเชื่อมเครือข่ายอาจหมายถึงเครือข่ายองค์กรก็ได้ เช่น เครือข่ายองค์กรชุมชน เครือข่ายหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ แต่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์คล้ายกัน

61. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแผนที่เกิดจากคำแนะนำของธนาคารโลกที่เข้ามาศึกษาสภาพการณ์ต่าง ๆ เมื่อปี 2500 และรัฐบาลไทยออกพระราชบัญญัติพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและตั้งสำนักงานสภาเศรษฐกิจแห่งชาติเมื่อปี 2502 เพื่อทำหน้าที่วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และได้ประกาศใช้แผนที่ 1 (2504-2506-2509) และกำหนดเป็นแผน 5 ปี เรื่อยมาจนถึงแผนที่ 9 (2545-2549) ในแผนแรก ไม่มีคำว่า “สังคม” มาเพิ่มเติม คำนี้ในแผนที่ 2

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติแผนที่ 1 นั้นเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการพัฒนาอุตสาหกรรมและส่งเสริมการลงทุนภาคเอกชนเป็นพิเศษ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การคมนาคมขนส่ง การพลังงาน และชลประทาน ฯลฯ เช่น มีเขียนไว้ในแผนชัดเจนว่าจะสร้างเขื่อนภูมิพลให้เสร็จภายในปี 2506 การขยายโทรศัพท์ การสร้างโรงพยาบาล และการพัฒนาสถานีอนามัย การส่งเสริมการศึกษาอาชีวะ เป็นต้น

แผนที่ 2 (2510-2514) ยังเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจต่อไปและเริ่มให้ความสำคัญ ต่อการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะ การศึกษาและสาธารณสุข และพยายามให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนา ด้านสังคม การเพิ่ม คุณภาพชีวิต การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค

แผนที่ 3 (2515-2519) พยายามรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ พัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการ ส่งออกแทนการนำเข้า ยกระดับรายได้ของประชาชน สนับสนุนการมีงานทำ ลดอัตราการเพิ่มของประชากรจากร้อยละ 3.2 ให้ เหลือ 2.5 ต่อปี โดยการวางแผนครอบครัว

แผนที่ 4 (2520-2524) เกิดปัญหาการชะลอตัวทางเศรษฐกิจวิกฤติน้ำมันทั่วโลก ราคาน้ำมันเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว ส่งผล กระทบอย่างรุนแรงต่อเศรษฐกิจไทย เกิดวิกฤติธนาคารพาณิชย์ สถาบันการเงิน นอกนั้นก็ปรากฏความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลพวงของการพัฒนา แผนที่พยายามให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม ลดช่องว่าง ความเหลื่อมล้ำของรายได้และทางสังคม ลดอัตราการเพิ่มของประชากรให้เหลือ ร้อยละ 2.1

แผนที่ 5 (2525-2529) แผนที่นี้ยึดพื้นที่เป็นเป้าหมายในการพัฒนา เน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การเงินการคลังของ ประเทศ ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ ควบคุมไม่ให้ขยายตัวสูงนัก เน้นความสมดุลในการพัฒนา เน้นการแก้ไขปัญหาความยากจน ในชนบท ปัญหาที่ปรากฏเด่นชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ คนจากชนบทอพยพเข้าเมือง และย้ายถิ่นฐานเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า การ ใช้จ่ายเกินตัวของภาครัฐและเอกชนส่งผลให้เกิดความอ่อนแอทางเศรษฐกิจ การพัฒนารวมศูนย์ที่กรุงเทพฯ และพื้นที่ภาค กลางเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ มีการเร่งพัฒนาพื้นที่ ชายฝั่งตะวันออก เร่งพัฒนาเกษตรในเขตก้าวหน้า และเร่งปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมและกระจายไปสู่ภูมิภาค

แผนที่ 6 (2530-2534) การฟื้นตัวของเศรษฐกิจโลกประกอบกับการแก้ไขปัญหาโดยรวมของรัฐบาลด้านเศรษฐกิจ การเงิน การคลังได้ผลในทางปฏิบัติ ทำให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จากระดับ 9.5 ในปี 2530 เป็นร้อยละ 13.3 ในปี 2531 การ พัฒนาในช่วงนี้พยายามเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศลดต้นทุนการผลิต ปรับปรุงคุณภาพ ของสินค้า ขยายตลาด เร่งผลิต กำลังคนเพื่อตอบสนองตลาดแรงงานและการเติบโตทางเศรษฐกิจ

แผนที่ 7 (2535-2539) การพัฒนาที่มีอัตราการขยายตัวสูงและต่อเนื่อง รายได้ต่อหัวในปี 2539 คือ 76,650 บาท มีโครงสร้าง พื้นฐานกระจายไปทั่วประเทศ ครวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้มีอยู่ ร้อยละ 97.7 น้ำประปาเริ่มออกไปสู่ชนบทถึงร้อยละ 32 ของหมู่บ้าน อัตราเด็กเข้าเรียนมีถึง 97.7อายุเฉลี่ยของคนไทยสูงขึ้น แต่ในเวลาเดียวกันก็เกิดปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาสังคม เกิดการ ระบาดของโรคเอดส์อย่างรุนแรง มีผู้ติดเชื้อถึงเกือบ 1 ล้านคน ทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม ป่าไม้ถูกตัดไปตั้งแต่เริ่มแผนที่ 1 จนถึงแผนที่ 7 นี้เกือบสี่สิบล้านปี ปีละประมาณ 1 ล้านไร่

แผนที่ 8 (2540-2544) มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในแผนที่ที่ไม่ได้เน้นที่ประเด็นเศรษฐกิจเหมือนที่ผ่านมา แต่เปลี่ยน เป้าหมายมาเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต เน้นการพัฒนาคน การพัฒนาสังคม โดยการพัฒนาเศรษฐกิจมิได้เป็นเป้าหมายหลัก เป็นเครื่องมือหนึ่งเท่านั้น ได้มีการระดมความคิดจากตัวแทนทุกสาขาอาชีพเพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศว่า จะให้ไปทางไหน เพื่อใคร และอย่างไร เป็นการเริ่มต้นการพัฒนาที่เริ่มเข้าใจว่า การ “มี” มากขึ้นไม่ได้หมายความว่า “เป็น” คน

มากขึ้น อยู่ดีมีสุขมากขึ้น ทำอย่างไรให้คนได้พัฒนา อย่างบูรณาการ ทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาไปพร้อมกัน รู้จักตัวเอง รู้เท่าทันโลก อยู่อย่าง มีคุณค่า พัฒนาศักยภาพของตนเอง

แผนที่ 9 (2545-2549) แผนที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแบบองค์รวม การดำเนินงานแบบบูรณาการ มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเช่นเดียวกับแผนที่ 8 มุ่งการพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็ง และมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน แผนที่นี้มีวิสัยทัศน์ว่าประชาชนทุกคนได้รับการคุ้มครองสิทธิและเข้าถึงระบบการคุ้มครองทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ ได้มาตรฐานอย่างทั่วถึง เสมอภาคและเป็นธรรม โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีคุณธรรม ความโปร่งใส ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วม การบูรณาการทางสังคม และการพัฒนาที่ยั่งยืน

62. พลวัต (dynamic) พลวัตหมายถึงพลังที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นพลังที่มี กฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกันหลายด้าน พลวัตเป็นคำที่ใช้กันบ่อยเพื่อบอกถึงพลังทางการเมือง ทางสังคม ทางจิตวิทยา เช่น พลวัตทั้งหมดเบื้องหลังการปฏิวัติ

พลวัตเป็นระบบหรือกระบวนการแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องถึงพลังการแข่งขัน ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเกี่ยวข้องกับปรัชญาแนวพลวัตนิยม (dynamism) ซึ่งเป็นคำสอนหรือระบบปรัชญาที่พยายาม ใช้เรื่องพลังภายใน หรือพลังฝังใน หรือพลังแฝงเร้น (immanent force or energy) อธิบายปรากฏการณ์ของเอกภพความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติ

ในภาษาอังกฤษ คำนามว่า dynamic มีรากศัพท์จากภาษากรีกว่า dunamis , dunamikos ซึ่งแปลว่าพลัง (power) ถ้าเป็นคำคุณศัพท์มักใช้กับบุคคล dynamic person หมายถึงคนที่มีพลังเต็มไปด้วยพลังไม่หยุดนิ่ง ไม่เฉื่อยชา มีกิจกรรม มีการปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน บุคคลประเภทนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะมีพลังการเปลี่ยนแปลงในตัวเองสูง

คำที่เกี่ยวข้องกับพลวัตหรือพลังที่ภาษาไทยเรียกทับศัพท์เช่น ไดนามิ (เครื่องเปลี่ยนกำลังกลเป็นกำลังไฟฟ้า) ไดนาไมต์ (ดินระเบิด) ในวิชาฟิสิกส์มีวิชาพลศาสตร์ (dynamics) วิชาที่ว่าด้วยการเคลื่อนที่ของ เทหวัตถุ ในทางดนตรีมีการใช้คำว่า dynamics ซึ่งเมื่อแปลว่าพลวัตมักไม่ค่อยสื่อความหมาย ต้องทับศัพท์หรือต้องอธิบายว่าเป็นเรื่องความดังความค่อยของดนตรี (volume)

ธุรกิจพูดถึง dynamic market หมายถึงตลาดที่มีพลังสูง พลังทางบวกที่เป็นความเข้มแข็ง พลังการเปลี่ยนแปลง การมีความเชื่อมโยงแบบปฏิสัมพันธ์กับสังคมและตลาดอื่น ๆ

63. พลังร่วม (synergy) พลังร่วม หรือพลังสังเคราะห์ หรือการผนึกพลัง หมายถึงปรากฏการณ์ที่พลังหรือของสองอย่างหรือมากกว่ามีปฏิสัมพันธ์กัน (interact) ก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่คาดไม่ถึง และมากกว่าผลที่เกิดจาก แต่ละอย่างที่แยกกันเกิดขึ้นแล้วนำมารวมกัน

อีกนัยหนึ่ง พลังร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ “องค์รวมใหญ่กว่าส่วนประกอบทั้งหมดรวมกัน” (the whole is greater than the sum of the parts)

เดิมคำนี้ใช้ในวิชาเทววิทยา (theology) เพื่อหมายถึงความร่วมมือระหว่างมนุษย์ กับพระเจ้า ระหว่างความพยายามของมนุษย์ (human efforts) กับพระประสงค์ของพระเจ้า (divine will) มีการนำมาประยุกต์กับปรากฏการณ์ทั้งทางฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา และทางเศรษฐกิจสังคม เช่น การศึกษาเรื่องพลังหรือพลังงาน (energy) เป็นการแยกส่วน สิ่งที่ศึกษาออกมาจากเอกภาพ แยกส่วนประกอบออกมาจากระบบของครวม ในขณะที่พลังร่วมหรือพลังสังเคราะห์ศึกษาเอกภาพในฐานะระบบที่ทุกส่วนล้วนสัมพันธ์กันและให้ผลการศึกษาแตกต่างไปจากการศึกษาแยกส่วน หรือการศึกษาอะตอม โมเลกุล อย่างโดดเดี่ยวไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมที่เกิดจากระบบของครวมได้ ต้องศึกษาความสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านี้ ศึกษาตัวระบบ ซึ่งส่วนประกอบ มีปฏิสัมพันธ์กัน (interaction)

ทางสังคม พลังร่วมหรือพลังสังเคราะห์เป็นความร่วมมืออย่างมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างหลายกลุ่ม หรือส่วนประกอบต่าง ๆ ขององค์กรหรือของบริษัท ซึ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีกว่าต่างฝ่ายต่างแยกกันทำ เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดการหลอมรวม (merging) บริษัทหลายบริษัทเข้าด้วยกัน เพราะจะให้ผลการดำเนินงานมากกว่าที่ต่างฝ่ายต่างทำหรือแข่งขันกัน เพราะเมื่อร่วมกันทำจะเกิดผลลัพธ์ที่นำมาหารแล้วก็จะมากกว่าผลลัพธ์ที่แต่ละองค์กรหรือบริษัทแยกกันทำ

พลังร่วมหรือพลังสังเคราะห์เป็นคำที่ใช้ร่วมกับคำว่าบูรณาการของครวม เพราะพลังร่วมเป็น คำอธิบายกระบวนการหรือปรากฏการณ์ของการบูรณาการและผลที่เกิดจากการดำเนินการหรือจัดการอย่างเป็นของครวม

64. ภาคี พันธมิตร หุ้นส่วน ภาคี พันธมิตร หุ้นส่วน เป็นคำที่เริ่มใช้กันแพร่หลายในการทำงานด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อแสดงออกถึงฐานคิดที่ว่าด้วยความเสมอภาค เท่าเทียม การยอมรับกันและกัน ยอมรับในศักยภาพและความสามารถ เกียรติและศักดิ์ศรีของกันและกัน ไม่ได้มองว่าอีกฝ่ายหนึ่งต่ำกว่า ต้อยกว่า แต่ก็ยอมรับว่าทุกฝ่าย มีทั้งข้อเด่นและข้อด้อย ข้อจำกัดและสมรรถนะ ถ้าหากทำงานร่วมกันก็จะเสริมกัน เกื้อกูลกัน และทำให้เกิดการพัฒนาได้ ในแวดวงการพัฒนา สามคำนี้ถูกใช้เพื่อแทนวิธีคิดเดิมที่มักมองว่า ชาวบ้าน คนยากจน ในชนบทและในเมืองเป็น คน “โง่ จน เจ็บ” ที่ต้องการความช่วยเหลือ จึงมีหน่วยงานและโครงการ ต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อทำงานดังกล่าว เมื่อเอาอะไรไปให้ชาวบ้านก็ถือว่าสิ่งที่นำไปให้นั่นเป็นส่วนสำคัญ หรือเป็นปัจจัยหลัก (contribution) เพื่อการแก้ไขปัญหา และเรียกร้องให้ท้องถิ่นมีส่วนสมทบใน โครงการนั้น ๆ (counterpart) เช่น ถ้าโครงการนั้นต้องการงบประมาณ 100 บาท องค์กรจากภายนอก นำไปให้ 90 บาท หรือ 95 แล้วขอให้ท้องถิ่น สมทบ 10 หรือ 5 บาท

นี่เป็นกระแสใหม่ในการพัฒนาทั่วโลก สิ่งที่เปลี่ยนไปวันนี้อาจจะไม่ใช่ตัวเลข แต่เปลี่ยนท่าที เปลี่ยนวิธีคิด การจัดการความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างคนที่ไปทำงานกับชาวบ้าน ถือว่าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (stakeholders) เป็น “หุ้นส่วน” หรือ “หุ้นส่วนชีวิต” “หุ้นส่วนการพัฒนา” (partnership) ไม่ใช่สัมพันธ์กันแบบ “ผู้ให้ – ผู้รับ” (donor recipient) แบบเดิม ๆ อีกต่อไป แต่ก็ยังมีรัฐบาลและหน่วยงานในหลายประเทศยังคิดและทำแบบเดิม ๆ

เริ่มจากในแวดวงธุรกิจแล้วแพร่ไปในวงการบริหารจัดการอื่น ๆ มีการใช้คำว่า พันธมิตรทาง ยุทธศาสตร์ (strategic partner , strategic alliance) เพื่อหมายถึงบุคคล องค์กร หน่วยงานที่มีความสนใจ เป้าหมาย ผลประโยชน์และวิธีการดำเนินงาน บางอย่างคล้ายกันหรือเหมือนกัน เกิดความร่วมมือกัน โดยข้อตกลงเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

65. ภูมิปัญญาชาวบ้าน คำว่าภูมิปัญญา ถ้าแปลตามคำอาจหมายถึง “ที่ตั้งของปัญญา” ถ้าแปลความลึกลงไปก็ได้อีก ความหมายว่าเป็นปรัชญาชีวิตของชาวบ้านปรัชญาอันเป็นที่ตั้ง ที่มาของ วิถีชีวิต วิถีคิด วิถีปฏิบัติ อันอยู่ภายใต้การมองโลกมองชีวิตแบบหนึ่ง

ภูมิปัญญาเป็นปรัชญาอันเป็นที่มาของความรู้ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงมักกล่าวด้วยว่า ภูมิปัญญา หมายถึงความรู้ต่าง ๆ ที่สืบทอด ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่คนรุ่นต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบันได้อุทิศ ฟื้นฟู ประยุกต์ รวมถึงสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ในสังคมที่ผสมผสานกันระหว่างความรู้ที่มาจากที่อื่น ๆ ทั่วโลก

แม้ว่าคำว่าภูมิปัญญาอาจหมายถึงเพียงความรู้เฉพาะเรื่องเฉพาะอย่างของท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่ความรู้พื้นฐานที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาทั้งหมด หรือบริบททั้งหมด คือส่วนหนึ่งของปรัชญาชีวิตนั่นเอง แยกออกมาจากบริบทเมื่อไรก็จะขาดชีวิต เหมือนคนตาบอด คำข้าง คำที่ขาที่กักเอาว่าข้างเป็นเสา คำที่ทางก็ว่าข้างเป็นเชือก เพราะมองไม่เห็นข้างทั้งตัว

ภูมิปัญญาเป็นปรัชญาชีวิต เป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ผู้ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์ คือความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคม ภูมิปัญญาเป็นศิลป์ คือเป็นความรู้ที่มีคุณค่าดีและงาม ที่ผู้คนได้ค้นคิดขึ้นมาไม่ใช่ด้วยสมองเพียงอย่างเดียว แต่ด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ทัศนะและจิตวิญญาณ

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เชื่อมโยงทุกอย่างทุกด้านทุกมิติเข้าด้วยกัน จึงเป็นความรู้ที่มีคุณธรรม ความรู้ที่เป็นรอบด้านและเป็นองค์รวม เพราะเป็นความรู้ที่มาจากชีวิตและสัมพันธ์กับชีวิต การเรียนรู้ในอดีตจึงเป็นการเรียนรู้ มิเพียงเพื่อให้เกิดความรู้ แต่ให้เกิด “ปัญญา” อันเป็นที่มาของชีวิตพอเพียง ไม่โลภ อยู่เย็นเป็นสุข

66. ภูมิปัญญาไทย หมายถึงรากฐานปรัชญาชีวิตของคนไทย อันเป็นที่มาของความรู้ ความสามารถต่าง ๆ ที่แสดงออกในวิถีชีวิตของคนไทย ในจารีตประเพณี วัฒนธรรมความเป็นอยู่ อาหาร บ้านเรือน เสื้อผ้า ยารักษาโรค เครื่องมือในการทำมาหากิน ศิลปะการแสดงเครื่องประดับตกแต่ง เป็นฐานความคิด ความฝัน ความใฝ่ฝัน และความเป็นคนไทย

แต่ก็มีคำถามว่า อะไรคือเอกลักษณ์ไทย หรือความเป็นไทยของภูมิปัญญา ไม่ใช่ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาอื่น ๆ และภูมิปัญญาสากลจนกลายเป็นภูมิปัญญาไทยหรือ ก็คงเป็นเช่นนั้นเพราะ คำถามที่ว่าคนไทย คือใคร มาจากไหน สายเลือดไทยแท้หรือไม่ก็ไม่มีข้อยุติ เพราะคนไทยมีหลาย เผ่าพันธุ์หลายเชื้อชาติที่หลอมรวมเป็นสัญชาติไทยในรัฐชาติที่เรียกว่าประเทศไทย

67. ระบบอุปถัมภ์ (Patron-client System) ระบบอุปถัมภ์เป็นกรอบคิดหนึ่งเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ ในสังคมไทย ว่าเป็นสังคมที่มีโครงสร้างที่เน้นความแตกต่างระหว่างฐานะตำแหน่ง คนที่มีตำแหน่งและสถานภาพทางสังคมสูงกว่า คนที่มีเงินทองมากกว่า มีอำนาจอิทธิพลมากกว่าซึ่งเรียกว่า ผู้อุปถัมภ์กับคนที่มีน้อยกว่าที่เรียกว่า ผู้รับการอุปถัมภ์ ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยและขึ้นต่อผู้อุปถัมภ์ในรูปแบบใดแบบหนึ่ง

ผู้อุปถัมภ์ในสังคมไทยแต่เดิมเป็นเจ้าของที่ดินที่มีไพร่มีบ่าวข้าทาสบริวาร ต่อมาเกิดเศรษฐกิจผู้มีทรัพย์สินสมบัติ ผู้ถือครองที่ดิน ผู้มีอิทธิพล เจ้าพ่อ พ่อเลี้ยงแม่เลี้ยง นักการเมือง นักธุรกิจ ข้าราชการ ซึ่งทำตัวเป็นเจ้านาย เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองผู้ที่ด้อยกว่า น้อยกว่า ต่ำกว่า ซึ่งก็เอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเอง เป็นลูกน้องที่สัมพันธ์กับลูกพี่ เป็นบริวารของเจ้าพ่อ เป็นหัวคะแนนให้นักการเมือง เป็นต้น

ระบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์แนวดิ่ง มาจากความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีประเพณีในประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน เช่น อิตาลี สเปน โปรตุเกส และแพร่ไปในประเทศภายใต้อาณานิคมของประเทศเหล่านี้ เช่น ในฟิลิปปินส์ และละตินอเมริกา (ที่เรียกระบบแบบนี้ว่า patron and client) แต่ความจริงก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในที่อื่น ๆ เช่นที่ประเทศไทยก็สามารถนำมาอธิบายได้

ระบบอุปถัมภ์วันนี้มีลักษณะที่เป็นลบมากกว่าบวกเพราะเกี่ยวกับการใช้อำนาจ อิทธิพลในทางมิชอบได้ง่าย ทำผิดกฎหมาย แสวงผลประโยชน์ที่ขัดต่อกฎหมาย เป็นระบบที่ใช้อำนาจและผลประโยชน์เป็นใหญ่ ดังที่มีอยู่ในสังคมไทยแต่เดิมเป็นระบบเจ้าขุนมูลนาย กลายมาเป็นระบบราชการที่สืบทอดค่านิยมดังกล่าวในรูปแบบที่แตกต่างออกไป

สมัยหนึ่งพ่อแม่อยากให้ลูกเรียนสูง ๆ ไปรับราชการเพื่อจะได้เป็น “เจ้าคนนายคน” ผู้คนพยายามหาเงินเพื่อจะได้มีฐานะทางสังคม โดยแสดงออกเพื่อให้ได้รับการยอมรับว่ามีฐานะด้วยการ สวมใส่เครื่องประดับมีค่า เสื้อผ้ากระเป๋าราคาแพง บ้านหลังใหญ่รถยนต์คันโต จัดงานหรูหราฟุ่มเฟือย มีระบบเส้นสาย เส้นใหญ่เส้นเล็ก สังกัด “ค่ายไหนคอกไหน” พ่อแม่อยากให้ลูก เรียนสูง ๆ และผู้ใหญ่หลายคนก็พยายามชวนขายเรียนให้ได้ใบปริญญาและรูปถ่ายมาติดข้างฝา เป็นสถานภาพและฐานะทางสังคม จะได้รับการยอมรับมากกว่าคนเรียนจบเพียงชั้น ป.4

ระบบอุปถัมภ์ถ่ายทอดกันในระบบและอย่างเป็นระบบ เช่น ระบบการศึกษาที่ทำให้คนเชื่อว่า เด็กดีเป็นเด็กว่านอนสอนง่าย เด็กที่แสดงความคิดเห็นต่างจากผู้ใหญ่เรียกว่า “เถียง” ซึ่งถือว่าไม่ดี ผู้น้อยวิจารณ์ผู้ใหญ่ก็ไม่ดี ถือว่าไม่เคารพผู้ใหญ่ การวิจารณ์มักจะถูกถือว่าเป็นการด่า ลูกศิษย์วัดรอยเท้าครู เด็กวัดรอยเท้าผู้ใหญ่ถือว่าไม่ดี เหล่านี้สะท้อนระบบอำนาจและอุปถัมภ์ที่ครอบงำสังคมไทย

ความเชื่อเรื่องเวรกรรมก็ตอกย้ำให้ยอมรับระบบอุปถัมภ์ ให้ยอมรับว่าฐานะสูงต่ำวันนี้เป็น ผลกรรมแต่ปางก่อน มีคำกล่าวที่ว่า แข่งเรือแข่งพายแข่งได้ แต่แข่งบุญแข่งวาสนาแข่งไม่ได้ ถ้าหากได้ดิบได้ดีขึ้นมาก็อธิบายว่า “บุญพาวาสนาส่ง”

68. โลกาภิวัตน์ (globalization) โลกาภิวัตน์เป็นคำที่ใช้เพื่อบอกถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ววันนี้ที่เชื่อมโยงโลกที่กว้างใหญ่ให้กลายเป็นโลกใบเล็ก (global village) ที่ทุกอย่างถึงกันและสัมพันธ์กัน ทั้งการผลิต การบริโภค การสื่อสารและเทคโนโลยี ก่อให้เกิดผล ต่อสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม

ความจริงปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นมาหลายร้อยปีแล้ว ตั้งแต่เมื่อผู้คนเดินทางไปมาหาสู่ ค้าขายและครอบครอง วันที่ที่แตกต่างคือความเร็ว ขนาดและความซับซ้อนของความสัมพันธ์และเครือข่ายต่าง ๆ ปริมาณ ของการค้า ขอบข่ายและความรุนแรงของการครอบงำปฏิสัมพันธ์และความเสี่ยงส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจทั่วโลก เมื่อเกิดวิกฤติที่หนึ่งจึงกระเทือนไปทั่วโลก

โลกาภิวัตน์เป็นกระแสโลกที่ทำให้ประเทศที่มีอำนาจมากกว่าทางเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสามารถแพร่ขยายอำนาจอิทธิพลเหนือประเทศอื่น ๆ ที่ยากจนกว่าที่กำลังพัฒนา ทำให้ประเทศเหล่านี้ต้อง “ขึ้นต่อ” มหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสหภาพยุโรปมากยิ่งขึ้น เพราะนอกจากจะขยายธุรกิจข้ามชาติไปครอบคลุมทั่วโลกได้ ก็ยังสามารถขยายความคิด ความรู้ เทคโนโลยีผ่านระบบเศรษฐกิจ การค้า การศึกษา การสื่อสาร และอื่น ๆ ไปทั่วโลกอีกด้วย

โลกาภิวัตน์เป็นโลกไร้พรมแดนที่เป็นอะไรมากกว่าการเข้าสู่สากล (internationalization หรือ universalization) เพราะมันก้าวข้ามความเป็นรัฐชาติ และมีมิติทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ดังที่ปรากฏในการค้าสากล การไหลเวียนระหว่างประเทศของทุน การลงทุนระหว่างประเทศ การไหลเวียนของข้อมูลข่าวสาร การใช้อินเทอร์เน็ต ดาวเทียมเพื่อการสื่อสาร การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ การเดินทางและการท่องเที่ยว การเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน ระบบสื่อสารที่ครอบคลุมทั่วโลก (สถานีและรายการข่าวสารบันเทิงทางโทรทัศน์) ระบบการเงินโลก การครอบครองและครอบงำเศรษฐกิจโลก ของบรรษัทข้ามชาติซึ่งขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ

จากผลกระทบต่าง ๆ ของโลกาภิวัตน์ได้เกิดมี กระแสต้านโลกาภิวัตน์ (anti-globalization) ขึ้น แต่ก็ไม่ได้แปลว่าจะขัดขวางโลกาภิวัตน์ทุกรูปแบบ เน้นโลกาภิวัตน์ ที่นำโดยรัฐบาลของบางประเทศหรือองค์กรระหว่างประเทศบางองค์กรอย่างธนาคารโลกไอเอ็มเอฟ องค์การการค้าโลก (WTO) เป็นต้น ซึ่งผู้ต่อต้านเห็นว่าไม่ได้รับผิดชอบต่อประชาชนและประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศยากจนเพราะเน้นการให้ประโยชน์แก่ประเทศร่ำรวยและธุรกิจภาคเอกชนมากกว่า

นอกจากนั้นวิชาการหลายคนก็ไม่เห็นด้วยกับการใช้คำว่าโลกาภิวัตน์ และไม่ยอมรับว่ามีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเช่นนั้นจริง เพราะรัฐชาติเองก็ยังมีความสำคัญ พรมแดนระหว่างประเทศก็ มิได้ลบเลือนหายไปเพราะ สิ่งที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์แต่อย่างใด นักวิชาการเหล่านี้จึงเลือกใช้คำว่า กระแสสู่สากล (internationalization) มากกว่าโลกาภิวัตน์

69. ท้องถิ่นนิยม (localism) ท้องถิ่นนิยมเป็นกระแสที่รวมเอาทั้งแนวคิด อุดมการณ์ และปรากฏการณ์ทางสังคมที่ชี้ให้เห็นคุณค่า ศักยภาพ และพลังของท้องถิ่นว่ามีอยู่อย่างเพียงพอ เพื่อต่อสู้ยืนหยัดเป็นตัวของตัวเองในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ครอบงำทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งโดยรัฐจากส่วนกลางและโดยประเทศมหาอำนาจผ่านทางบรรษัทข้ามชาติ ระบบทุนนิยมและบริโคนิยมที่เข้าไปถึงทุกชุมชนโดยไม่มีข้อยกเว้น

ท้องถิ่นนิยมเป็นปรากฏการณ์ที่มีมานาน จะโดยรัฐเป็นผู้ก่อให้เกิดเพื่อการครอบงำ หรือท้องถิ่นเองเพื่อการปลดปล่อย (เช่น ขบถผีบุญ) และยังมีอยู่จนถึงทุกวันนี้โดยเปลี่ยนรูปแบบเท่านั้น รัฐเองก็ใช้ท้องถิ่นนิยมในการปกครอง เห็นด้วยกับเศรษฐกิจชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงนโยบายประชานิยมของรัฐอย่างกองทุนหมู่บ้าน ธนาคารชุมชน ในนามของการส่งเสริมการเข้มแข็งของท้องถิ่นโดยรัฐลงไปดำเนินการเองโดยตรง (ไม่ผ่านคนกลาง)

ขณะที่กระแสการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในประเทศไทยค่อย ๆ ก่อตัวตั้งแต่ทศวรรษที่ 2520 อย่างเป็นทางการในนามของวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ท้องถิ่น องค์กรและเครือข่ายชุมชน ซึ่งล้วนแต่เน้นกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง และชี้ให้เห็นศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งหากได้เรียนรู้และค้นพบทุนท้องถิ่นที่เป็นทั้งทรัพยากร ความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางสังคมวัฒนธรรมแล้ว ก็จะสามารถลุกขึ้นมาจัดการชีวิตของตนเองโดยไม่ต้องนั่งรอ รัฐช่วย ถ้าจะช่วยก็ให้ไปเติมเต็มให้ชาวบ้านเท่านั้น

ท้องถิ่นนิยมไม่ใช่การสร้างโลกแคบที่ปิดกั้นตนเองและต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่การหวนคืนสู่อดีต แต่เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้ท้องถิ่น โดยการค้นหารากเหง้าและอัตลักษณ์ของ ตนเอง เรียกความมั่นใจให้กลับคืนมา และพัฒนาระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งตนเอง อยู่อย่างพอเพียงและไม่วิ่งไล่ตามกระแสแบบไม่รู้เท่าทัน ถูกครอบงำ เป็นหนี้เป็นสิน บ้านแตก ชุมชนล่มสลาย

กระบวนการรู้ตัวเองและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นกระบวนการที่เรียกกันวันนี้ ในภาษาอังกฤษว่า glocalization (โลกาเทศาภิวัตน์) ซึ่งรวมเอาคำว่า global (โลก) และ local (ท้องถิ่น) เข้าด้วยกัน หรือหมายถึงการคิดให้ครอบคลุมเชื่อมโยงในกรอบใหญ่ทั้งหมด ทั้งโลก (think globally) และปฏิบัติให้เหมาะสมกับท้องถิ่น (act locally)

ที่จริงความหมายของคำว่า glocalization มักใช้หมายถึงผลิตภัณฑ์ที่คิดสำหรับตลาดโลก แต่ทำให้เหมาะกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และหมายถึงการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์อย่างอินเทอร์เน็ต เพื่อเชื่อมโยงท้องถิ่นไปสู่โลกและโลกสู่ท้องถิ่น

70. ชุมชนนิยม (communitarianism) ชุมชนนิยมเป็นกระแสที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตก ในช่วงปลายศตวรรษที่ผ่านมา ไม่กี่สิบปีมานี้เอง ซึ่งเป็นปฏิกริยาต่อต้านแนวคิดแบบปัจเจกชนนิยม (individualism) รากฐานของเสรีนิยม และทุนนิยมแบบสุดขั้วที่เน้นการแข่งขัน กำไรสูงสุด ละเลยคุณธรรม ความเป็นมนุษย์ ที่ร่วมมือกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และอยู่ร่วมกัน เป็นครอบครัวเป็นชุมชน

ชุมชนนิยมเป็นแนวคิดที่ช่วยให้ผู้คนหันหน้าเข้าหากัน มีเมตตาและสัมพันธ์อันดีต่อกันอย่างเป็นระบบและรูปธรรม โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันในรูปแบบของสมาชิกชุมชน ทำให้มีครอบครัวอบอุ่น เพื่อนบ้านช่วยเหลือกัน ไม่ใช่อยู่แบบตัวใครตัวมัน ปัญหาความขัดแย้งลดลง ร่วมมือกันแก้ไขปัญหา ไม่ต้องรีบวิ่งหาหนายความขึ้นโรงขึ้นศาล หรือรีบไปหาจิตแพทย์เพื่อแก้ไขปัญหาอย่างที่คุ้นเคย

แนวคิดชุมชนนิยมได้กลายเป็นนโยบายของพรรคการเมืองในสหรัฐฯ และในสหราชอาณาจักร เกิดการส่งเสริมการก่อตั้ง “ชุมชน” ขึ้นทั่วไปโดยอาศัยองค์กรรมืออาชีพ และเกิดเครือข่ายชุมชนขึ้นมาหลายรูปแบบ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายทางอินเทอร์เน็ต เกิดเป็นชุมชนเสมือนจริง (virtual community) ขึ้นมาซ้อน เชื่อมโยงสมาชิกชุมชนและระหว่างชุมชน ที่มีลักษณะคล้ายกัน มีความสนใจ มีปัญหาและวัตถุประสงค์เดียวกัน หรือคล้ายกัน

คำว่า ชุมชนนิยมไม่นิยมใช้ในประเทศไทยเท่าใดนัก มักใช้คำว่าท้องถิ่นนิยม หรือ วัฒนธรรมชุมชน เพื่อบอกแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น

71. วัตถุนิยม (materialism) วัตถุนิยมมีความหมายหลัก ๆ 2 อย่าง อย่างแรกที่ใช้กันทั่วไปหมายถึง การให้ความสำคัญกับวัตถุสิ่งของ เงินทอง อำนาจเหนือสิ่งอื่นใด เชื่อว่าเงินกับอำนาจสามารถซื้อหาจัดหาได้ทุกอย่างในชีวิต คนเหล่านี้ยกย่องบูชาเงินทองสิ่งของวัตถุเหนือจิตใจ เหนือคุณธรรม ทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงิน รวมทั้งคดโกง หลอกลวง ไม่ซื่อสัตย์ คนเหล่านี้เชื่อว่าเงินซื้อได้ทุกอย่าง อำนาจเปลี่ยนได้ทุกอย่าง เปลี่ยนผิดให้เป็นถูก เปลี่ยนชั่วให้เป็นดีก็ได้ เงินและอำนาจเนรมิตได้ทุกอย่าง

วัตถุนิยมในอีกความหมายหนึ่งเป็นปรัชญาสาขาหรือลัทธิหนึ่งซึ่งถือว่าวัตถุและพลังงานเท่านั้น ที่มีอยู่จริงในโลก อย่างอื่นรวมทั้งเรื่องทางจิตก็อธิบายว่าเป็นระบบจิตประสาท ไม่มีอะไรอื่น

72. วิสาหกิจชุมชน (Small and Micro Community Enterprise - SMCE) วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการขนาดเล็กขนาดจิ๋ว ที่ชุมชนหรือองค์กรชุมชนร่วมกันดำเนินการเพื่อจัดการทุน ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง อาจเป็นการผลิต การแปรรูป การจัดการตลาด ทั้งด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมบริการ เช่น การท่องเที่ยว สุขภาพ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการออมทรัพย์และการจัดสวัสดิการชุมชน

วิสาหกิจชุมชนมีคุณลักษณะสำคัญอย่างน้อย 7 ประการ คือ ชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการหลัก ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมโดยชุมชนมีฐาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากลและอื่น ๆ มีลักษณะบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ แบบเกื้อกูลกัน มีการเรียนรู้เป็นหัวใจของกระบวนการทั้งหมด และมีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดของการประกอบการ

วิสาหกิจชุมชนมีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา ชุมชนดำเนินการเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองเป็นอันดับแรก แต่ก็สามารถดำเนินการสัมพันธ์กับตลาดได้ถ้าหากมีเหลือกินเหลือใช้ ได้เรียนรู้การจัดการซึ่งต้องเข้าสู่ระบบตลาดและแข่งขัน ใช้ความเป็นกลุ่มเป็นเครือข่ายของตนให้เป็นประโยชน์ในทางธุรกิจ(competitive advantage) รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ดังที่ทำกันในนามของ โอทอป (OTOP – One Tambon One Product) หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

วิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองในครอบครัว ในชุมชน ในเครือข่าย เป็นการประกอบการแบบพื้นฐาน ขณะที่วิสาหกิจชุมชนที่เข้าสู่ระบบตลาดเรียกว่า วิสาหกิจชุมชนแบบก้าวหน้า

วิสาหกิจชุมชนแบบพื้นฐานเป็นหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวและชุมชน หากว่าเกิดปัญหาในวิสาhekิจชุมชนแบบก้าวหน้าก็จะไม่เสียหายมากนัก เป็นระบบข่ายความปลอดภัย (safety net) เหมือนตาข่ายในการแสดงกายกรรมเห็นเวหา พัดตกลงมาก็ไม่ถึงพื้น ไม่เจ็บ ไม่ตาย แต่อาจจะ “ขายหน้า” บ้างเท่านั้น

วิสาhekิจชุมชนแตกต่างจากธุรกิจชุมชน เพราะวิสาhekิจชุมชนมีเป้าหมายให้ “รอด” ไม่ใช่ให้ “รวย” อีกนัยหนึ่งดำเนินการเพื่อ “หวังอยู่” ไม่ใช่ “หวังรวย” มีความพอเพียง ความสุขเป็นเป้าหมายไม่ใช่ความร่ำรวย วัดกันด้วยดัชนีความสุข ไม่ใช่วัดกันด้วยตัวเลขรายได้และกำไร เอาชีวิต เอาครอบครัว ชุมชนเป็นตัวตั้ง ไม่ใช่เอาตลาดเป็นตัวตั้ง ร่วมมือมากกว่าแข่งขัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มากกว่าการเอาชนะคู่แข่งอย่างเอาเป็นเอาตาย วิสาhekิจชุมชนใช้ทุนของชุมชนเป็นหลัก ทั้งทุนทรัพยากร ความรู้ภูมิปัญญา คน แรงงาน ทุน ทางสังคมวัฒนธรรม ไม่ได้เน้นที่เงิน และผลิตเพื่อตลาดท้องถิ่น มากกว่ามุ่งตลาดใหญ่ภายนอก

73. วิสัยทัศน์ (vision) วิสัยทัศน์ คือภาพแห่งอนาคตในอุดมคติที่จินตนาการไว้เป็นเป้าหมายให้บรรลุ วิสัยทัศน์เป็นภาพที่มีองค์ประกอบที่ชัดเจนไม่ใช่ความคิดลอย ๆ หรือความเพ้อฝัน วิสัยทัศน์ที่ดีเป็นจินตนาการที่บรรจงวาดไว้อย่างประณีตสวยงาม มีพลังสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คนอยากให้เป็นจริง

วิสัยทัศน์ที่ดีและมีพลังเกิดจากความเข้าใจในอดีตและปัจจุบัน เป็นฐานให้สามารถสร้างและฉายภาพอนาคตที่โดนใจผู้คน ตอบสนองความรู้สึกนึกคิดและจิตวิญญาณของสังคม ความปรารถนาและความใฝ่ฝัน ความต้องการมีชีวิตที่ดีกว่า

วิสัยทัศน์ที่ดีขององค์กรก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานของพนักงาน วิสัยทัศน์ที่ดีทางการเมือง ทำให้ผู้คนเกิดความเชื่อมั่น เชื่อว่าจะเกิดชุมชนมั่งคั่ง สังคมมั่นคง

คำว่าวิสัยทัศน์ (vision) มีที่มาจากคัมภีร์ทางศาสนาต่าง ๆ และคำสอนของผีบุญที่ล้วนแต่เสนอภาพสุดท้ายหรือนิมิต ภาพในจินตนาการแห่งสังคมในอุดมคติที่เรียกว่า สังคม พระศรีอารีย์ (Messianic Society) และยุคพระศรีอารีย์ (Messianic Age)

74. ศักยภาพ (potential) หมายถึง ความสามารถที่ยังไม่พัฒนา หรือยังไม่พัฒนาเต็มที่ ศักยภาพเป็นพลังภายใน พลังที่ซ่อนไว้หรือพลังแฝงที่ยังไม่ได้แสดงออกมาให้ปรากฏ หรือออกมาบ้างแต่ไม่หมด เช่น เมล็ดมะม่วง มีศักยภาพที่จะโตเป็นต้นมะม่วงถ้าหากได้ดินดี น้ำดี แดดดี ปุ๋ยดี เด็กจำนวนมากมีศักยภาพที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่ดีและเก่งถ้าหาก ได้รับการเลี้ยงดูที่ดี การศึกษาที่ดี สิ่งแวดล้อมที่ดี

ทางปรัชญา ศักยภาพ (potential-potentiality) ตรงกันข้ามกับคำว่า ภาวะจริง หรือภาวะที่เป็นจริง (actual-actuality) หรือเรียกกันด้วยภาษาง่าย ๆ ว่า ภาวะแฝง (potential) กับภาวะจริง (actuality) ศักยภาพ (ภาษาละติน potential) เป็นภาวะที่เปลี่ยนแปลงได้ เป็นไปได้ เกิดขึ้นได้ ตรงกันข้ามกับภาวะจริง (actus) ซึ่งในปรัชญาตะวันตกตั้งแต่อริสโตเติลพูดถึงความสมบูรณ์ (perfection) ว่าเป็นภาวะความเป็นจริงที่บริสุทธิ์ actus purus (pure action) เปลี่ยนแปลงไม่ได้

75. เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่มีลักษณะเป็นองค์รวม คือไม่ได้มีแต่เพียงมิติทางเศรษฐกิจ ตัวเลข รายได้ การผลิต การบริโภค แต่เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัฒนธรรม สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ระบบคุณค่า

เศรษฐกิจชุมชนไม่เน้นการแข่งขัน แต่ให้ความสำคัญกับความร่วมมือ ไม่มีการผูกขาด เพราะชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่ก่อให้เกิดความรวยกระจุกความจนกระจาย ตัวชี้วัดเศรษฐกิจชุมชน ไม่ใช่เพียงตัวเลข แต่ผสมผสานกับตัวชี้วัดทางสังคม ตัวชี้วัดการอยู่เย็นเป็นสุขของผู้คน

ที่จริงเศรษฐกิจชุมชนที่มักถูกถือว่าเป็นเศรษฐกิจนอกระบบ ทั้ง ๆ ที่ควรถือเป็นอีกระบบหนึ่งในตัวมันเอง ระบบนี้มีสัดส่วนแรงงานมากกว่าครึ่งหนึ่งของทั้งประเทศ แต่เมื่อคิดเป็นรายได้ คงน้อยกว่าเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ที่กระจุกตัวอยู่ในเมือง และศูนย์กลางความเจริญ ซึ่งดึงเอาผู้คนจากชุมชน เข้าไปเป็นแรงงาน

เศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในประเทศกำลังพัฒนา โดยทั่วไปแนวคิดนี้มีที่มาสำคัญอยู่อย่างน้อยสองทาง คือ แนวคิดของมหาตมะคานธีที่สนับสนุนให้เกิดเศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจหมู่บ้าน ผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าหรือซื้อจากตลาด กระจายรายได้ให้เหลือน้อย ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้ เน้นการพึ่งตนเอง ทำกินทำใช้เอง

แนวคิดจากรัสเซีย ซึ่งเป็นขบวนการและกลายเป็นพรรคการเมือง (Social Revolutionaryพรรคสังคมนิยมปฏิวัติ) มีนักคิดสำคัญชื่อ เอ วิ ชายานอฟ (1888-1939) ที่เห็นว่าชุมชนเป็นอีกระบบเศรษฐกิจหนึ่งที่สามารถจัดระบบให้พึ่งพาตนเองและเป็นรากฐานสำคัญให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมได้

ในประเทศไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอเศรษฐกิจสองส่วน คือเศรษฐกิจรัฐและเศรษฐกิจสหกรณ์ แต่ยังไม่ได้เสนอแนวทางเชื่อมต่อระหว่างสองส่วนนี้ ขณะที่ทุนนิยมและมาร์กซิสต์เห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจที่รอวันตาย จะค่อย ๆ ถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนในที่สุด ระบบชุมชนจะสูญสลาย แรงงานครอบครัวจะกลายเป็นแรงงานรับจ้าง มนุษย์จะกลายเป็นแรงงาน เป็นเพียงปัจจัยผลิตหนึ่งของระบบทุน

ประวัติศาสตร์ในประเทศกำลังพัฒนามิได้ยืนยันหรือพิสูจน์ความคิดนี้ รวมทั้งประเทศอย่างอิตาลีที่แสดงให้เห็นว่าเศรษฐกิจครอบครัวและการประกอบการด้านการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมสามารถเจริญ และขยายตัวเป็นวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมได้เป็นอย่างดี จนอิตาลีกลายเป็นต้นแบบหนึ่งของการพัฒนา

76. เศรษฐกิจพอเพียง (sufficiency economy) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมานานกว่า 25 ปี และเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 พระองค์ก็ทรงเน้นย้ำแนวทางแก้ไขเพื่อให้อยู่รอดและอยู่ได้ อย่างมั่นคงยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือ ความมีกินมีใช้ ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้น มั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญให้

ค่อย เป็น ไป ตาม ลำ ดับ ” (พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 19 กรกฎาคม 2517)

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกต้องรองรับบ้านเรือน อาคารไว้แน่นอน สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็มและลิ่มเสาเข็มไปเสียด้วยซ้ำไป ” (พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววาระสารชัยพัฒนา)

การเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพออยู่พอกิน แบบพอมีพอกินหมายความว่า พอเพียงกับตัวเอง ” (พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 4 ธันวาคม 2540)

หลักของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางสายกลาง คือพอประมาณ ไม่ใช่อดอยากขาดแคลน เป็นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน มั่นคง และมีคุณธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน ไม่ใช่มีมากเกินไป ไม่อยู่ในความฟุ้งเฟ้อและความประมาท มีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว

เศรษฐกิจพอเพียงมิได้หมายความว่าต้องทำกินทำใช้เองทั้งหมด หากแต่ทำได้เพียงในสิ่งที่เพียงพอ แต่มีการจัดการที่ดี เริ่มจากการพึ่งตนเองระดับครอบครัวไปสู่ระดับชุมชนจนเครือข่ายทำงานเป็นองค์กรชุมชน เป็นสหกรณ์ และไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงระดับชาติ จากเศรษฐกิจพื้นฐานไปสู่เศรษฐกิจแบบก้าวหน้า ทำธุรกิจการค้าอยู่ในโลกที่มีการแข่งขันได้อย่างมั่นคง เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่การถอยหลังกลับไปอยู่ในยุคโบราณไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจยังชีพ (subsistent economy) ซึ่งผู้คนหาอยู่หากินกับธรรมชาติ ไม่มีการสะสม ซึ่งวันนี้เป็นไปไม่ได้เพราะสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ก็หมดไป แต่เศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นการสืบทอดคุณค่าของอดีต ที่สามารถจัดการชีวิตและพึ่งพาตนเองได้ สืบทอดคุณธรรม เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดใหม่ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเน้นการคิดใหม่ และจัดการใหม่ ต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความระมัดระวัง อาศัยวิชาการในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจคุณธรรม เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต

77. สหกรณ์ (cooperative) สหกรณ์ เป็นคำที่แปลจากภาษาอังกฤษว่า cooperation แปลว่า การร่วมมือกัน หรือการทำงานร่วมกัน สหกรณ์หมายถึงการรวมกลุ่มเพื่อการดำเนินกิจการร่วมกัน เช่น การผลิต การบริโภค การซื้อ การขาย การออม การจัดการตามประเด็นต่าง ๆ โดยสมาชิกเป็นเจ้าของกิจการ จัดสรรผลประโยชน์จากกำไร เพื่อให้เป็นสวัสดิการแก่สมาชิก

สหกรณ์เกิดขึ้นในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 19 ขณะที่อุตสาหกรรมกำลังขยายตัว มีโรงงาน มีแรงงาน มีนายจ้างซึ่งเป็นเจ้าของกิจการ มีลูกจ้างซึ่งเป็นคนจน จึงเกิดการรวมตัวกันเพื่อให้เกิดพลังในการจัดการชีวิตของตนเอง โดยการสร้างระบบที่เป็นหลักประกันความมั่นคงและสร้างสวัสดิการให้ตนเอง

78. สวัสดิการชุมชน (community security) สวัสดิการชุมชน หมายถึง กิจกรรมหรือระบบที่ชุมชนร่วมกันคิดขึ้นและร่วมกันจัดการ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่ วันนี้อยู่และวันหน้า ระบบนี้นำเอาทุนของชุมชนมาใช้อย่างชาญฉลาด ก่อให้เกิดผลเบบยั่งยืนสำหรับตนเอง และลูกหลานวันหน้า ทั้งทรัพยากร ความรู้ภูมิปัญญา เงิน ผลผลิต รวมทั้งทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม

การจัดระบบสวัสดิการเกิดจากการอนุรักษ์ การออมทุนและทรัพยากรของชุมชน แล้วเอาผลจากการออมและการบริหารจัดการมาใช้ตอบสนองความจำเป็นของชีวิต เช่น การนำผลกำไรจากการออมทรัพย์ของชุมชน มาเป็นค่ารักษาพยาบาล ช่วยสมาชิกเมื่อได้รับภัยพิบัติ เช่น บ้านเรือนไร่นาเสียหายจากพายุ น้ำท่วม ไฟไหม้ เป็นทุนการศึกษาบุตรหลาน เป็นทุนฉุกเฉิน เป็นบำเหน็จบำนาญให้สมาชิก โดยเฉพาะคนที่เคยเป็นกรรมการและทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นต้น

การจัดระบบสวัสดิการยังรวมความไปถึงการจัดการวิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ แล้วนำผลกำไร ส่วนหนึ่งมาจัดเป็นสวัสดิการให้สมาชิกและชุมชน รวมทั้งการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า สิ่งแวดล้อมให้เป็นสวัสดิการ คือให้ตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานไม่ใช่เพื่อการค้า การหากำไร ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากร อันเป็นทุนพื้นฐานของชุมชน ดังที่เกิดขึ้นทั่วไปเมื่อทุกฝ่ายไปเอาประโยชน์ นำไปขาย ไม่ใช่ใช้อย่างพอเพียง เพื่อความจำเป็นพื้นฐาน จัดการให้เป็นสวัสดิการไม่ใช่ให้เป็นธุรกิจ

บางชุมชนอย่างบ้านนาหว้า อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา จัดระบบสวัสดิการชุมชนโดยการ ทำกลุ่มออมทรัพย์และตั้งกองทุนสวัสดิการเกือบ 100 กองทุน เพื่ออำนวยความสะดวกและตอบสนองความจำเป็นของชีวิตให้ชุมชน กองทุนเหล่านี้มีตั้งแต่กองทุน โต๊ะ เก้าอี้ ถ้วยชาม ช้อนส้อม เครื่องครัว ไปจนถึงอุปกรณ์ในงานแต่งงาน งานบวช งานศพ ร้านค้า โรงเรียน กองทุนสวัสดิการเด็ก สตรี คนชรา ฯลฯ ให้สมาชิกนำสิ่งของเหล่านี้ไปใช้โดยเสียค่าเช่าแค่เพียงเล็กน้อย เพียงเพื่อบำรุงรักษาและซื้อใหม่ มาทดแทนของเก่า ให้สมาชิกได้รับการอุดหนุน เพื่อดำเนินกิจกรรมบางอย่าง เช่น อุดหนุนการเกษตรให้คนชราเป็นแรงจูงใจให้ปลูกผักปลูกผักไว้กินในครอบครัว เป็นต้น

79. องค์กรรวม (holistic) เป็นแนวคิดที่อธิบายว่า ทั้งหมดของสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดจากส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ และขึ้นต่อกัน อย่างไรก็ตาม องค์กรรวมเป็นอะไรที่ใหญ่กว่า มากกว่า และใหม่กว่าแค่การเอา ส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันหรือบวกกัน (the whole is more than the sum of all parts)

แนวคิดแบบองค์กรรวมอธิบายว่า คุณสมบัติของระบบไม่อาจกำหนดได้หรืออธิบายได้โดย เอาส่วนประกอบทั้งหมดมารวมกัน ชีวิตของคนเป็นองค์กรรวมที่ไม่อาจอธิบายหรือเข้าใจได้ โดยพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ แบบ แยกส่วนแล้วเอามารวมกัน ชีวิตเป็นระบบ เป็นสายใย ที่เชื่อมโยง เป็นข่ายที่สัมพันธ์กันหมด ก่อให้เกิดความเป็นจริงที่เรียกว่าชีวิต องค์กรรวมเป็นทั้งหมด ที่แบ่งแยกมิได้ เพราะถ้าหากแบ่งแยกก็ไม่มีความเป็นจริงที่เป็นอะไรที่ใหญ่กว่าส่วนต่าง ๆ มารวมกัน แยกอวัยวะต่าง ๆ ออกจากกัน คนก็ตาย ไม่ใช่คนอื่นต่อไป

ความคิดที่เป็นระบบ (systems thinking) จึงประกอบด้วย ความคิดรวบยอด (concepts) ที่เป็นองค์กรรวมทั้งนั้น ไม่ว่าจะ เป็น องค์กรพหุ (organism) บูรณาการ (integration) ผืนภพพลัง ประสานพลัง หรือสังเคราะห์พลัง (synergy) และอื่น ๆ

แนวคิดองค์รวมตรงกันข้ามกับ แนวคิดแบบลดทอน (reductionism) หรือแยกส่วน ซึ่งวิทยาศาสตร์แบบกลไกใช้กันมาหลายร้อยปีและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน การลดทอนหมายถึงการทำให้ความเป็นจริงลดลงเหลือแค่เรื่องเดียวที่อธิบายได้ในตัวมันเอง การแพทย์แผนปัจจุบันกระแสหลักเป็นตัวอย่างของการลดทอน โดยพิจารณาโรคแบบแยกส่วน อย่างโดดเดี่ยวเป็นเรื่อง ๆ แล้วรักษา แบบแยกส่วน ไม่ได้พิจารณา “คน” แต่พิจารณา “โรค” พิจารณาอวัยวะส่วนหนึ่งเท่านั้น

องค์รวมเป็นแนวคิดดั้งเดิมของปรัชญาตะวันตก และตะวันออก แต่เมื่อผ่านไปหลายศตวรรษ ตะวันตกค่อย ๆ แยกส่วนความคิดและพัฒนาไปถึงที่สุดในยุคปฏิวัติวิทยาศาสตร์ ปฏิวัติอุตสาหกรรมในสามร้อยปีที่ผ่านมา ขณะที่ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาฮินดู พุทธปรัชญา ปรัชญาจีน เต๋า เช่น ล้วนแต่พูดถึงจักรวาลที่เป็นองค์รวม สอดคล้องกับฟิสิกส์สมัยใหม่ ที่เห็นความสัมพันธ์แบบองค์รวมของ สรรพสิ่ง และเห็นความคล้ายและเหมือน ระหว่างปรัชญาตะวันออกและฟิสิกส์สมัยใหม่ ซึ่งเข้าใจเหมือนกันว่า “เด็ดดอกไม้ดอกเดียวกระเด็นถึงดวงดาว”

80. อัตลักษณ์ (identity) อัตลักษณ์ หมายถึง สำนึกว่าเราเป็นใคร และเราแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร มีลักษณะเฉพาะอะไรบ้าง รวมทั้งคนอื่นมองว่าเราเป็นใคร ซึ่งนักวิชาการบางคนอธิบายว่าเป็นการสร้างขอบเขตของบุคคล เพื่อการแสดงออกถึงอำนาจหรือการได้มาซึ่งอำนาจ

ความหมายของคำว่าอัตลักษณ์มีมากมาย ขึ้นอยู่กับสำนักปรัชญาหรือสาขาวิชาไหน ปรัชญาเอ็กซิสเทนเชียลลิสม์ (Existentialism) ที่เกิดขึ้นระยะร้อยปีเศษที่ผ่านมาเน้นการค้นหาตัวตนการเป็นตัวของตัวเอง การเป็นอิสระจากสิ่งที่ประเพณีกำหนด คนเป็นใครไม่ได้อยู่ในคัมภีร์ ไม่ได้อยู่ที่นิยามของนักปรัชญา (“คนคือสัตว์ที่มีเหตุผล” คนคือบุตรของพระเจ้า” ฯลฯ) คุณเป็นใครคือการตัดสินใจของคุณ การเลือกของคุณเองต่างหาก ซึ่งเป็นเรื่องยาก เพราะด้านหนึ่งคุณถูกกำหนดและครอบงำจากประเพณีความเชื่อที่สืบทอดกันมาเป็นพัน ๆ ปี อีกด้านหนึ่ง คุณถูกครอบงำจากโลกยุคใหม่ที่สร้างวัฒนธรรมมวลชนขึ้นมา คุณเป็นตัวของตัวเองยาก คุณเป็นอะไร ที่สื่อมวลชนกำหนดตลาดและผู้ผลิต สินค้ากำหนด ชีวิตคุณถูกสังคมสมัยใหม่กำหนด คุณกลายเป็นเหมือนสินค้า ที่ถูกส่งไปตามสายพานโรงงานอุตสาหกรรม (“สายพานชีวิต” โดยผู้ใหญ่วินูลย์ เข็มเฉลิม)

นิทเช่ (1844-1900) นักปรัชญาชาวเยอรมันประกาศว่า “พระเจ้าตายแล้ว” นักปรัชญายุคหลังทันสมัย หรือที่เรียกกันว่าโพสต์โมเดิร์นบางคนพูดถึงคน ตัวตน อัตลักษณ์ ว่าไม่มีจริง ในตัวมันเอง คล้ายจะประกาศว่า “มนุษย์ตายแล้ว” “ตัวตนตายแล้ว” อัตลักษณ์เป็นความสัมพันธ์กับคนอื่น คุณเป็นใครไม่ได้อยู่ในตัวคุณ แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์กับคนอื่น อยู่ที่ว่าคุณเป็นลูกใครหลานใคร มาจากบ้านไหนเมืองไหน เชื้อสายอะไร สัญชาติอะไร เรียนที่ไหน รุ่นไหน มีลูกกี่คน ทำงานที่ไหน บ้านอยู่แถวไหน ไปวัดทำบุญที่ไหน สังกัดศาสนาไหน

ปรัชญาแนวนี้ถือว่าอัตลักษณ์ไม่ใช่อะไรที่เกิดมาพร้อมกับคน แต่เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นมา สร้างภาษา ให้คนพูด “ฉัน” ซึ่งเป็นอะไรที่ไม่ใช่ภาววิสัย (objective) เป็นอะไรที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ไม่มีบุคคล ไม่มีปัจเจกบุคคล หรือตัวตน มีแต่อัตลักษณ์หลากหลายของคนซึ่งสัมพันธ์กับ บทบาททางสังคม เช่น “ผมเป็นอาจารย์ เป็นพ่อ เป็นแฟนฟุตบอล” แต่ละบทบาทเป็นอัตลักษณ์แตกต่างกันที่สังคมกำหนดให้ผมเป็นผมที่แตกต่างกันในแต่ละบทบาท

นิยามเหล่านี้เป็นที่ถกเถียงกันระหว่างนักคิด นักปรัชญา นักวิชาการ เป็นเสรีภาพที่แต่ละคนสามารถค้นหาคำตอบที่ตนเองพอใจ และเห็นว่านำมาอธิบายหรือสร้างความเข้าใจในชีวิตแก่ผู้คนในยุคสมัยนี้ที่มีความสับสน ที่ผู้คนต่างก็ค้นหา “ตัวตน” หรือ อัตลักษณ์” ไม่ว่าจะรับหรือปฏิเสธว่ามันมีอยู่หรือไม่ มีอยู่อย่างไร และทำไม

ในทางสังคมวัฒนธรรม อัตลักษณ์เป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของคน และชุมชน ซึ่งสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมกระแสหลัก และของผู้มีอำนาจมากกว่า การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน หรือท้องถิ่นนิยมพูดถึงการพัฒนาว่าเป็นกระบวนการ “คืนสู่รากเหง้า” สืบค้นหาตัวตนและอัตลักษณ์ที่ถูกลืม ถูกครอบงำ ให้ฟื้นคืนมาเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพึ่งตนเอง ให้คืนความเชื่อมั่นและการเคารพตนเอง ความรู้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีอันดีงาม